

**MITÄ KULTTUURIPERINTÖYHTEISTYÖ TEKEE?
NÄKÖKULMIA ITÄMEREN VALTIOIDEN KULTTUURIPERINTÖYHTEISTYÖHÖN 1990-LUVULTA VUOTEEN 2008**

Sari Asikainen
Maisterintutkielma
Taidehistoria /
Kulttuuripolitiikan
maisteriohjelma
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2020

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä Sari Asikainen	
Työn nimi Mitä kulttuuriperintöyhteistyö tekee? Näkökulmia Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyöhön 1990-luvulta vuoteen 2008	
Oppiaine Taidehistoria / Kulttuuripolitiikan maisteriohjelma	Työn laji Pro gradu -tutkielma
Aika Syksy 2020	Sivumäärä 87
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan Itämeren valtioiden kulttuuriperintöalan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyötä (<i>Baltic Sea States Heritage Cooperation</i>) 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa, vuoteen 2008. Se oli kansallisten viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden välistä yhteistyötä, joka käynnistyi Itämeren valtioiden kulttuuriministerien vuonna 1997 pidetyn Lyypekin kokouksen päätöksellä. Yhteistyön tarkoituksena oli luoda kulttuuriperintöalan viranomaisyhteistyötä Itämeren maiden kesken, alueen yhteiseksi kutsutun kulttuuriperinnön tunnistamiseksi ja suojelemiseksi, sekä esimerkiksi kulttuuriperinnön hyödyntämiseksi alueella taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen resurssina. Yhteistyön tarkoitus oli myös tuottaa itse yhteistyötä maiden välille tälle alalle, tavoitteena tiedon- ja kokemustenvaihto.</p> <p>Tutkimuksessa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö on asetettu Itämeren alueen 1990-luvun ja 2000-luvun alun yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin. Tutkimus tarkastelee, kuinka alueen murroskausi (ts. kylmän sodan päättymisen jälkeiset vuodet ja toisaalta etenevä Euroopan integraatiokehitys) ja maiden väliset suhteet vaikuttivat yhteistyön perusteluihin, tavoitteisiin, sisältöihin ja toimintatapoihin. Toisaalta on huomioitu myös kansainvälisen kulttuuripolitiikan konteksti: 1990-luvun lopun kulttuuripoliittinen keskustelu kehityksen ja kulttuurin suhteesta. Aineiston tulkinnassa on hyödynnetty Winterin kulttuuriperintödiplomatian käsitettä (2015) ja Smithin auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin teoriaa (2006). Tutkimusaineisto koostuu Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän raporteista ja yhteistyön poliittisen ohjauksen osalta Itämeren valtioiden kulttuuriministerikokousten loppujulkilausumista.</p> <p>Pohjoismaiden Itämeren politiikka ja tuki Baltian maiden ja Puolan EU-jäsenyydelle olivat kulttuuriperintöyhteistyön yksi keskeinen konteksti. Kulttuuriperintöyhteistyön ensimmäisinä vuosina pohjoismaiset kulttuuriperintöhallinnon ja -alan käytännöt tarjosivat vertailukohtia esimerkiksi Baltian maille. Toinen tärkeä konteksti oli kulttuuripoliittinen: kulttuurin ja kulttuuriperinnön kasvanut rooli taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen voimavarana. Olennainen osa yhteistyöstä muodosti tiedonvaihto, hyvien käytäntöjen jakaminen, yhteisten käytäntöjen edistäminen, ja verkostoituminen. Verkostoitumisella on tärkeä vaikutus ideoiden ja käytäntöjen leviämisessä ja omaksumisessa. Tutkimuksessa yhteistyön verkostoa on tulkittu paikaksi, jossa asiantuntijuutta tuotetaan ja määritetään.</p>	
Asiasanat kulttuuriperintö, kansainvälinen yhteistyö, Itämeren alue, kulttuuriperintödiplomatia, kulttuuripolitiikka	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön aikalaiskontekstista	1
1.2	Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset.....	4
1.3	Aineisto ja tutkimusmenetelmä.....	6
1.4	Aiempi tutkimus.....	12
2	ITÄMEREN VALTIOIDEN KULTTUURIPERINTÖYHTEISTYÖ JA ITÄMEREN ALUE.....	13
2.1	Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö.....	13
2.2	Itämeren alue 1990-luvulla	20
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS: KESKEISET KÄSITTEET	26
3.1	Kulttuuriperintö tutkimuksessa, ajassa ja politiikassa	26
3.2	Kulttuuriperintödiplomatia.....	31
4	AINEISTOSTA TULKINNOIKSI.....	39
4.1	Johdanto näkökulmiin	39
4.2	Kulttuuriperintö ja kehitys	40
4.3	Kulttuuriperintödiplomatia ja yhteinen kulttuuriperintö.....	48
4.4	Pohjoismaat Itämerellä ja yhteistyössä	60
4.5	Auktorisoiva yhteistyö	69
5	JOHTOPÄÄTÖKSET	74
	LÄHTEET.....	78

1 JOHDANTO

1.1 Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön aikalaiskontekstista

Tunnelmapala 1990-luvulta: Osana laajaa kansainvälistä keskustelua kulttuurin ja kehityksen suhteesta, tuotti Euroopan neuvoston asettama Eurooppa-työryhmä raportin *Syrjästä esiin* (julk. suomeksi 1998; engl. In *From the Margins* julk. 1997). Raportti tarkastelee kulttuurin ja kehityksen suhdetta, kulttuurin roolia yhteiskunnallisen kehityksen ohjaamisessa sekä eurooppalaisten yhteiskuntien tuolloin kokemia haasteita ja oletettuja tulevaisuuden haasteita kulttuurin, ja kulttuuripolitiikan kehittämisen näkökulmasta. *Syrjästä esiin* käsittelee ja hakee myös eksplisiittisesti ratkaisuja Itä- ja Keski-Euroopan alueiden haasteisiin. Raportissa esimerkiksi viitataan toistuvasti Itä-Euroopan maiden yhteiskuntien vaikeuksiin ja taloudellisten järjestelmien voimakkaaseen murrokseen maiden siirtyessä kohti markkinataloutta sosialistisen järjestelmän hajottua, ja arvioidaan samalla kulttuurista kehitystä ja kulttuurin ja kulttuuriperinnön tilannetta maiden tuolloisessa tilanteessa ja tulevaisuudessa. (ks. esim. Euroopan neuvosto 1998, 86, 206 ja 291.) Toinen tuore asia tuolloin, *Syrjästä esiin* -raportin kirjoittamisen vuosina, olivat Jugoslavian hajoamissodat, joka toki sekin liittyi sosialistisen järjestelmän romahtamiseen. Raportti on toisin sanoen kirjoitettu aikana, jolloin monenlaiset muutokset ja haasteet tuntuivat erityisen konkreettisilta Euroopassa. Eurooppa-työryhmä teki taustatyön raporttia varten vuosina 1994–1995 ja se julkaistiin 1997 (Euroopan neuvosto 1998, 13). Kulttuuriperintöön liittyen raportissa esitetään, että ”Euroopalla on edessään valtava rakennetun kulttuuriperinnön uudelleenrakentamisen, suojelemisen ja korjaamisen tehtävä, jonka kaltaista se ei ole joutunut kohtaamaan sitten toisen maailmansodan” (Euroopan neuvosto 1998, 13). Raportissa todetaan osiossa ”Kohti uutta kulttuuripoliittista toimintaohjelmaa”, joka ehdottaa erilaisia välineitä ja kulttuuripoliittisia toimia raportissa esitettyjen haasteiden käsittelemiseksi, että ”Keski- ja Itä-

Euroopassa on nyt katastrofaalinen pula resursseista, joita tarvittaisiin rakennetun ja irtaimen kulttuuriperinnön suojelemista koskevien vaikeiden ongelmien ratkomiseen – ongelmien, joita kulttuuriperinnön varkaudet ja tuhoaminen ovat vain kärjistäneet” (Euroopan neuvosto 1998, 291).

Kylmän sodan päättymisen jälkeen ja Baltian maiden itsenäistyttyä virisi Itämeren poikki hyvin nopeasti erilaista yhteistyötä eri tasoilla, ei ainoastaan valtioiden välillä vaan myös alueen kaupungit ja kunnat virittelivät verkostoja, samoin kolmas sektori; erilaisia vuorovaikutuksen ja yhteistyön rakenteita tuotettiin. Itämeren valtioiden neuvosto (Council of the Baltic Sea States, CBSS) perustettiin vuonna 1992 Saksan (Schleswig-Holstein) ja Tanskan aloitteesta viralliseksi hallitusten väliseksi foorumiksi, mutta myös eräänlaiseksi yleiseksi maiden ja alueiden välistä yhteistyötä koordinoivaksi elimeksi (Conference of Foreign Ministers 1992; Gebhard 2007, 251). 1990-luvulla käynnistyi myös Itämeren valtioiden kulttuuriministerien yhteistyö ja Itämeren valtioiden kulttuuriperinnön alan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyö (Baltic Sea States Heritage Co-operation), edellisen aloitteesta. Tämä tutkimus on kiinnostunut kulttuuriperintöpolitiikasta ja tästä kulttuuriperinnön alan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyöstä Itämeren alueen valtioiden kesken 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alkuvuosina.

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö tapahtui hallitusten välisen yhteistyön kehityksessä ja oli luonteeltaan kansallisten kulttuuriperintöalan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden ja samalla näiden työntekijöiden välistä yhteistyötä. Yhteistyö käynnistyi varsinaisesti vuonna 1997 pidetyn Itämeren valtioiden kulttuuriministerien Lyypekin kokouksen päätöksen myötä, Ruotsin aloitteesta (Conference of Ministers of Culture 1997). Kulttuuriministerien Lyypekin kokousta edelsi Itämeren valtioiden neuvoston (Council of the Baltic Sea States, CBSS) Ruotsin puheenjohtajuuskausi, jonka aikana kulttuuriperintö nousi aiheeksi asialistalle (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2). Kulttuuriperintöyhteistyötä koordinoimaan perustettiin seurantaryhmä (*Monitoring Group*), joka raportoi yhteistyön tilanteesta ja tuloksista edelleen Itämeren valtioiden kulttuuriministerien kokoukselle (ks. esim. Conference of Ministers of Culture 1999). Seurantaryhmän raportteihin (täsmennyksenä, että aivan ensimmäisen raportin vuonna 1999 tuotti yhteistyön käynnistämistä valmistelemaan perustettu työryhmä, josta muotoutui sittemmin seurantaryhmä; BSS Heritage Co-op. 1999a) tutustumalla saa tietoa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön temaattisista painopisteistä, tavoitteista, projekteista ja muista toimintatavoista. Raportteja ja Itämeren valtioiden kulttuuriministerien kokousten

loppujulkilausumia lukiessa ymmärtää myös, että kulttuuriperintöyhteistyö käynnistyi varsin kiinnostavassa yhteiskunnallisessa ja poliittisessa kontekstissa.

Kun kulttuuriperintöyhteistyötä linjannut työryhmä Baltic Sea States Working Group on Heritage Co-operation (1999a) hahmotteli yhteistyön lähtötilannetta ja toimintaympäristöä, se yhtäältä summasi yhteen Itämeren alueen yleistä tilannetta ja toisaalta kartoitti kulttuuriperintöalan ajankohtaisia trendejä. Kiinnostavasti tuo mainittu hahmottelu lähtee liikkeelle esittelmällä keskeiset Itämeren itäisen ja kaakkoisen alueen entisten sosialististen yhteiskuntien kohtaamat haasteet: nopea muutosvauhti; taloudelliset ja yhteiskunnalliset haasteet yleensä, mutta myös näiden pyrkiessä kohti Euroopan unionin jäsenyyttä; vaikeat ympäristöongelmat. Samalla alueessa on potentiaalia taloudelliselle hyvinvoinnille ja kehitykselle, jossa kulttuuriperinnöstä voi olla apua. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 6–8.)

The Baltic Sea as a 'Sea of Peace' is a political vision with strong support in all the states in the Baltic Sea region. The Heads of Government have also laid out guiding aims and principles for achieving such a goal. Democracy, social security, economical growth and stability as well as a sustainable environment are indispensable tools in building a region based on peace, mutual respect and understanding. In this process our common history and the heritage it has produced are fundamental in fostering cultural identity and understanding of our neighbours and ourselves. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 6.)

Mainittu Sea of Peace -slogan oli itse asiassa Neuvostoliiton tuottama konsepti 1950-luvulta, jonka tarkoitus oli kuvata Itämeren aluetta yhteistyön, rauhan ja kaupankäynnin alueena. Siitä ei tullut suosittua läntiselle puolella merta (Grzechnik 2012, 337). Joka tapauksessa, lainaus ilmentää ajan henkeä. Tosin, rauhan edistäminen ei esiinny aineistossa (ks. luku 1.3) juuri enää tämän ensimmäisen raportin jälkeen. Muut lainauksessa mainitut tavoitteet ja asiat sen sijaan esiintyvät aineistossa toistuvasti. Mukana on luonnollisesti myös kulttuuriperintö. Se esiintyy esimerkiksi pyrkimyksissä edistää demokratiaa; taloudellista ja sosiaalista kehitystä; vahvistaa ihmisten kuulumisen tunnetta ja identiteettiä; ja edistää ihmisten ja kulttuurien välistä vuorovaikutusta ja ymmärrystä, tässä aineistossa, mutta yhä useammin myös kulttuuriperintöpolitiikassa yleisemmin sekä risteävillä muilla politiikkasektoreilla (ks. esim. Siivonen 2015; Winter 2015).

Tämä tutkimus on itse yhteistyön lisäksi kiinnostunut myös reaktioista ja pyrkimyksistä hallita yhteiskunnallista murrosta, omaa ja yhteistä tilaa ja aikaa Itämeren alueella. Lehti toteaa, että muutoksen ja murroksen aikoina - kun aikalaiset kokevat, että muutoksen aikoja eletään – vanhat merkitykset ja narratiivit haastetaan ja uusia tuotetaan tilalle (Lehti 2002, 441). Näihin reaktioihin ja pyrkimykseen sisältyy myös muutoksia historiatietoisuudessa. Jos Euroopan integraatiokehitys ja uusi regionalismi (ks. alla) olivat jo osaltaan saattaneet erilaiset

maantieteelliset ja territoriaaliset rajat ja tilallisen jäsentämisen liikkeeseen, tarjosi myös kylmän sodan päättymisen ja Itämeren alueen uusi tilanne mahdollisuuden katsoa uusia naapureita ja alueen historiaa, mutta myös tulevaisuutta toisin. Huolimatta suurista eroista maiden välillä tuolloisessa tilanteessa, heräsi nopeasti ideoita alueesta, jolla on taloudellista ja poliittista yhteistyötä, mutta kenties myös jonkinlainen yhteinen identiteetti ja kulttuuri (ks. esim. Grzechnik 2012, 330). Toisaalta, kuten esimerkiksi yllä viitatussa Syrjästä esiin -raportista käy ilmi, oli entisten sosialististen Itämeren alueen maiden tilanne 1990-luvulla haastava, ja etenkin Pohjoismaat, jotka toki nekin olivat toisesta näkökulmasta uudessa maantieteellisessä tilanteessa sekä Euroopan integraatiokehityksen että Itämerta halkoneen rautaesiripun poistumisen myötä, kohdistivat Baltian maille ja Puolalle huomattavaa kehitystukea (ks. alla luku 4.4). Se sai erilaisia muotoja, esimerkiksi Ruotsi kohdensi alueelle taloudellista tukea. Merkittävä tuen muoto oli myös julkisen sektorin eri alojen yhteistyö, joka pyrki esimerkiksi avustamaan Baltian maita hallinnollisissa uudistuksissa ja pyrkimyksissä kohti Euroopan unionin jäsenyyttä.

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyöhön liittyvät materiaalit herättivät kiinnostavia kysymyksiä: kuinka alueen murrosajat mahdollisesti välittyivät yhteistyöhön ja sen puitteisiin, millaisen työvälteen roolin kulttuuriperintö mahdollisesti sai, millaisia kulttuuriperintön yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen kytkeytyviä tavoitteita yhteistyöhön liittyi; ja kuinka viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyö kenties liittyi laajemmin maiden tuolloisiin suhteisiin. Esittelen tutkimukseni tavoitteet ja varsinaisen kysymyksenasettelun seuraavassa luvussa.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset

Vuonna 1999 yhteistyön käynnistämiseksi perustettu työryhmä tuotti raportin *Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region* (1999a), jossa se asetti yhteistyölle temaattiset painopisteet ja näiden lisäksi yhteistyötä määrittäviä horisontaalisia aihealueita. Jälkimmäiseen joukkoon kuuluvat seuraavat: tietoisuus yhteisestä (kulttuuri)perinnöstä (*awareness of our common heritage*), kulttuuriperintö alueellisen ja paikallisen kehityksen edistäjänä (*heritage as a promoter for regional and local development*), tietojärjestelmät (*information systems*), dokumentaatio (*documentation*), sekä tietojen ja taitojen kehittäminen ja koulutus (*skills education and training*) (BSS Heritage co-op. 1999, 10). Tämä lista on sikäli suuntaa antava kuva yhteistyöstä, että nämä horisontaaliset aihealueet todella ovat yhteistyön puitteissa tehtyjä projekteja ja muuta työskentelyä merkittävästi kuvaavia ja ilmentäviä melko

käytännöllisellä tavalla yhteistyöhön sisältyviä elementtejä. Samalla lista ja koko muu raportti ja dokumenttimateriaali herättivät edellä mainittuja kysymyksiä.

Ihmiset, yhteisöt ja instituutiot tulkitsevat, muistavat ja uudelleen arvioivat menneisyyden ja sen jälkien merkityksiä kulloisenkin nykyisyyden sosiaalisista, kulttuurisista ja poliittisista tarpeista käsin. Kriittisen kulttuuriperintötutkimuksen piirissä on usein kysytty ”mitä (kulttuuri) perintö tekee” (ks. esim. Smith 2006; Harvey 2015; Lähdesmäki, Zhu & Thomas 2019). Kysymys perustuu kulttuuriperinnön ymmärtämiseen käytännöksi ja merkityksellistämisprosessiksi, joka osallistuu yhteisöissä ja yhteiskunnissa esimerkiksi erilaisiin arvoja, identiteettejä ja sosiaalisia suhteita sekä näihin liittyvää valtaa koskeviin neuvotteluihin (Smith 2006, 83). Kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus on kiinnostunut näistä kulttuuriperintöön sisältyvistä dimensioista. Tämä tutkimus pyrkii samaan tapaan kurkistamaan ”pinnan alle”, mutta fokus on itse kulttuuriperintöyhteistyössä ja poliittisissa prosesseissa, joita siihen kytkeytyi. Kysyn siis ”mitä kulttuuriperintöyhteistyö tekee?”. Tarkastelen Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä 1990-luvulta vuoteen 2008: yhteistyön varsinainen käynnistäminen sijoittuu vuoteen 1997, tuolloiseen Lyypekin kulttuuriministerikokouksen päätökseen (Conference of Ministers of Culture 1997). Aineistossa on kuitenkin mukana myös molempien Lyypekkiä edeltäneiden kulttuuriministerien kokousten loppujulkilausumat (Conference of Ministers of Culture 1993; Conference of Ministers of Culture 1995). Tutkimusongelmani täsmennän lisäämällä edelliseen kysymykseen: Kuinka 1990-luvun lopun ja 2000-luvun alun yhteiskunnallinen tilanne Itämeren alueella vaikutti siihen, mitä kulttuuriperintöyhteistyö ”teki” Itämeren valtioiden viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyön kehityksessä?

Tarkastelen Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä sen seurantaryhmän (Monitoring Group) tuottamien raporttien ja Itämeren valtioiden kulttuuriministerikokousten dokumenttien valossa. Aineistolle on esitetty kaksi toisiinsa ja kulttuuriperinnön politiikkaan liittyvää kysymystä: *Mitkä tekijät vaikuttivat Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön perusteluihin, tavoitteisiin ja sisältöihin? Millaisia toimintatapoja yhteistyö sai ja mihin niiden vaikuttavuus perustui?* Teoreettisen viitekehitykseni avulla ja ohjaamana, haen vastauksia yhtäältä kansainvälisen kulttuuriperintöpolitiikan kehityksestä ja sen tuottamasta kulttuuripoliittisesta toimintaympäristöstä; ja toisaalta Itämeren alueen maiden suhteista ja murrosvaiheen tilanteesta, jossa nähtiin erilaisia tarpeita ja haasteita, mutta toisaalta myös mahdollisuuksia – toisin sanoen esiintyi hallinnan tarvetta, joka ulottui myös kulttuuriperintöpolitiikkaan.

Käytän tulkinta-apuna Winterin kulttuuriperintödiplomatian käsitettä (Winter 2015) ja Smithin auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin teoriaa (Smith 2006). Edellinen auttaa

luomaan kriittisen katseen kulttuuriperinnön ja kansainvälisen yhteistyön tilaan ja kulttuuriperinnön rooliin maiden välisessä yhteistyössä, jälkimmäinen tarkastelemaan asiantuntijuuden merkitystä kulttuuriperinnön ja yhteistyön politiikassa. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa näkökulmia kulttuuriperinnön rooliin Itämeren maiden välisissä suhteissa; ja toisaalta tarkastella kansainvälisen yhteistyön erilaisia muotoja ja ulottuvuuksia.

1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmä

Laajimman osan tutkimusaineistosta muodostavat Baltic Sea States Heritage Co-operation -yhteistyön seurantaryhmän tuottamat raportit¹. Aivan ensimmäisen raportin ja sen liitteen tuotti kulttuuriministerien Lyypekin kokouksen päätöksellä (1997) asettama työryhmä, josta vuonna 1999 Gdanskin ministeritapaamisen myötä muodostettiin varsinainen seurantaryhmä, jotta kulttuuriperintöyhteistyöllä olisi koordinoiva ja ministereille raportoiva elin (BSS Heritage Co-op. 1999a; Conference of Ministers of Culture 1999). Raporttien osalta kattaa tarkastelujakso vuodet 1999-2008. Aineistossa ovat mukana kaikki seurantaryhmän tarkastelujaksolla tuottamat raportit: Ensimmäinen raportti *Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region. Final Report, agreed upon in Gdansk, May 27-29, 1999*; ensimmäisen raportin liite *Supplement to the report on Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region. Framework Statements*; toinen raportti *Report 2 on Cultural Heritage in the Baltic Sea States Given by the Monitoring Group. Agreed upon by the Monitoring Group in Tallinn, Estonia 6-7 August 2001*; kolmas raportti *Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States. Report 3. Agreed upon by the Monitoring Group in Stockholm, Sweden the 1st of September 2003*; neljäs raportti *Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States. Report 4. Agreed upon the Monitoring Group*; ja, viides raportti *Cultural Heritage Cooperation in the Baltic Sea States. Report 5*. Viittaaan jatkossa kuhunkin raporttiin lyhenteellä BSS Heritage Co-op. ja raportin julkaisuvuodella. Tyypillisesti raportti sisältää ehdotuksen seuraavalle ministerikokoukselle koskien kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän tehtäviä ja yhteistyön tarpeita, viittauksen edellisen tai edellisten ministerikokousten seurantaryhmälle antamiin mandaatteihin, katsauksen raportin jakson aikana tehtyihin

¹ Kaksi ensimmäistä raporttia ja ensimmäisen raportin liitteen minulle toimitti seurantaryhmän koordinaattorina 2006-2018 toiminut Marianne Lehtimäki Museovirastosta sähköpostitse henkilökohtaisena tiedonantona 29.4.2020. Ensimmäisen raportin liitteessä ja kulttuuriministerikokousten julistuksissa ei ole sivunumeroita. Näin ollen käytän viitetietona vain dokumentin nimeä ja vuosilukua.

projekteihin työryhmätyöskentelyn (Working Groups) puitteissa ja muihin aktiviteetteihin, tai vastaavan katsauksen kunkin työryhmän tilanteeseen, mainintoja saavutetuista tavoitteista, mahdollisten uusien yhteistyöalueiden esittelyä tai jonkin erityisteeman esittelyä tyypillisesti kansallisten esimerkkien avulla ja/tai kansainvälisiin suosituksiin tai sopimukseen viitaten, tulevien haasteiden hahmottelua, sekä katsauksen tarjolla oleviin rahoituslähteisiin sekä erilaisia liitteitä (osallistujalistoja, pidettyjä kokouksia, mainintoja seurantaryhmän jäsenten osallistumisesta kansainvälisiin seminaareihin jne.). Raporttien kohdeyleisö on kulttuuriministerikokous, mutta vuoden 2003 raportista alkaen myös mahdollinen muu kiinnostunut yleisö, sillä vuodesta 2003 alkaen raportti painettiin ja julkaistiin (esimerkiksi vuoden 2003 raporttia painettiin 1500 kappaletta). Tämän lisäksi raportit julkaistiin pdf-muodossa internetsivuilla (ensin Ruotsin kansallisen kulttuuriperintöviraston eli Riksantikvarieämbetetin sivuilla, myöhemmin yhteistyön omilla internetsivuilla²).

Tutkimuksen aineiston toinen osa koostuu Itämeren valtioiden kulttuuriministerien kokousten loppujulkilausumista (*declaration*) vuosilta 1993, 1995, 1997, 1999, 2001, 2003, 2005 ja 2008 (viitataan lausumiin jatkossa seuraavasti: Conference of Ministers of Culture ja vuosiluku). Tämän jälkeen seuraava kulttuuriministerien kokous oli vasta vuonna 2015 (M. Lehtimäki kulttuuriperintöyhteistyön 20-vuotisjuhlajulkaisun käsikirjoitus, henkilökohtainen tiedonanto 29.4.2020.). Kulttuuriministerien kokousten julistukset asettivat yleiset tavoitteet ja poliittisen ohjauksen kulttuuriperintöyhteistyölle sekä antoivat yhteistyön seurantaryhmän toiminnalle mandaatin seuraaville vuosille ennen uutta ministerikokousta. Tutkimusaineistona kulttuuriministerien kokousten julistukset ilmentävät näin kulttuuriperintöyhteistyöhön liittyviä kulttuuripoliittisia tavoitteita. Kulttuuriministerien kokousten yhteistyötä ohjaava luonne myös sijoittaa kulttuuriperintöalan asiantuntija- ja virkamiesverkoston yhteistyön hallitustenvälisen kansainvälisen yhteistyön kehykseen. Joskin on huomattava, että kulttuuriperintöalan kansallisten viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden edustajien ja kulttuuriministerikokouksen suhde oli vuorovaikutteinen, ja asiantuntijoiden muodostama yhteistyöverkosto – seurantaryhmä ja työryhmät – vaikutti olennaisesti yhteistyön varsinaisiin sisältöihin. Seurantaryhmä teki tyypillisesti ehdotuksen seuraavalle kulttuuriministerien kokoukselle yhteistyön jatkosta ja kehitystarpeista, ja ehdotus hyväksyttiin ministerikokouksen taholta (ks. esim. BSS Heritage Co-op. 2003, 2005 ja 2008). Lisäksi kun yhteistyön käynnistämisestä oli tehty päätös

² Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön sivut olivat <http://mg.kpd.lt>. Nyt yhteistyön sivut ovat osoitteessa www.baltic-heritage.eu.

Lyypekin kokouksessa 1997, tuotti seurantaryhmä (tuolloin vielä työryhmä) seuraavalle ministerikokoukselle vuonna 1999 työryhmäraportin lisäksi edellä mainitun ehdotuksen kulttuuriperintöyhteistyön keskeisistä linjoista ja näiden perusteista (*framework statements*) (BSS Heritage Co-op. 1999b). Ministerikokous hyväksyi ehdotuksen sellaisenaan (Conference of Ministers of Culture 1999). Kulttuuriministerien kokousten julistukset ovat mukana vuosilta 1993–2008. Kulttuuriperintö esiintyy näissä dokumenteissa jo ennen vuoden 1997 Lyypekin kokousta, jossa tehtiin päätös yhteistyön käynnistämisestä (Conference of Ministers of Culture 1997). Näin ollen tarkasteltaessa yhteistyön käynnistämisen perusteluja ja keskeisiä sisältöjä ja toimintaa ohjaavia linjoja, huomioin maininnat kulttuurista ja kulttuuriperinnöstä jo näiltä aiemmiltakin vuosilta.

Vuoden 2011 jälkeen seurantaryhmä ei enää tuottanut varsinaista raporttia toimistaan. Yhteistyö siirtyi tuolloin Itämeren valtioiden neuvoston (CBSS) alle ja se vaikutti jonkin verran yhteistyön käytäntöihin. (M. Lehtimäki, kulttuuriperintöyhteistyön 20-vuotisjuhlajulkaisun käsikirjoitus, henkilökohtainen tiedonanto 29.4.2020.) Lisäksi vuonna 2009 lanseerattiin Euroopan unionin ensimmäinen makroaluestrategia, joka kohdistui Itämeren alueelle, European Union Strategy for the Baltic Sea Region (EUSBSR) (COM 2009). Tämä muutti jonkin verran yleisiä puitteita Itämeren alueen yhteistyössä. Toki jo vuodesta 2004 Itämeren alueen rantavaltioista kaikki, Venäjä pois lukien, olivat olleet osa Euroopan unionia. Venäjän osallistuminen verkostoon oli vähäistä, joten sen rooli tai toiminta jää tässä tutkimuksessa vähäiselle huomiolle. Ulottamalla tarkastelujakso osin päällekkäin Euroopan unionin itälaajentumisen kanssa on mahdollista myös huomioida yhteistyön muutosta ja EU-jäsenyyksien mahdollisia vaikutuksia myös kulttuuriperintöyhteistyön luonteeseen tarkastelujaksolla. Tarkastelujakso päättyy vuoteen 2008 toisaalta siksi, että ensimmäiset yhteistyön vuodet olivat tuolloin takana, ja näin myös jakso, jolloin yhteistyö käynnistettiin ja se sai muotonsa. Toisaalta siksi, että Euroopan unionin EUSBSR-strategian tuomat muutokset Itämeren alueen yhteistyöhön rajautuvat tarkastelujakson ulkopuolelle: se aloittaa ikään kuin uuden jakson Itämeren alueen yhteistyön yleisessä kehikossa.

Kulttuuriperintöyhteistyön puitteissa järjestettiin vuodesta 2003 alkaen, muutaman vuoden välein, konferenssi *Cultural Heritage Forum*, jonka osanottajajoukko oli varsinaisen kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmää ja työryhmiä laajempi taustaltaan – konferenssien eräs tarkoitus oli ottaa mukaan Itämeren alueen kulttuuriperintöä koskevaan keskusteluun myös esimerkiksi yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoita (BSS Heritage Co-op. 2003, 33). Ensimmäinen konferenssi järjestettiin Gdanskissa vuonna 2003. Tuolloin aihe oli Baltic Sea Identity.

Common Sea – Common Culture? (Litwin 2003); toinen konferenssi Helsingissä 2005, aiheena Urban Heritage – Collective Privilege (Lehtimäki 2005); ja kolmas konferenssi Vilnassa vuonna 2007 otsikolla Cultural Heritage and Tourism: Potential, Impact, Partnership and Governance (Lehtimäki 2008). Tämän jälkeen vuonna 2010 Riikassa järjestetyn konferenssin aihe oli Cultural heritage – Contemporary Challenge (State Inspection for heritage protection Latvia 2010). Yllä esitellyn tutkimusaineiston lisäksi suunnittelin hyödyntäväni myös näiden konferenssien loppulauselmaa ja suosituksia osana tutkimusaineistoa, mutta rajasin ne ulkopuolelle, sillä sisällön puolesta ne edustavat jo laajempaa toimijaverkostoa. Keskityin tiukasti toisaalta poliittisesta ohjauksesta vastaaviin dokumentteihin ja Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän ja työryhmien tuottamiin sisältöihin, eli mainittuihin raportteihin.

Katson edellä kuvatun aineiston, eli Itämeren valtioiden kulttuuriministerien kokousten julistusten ja kulttuuriperintöyhteistyön (Baltic Sea States Heritage Co-operation) seurantaryhmän raporttien muodostavan yhdessä keskeisen kulttuuriperintöyhteistyötä kuvaavan aineiston. Mainittujen asiakirjojen lisäksi viittauksia kulttuuriperintöön esiintyy myös Itämeren valtioiden ulkoministerikokousten asiakirjoissa, alkaen Itämeren valtioiden neuvoston perustamiskokouksen julistuksesta vuodelta 1992 (Conference of Foreign Ministers 1992). Kulttuuriministerien kokouksia ei varsinaisesti toteutettu Itämeren valtioiden neuvoston toiminnan puitteissa, joskin neuvosto muodosti yleisen Itämeren valtioiden välistä yhteistyötä edustavan ja koordinoivan tahon (Gebhard 2009, 250–251). Ulkoministerikokoukset (tai vastaavat virkamieskomitean kokoukset) sen sijaan olivat ja ovat neuvoston keskeinen toimintamuoto. Vaikka kulttuuriperintöyhteistyö sai kannustusta CBSS:n ulkoministerikokouksilta ja huippukokouksilta, ei kulttuuriperintöyhteistyö siis kuitenkaan ollut osa CBSS:n puitteissa toteutettua yhteistyötä ennen vuotta 2011, joten ulkoministerikokousten ja huippukokousten asiakirjat eivät sisälly aineistoon. Osa näistä dokumenteista (tarkastelujakson vuodet) on kuitenkin huomioitu lähdekirjallisuutena Itämeren alueen maiden yhteistyön yleisten tavoitteiden ja painopisteiden hahmottamisessa. Aineiston muodostavat tekstisisällöt eivät ole syntyneet vailla yhteyttä laajempaan Itämeren alueen yhteistyötä määritelleeseen kontekstiin. Aineistotekstien analyysin yhdistäminen muihin dokumentteihin, osana tutkimuskirjallisuutta, mahdollistaa osaltaan sen, että sisältöjen poliittiset ulottuvuudet ovat tunnistettavissa ja ymmärrettävissä. Tulkitseen kulttuuriministerien tapaamisten julistukset ja seurantaryhmän raportit kulttuuripoliittisiksi ja kulttuuriperintöpoliittisiksi dokumenteiksi.

Seurantaryhmän raporttien sisällöt ovat useamman tekijän kirjoittamia, tyypillisesti seurantaryhmän puheenjohtajan, koordinaattorin ja työryhmien vetäjien, mutta myös muiden

yhteistyöalueen maiden viranomaisorganisaatioiden edustajien, jotka olivat mukana yhteistyössä tai tuottivat raporttiin muuten sisältöä. Katson nämä jälkimmäisetkin luvut yhtä lailla tutkimusaineistoksi, sillä tällaiset luvut on syystä sisällytetty raportteihin, ja ilmentävät näin yhteistyötä. Tällaisten lukujen tarkoitus on tyypillisesti raportoida kansallisesta tilanteesta jonkin kulttuuriperinnön osa-alueen osalta tai kommunikoida hyviä kansallisia käytäntöjä tai esitellä jonkin erityisalan aiempaa yhteistyötä. Sillä, kuka tekstit on kirjoittanut, on toki merkitystä niiden sisältöjen kannalta. Koen kuitenkin, että tämän tutkimuksen kannalta ei ole tarkoituksenmukaista eritellä kirjoittajia. Tekstit edustavat yhteistyötä kokonaisuutena. Aineistossa on siten eri tekijöiden myötä moniäänisyyttä, mutta tästä huolimatta mahdolliset eriävät näkemykset ja taustalla käydyt keskustelut jäävät tässä aineistossa varsin implisiittisiksi. Joiltakin osin, saadakseni jonkinlaisen käsityksen yhteistyöhön osallistuneiden henkilöiden omista tulkinnosta koskien yhteistyötä, olen hakenut lisätietoa Suomen osalta tutustumalla yhteistyössä ensimmäisinä vuosina aktiivisesti mukana olleiden Museoviraston edustajien matkakerptomuksiin (Mattila & Edgren 1998). Ruotsi harjoitti 1990-luvulla erittäin aktiivista Baltian ja Itä-Euroopan maihin suuntautuvaa kehitys- ja avustuspolitiikkaa, josta tarkemmin luvussa 4.4. Ruotsin osalta hain lisätietoa tutustumalla joihinkin Ruotsin Itämeri-yhteistyötä ja tukiohjelmiä koskeviin arviointiraportteihin (SOU 2000; SOU 2003). Valitettavasti lisätiedot vain kahdesta maasta tarjoavat kuitenkin rajallisen näkökulman tähän monenväliseen yhteistyöhön. Mikäli Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä tällä samalla jaksolla tutkisi laajemmin myös kansalliset ja alueelliset (esim. Schleswig-Holstein) aikalaisnäkökulmat huomioiden, tulisi aineistoa täydentää haastatteluin (siltä osin kuin yhteistyöhön osallistuneet saatavilla) ja tutustumalla eri maissa tuotettuun yhteistyön dokumentaatioon ja toimintakertomuksiin, riippuen toki tutkimuksen tavoitteista ja kysymyksenasettelusta.

Analysoin aineiston käyttäen menetelmänä laadullisen tutkimuksen teoriaohjaavaa sisälönanalyysiä. Teoreettinen viitekehyseni edustaa kriittistä kulttuuriperinnön tutkimusta. Yleisesti voi todeta tämän tutkimuskentän nojaavan sosiaalisen konstruktionismin tietoteoreettisiin lähtökohtiin, korostaessaan sosiaalisen todellisuuden ja merkitysten rakentumista kielellisissä ja sosiaalisissa käytännöissä (ks. esim. Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 19; ks. esim. Jokinen, Juhila & Suoninen 2016, 25–32). Käytetystä teoriasta huolimatta, oma analyysini keskittyy menetelmällisesti ensisijaisesti tekstien sisältöihin merkityksessä ”mitä sanotaan” ja toisaalta ”miksi sanotaan”. En siis analysoi esimerkiksi retorisia argumentaatiostruktuureita tai diskurssianalyysin keinoin merkitysten rakentumista tekstissä. Tästä huolimatta kielen sosiaalista todellisuutta rakentava luonne on eräänlainen taustaoletus esimerkiksi analyysiluvussa

4.2. Teorian lisäksi aineistotekstien sisältöjen tulkinnassa tärkeitä tekijöitä ovat yhteiskunnallinen konteksti (Itämeren maiden välisten suhteiden, ajan ja paikan) ja kulttuuri- ja kulttuuriperintöpolitiikan alan laajempi kehys. Tätä kontekstia tai konteksteja pyrin tulkitsemaan suhteessa aineistoon muun tutkimuskirjallisuuden avulla.

Laadulliselle tutkimukselle on ominaista ymmärrys havaintojen teoriapitoisuudesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että millaisia välineitä tutkimuksessa käytetään ja millaisia merkityksiä tutkittavalle ilmiölle annetaan, vaikuttaa tutkimuksen tuloksiin. Toisin sanoen, tutkimustulokset eivät ole käytetystä havaintomenetelmästä tai tutkijasta irrallisia. Tutkija päättää tutkimusasetelmasta oman ymmärryksensä pohjalta, ja tällä on välttämättä vaikutus tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 25.)

Tuomi ja Sarajärvi (2002) jakavat laadullisen tutkimuksen analyysin karkeasti kahteen ryhmään. Toiselle näistä on tyypillistä, että analyysiä ohjaa jokin tietty teoreettinen tai epistemologinen aseointi, kuten esimerkiksi grounded theory tai fenomenologinen analyysi. Toiseen ryhmään kuuluvat analyysimuodot, joita ei ohjaa jokin teoria tai epistemologia. Sen sijaan niihin voi soveltaa monenlaisia teoreettisia ja epistemologisia lähtökohtia. Sisällönanalyysi edustaa tätä jälkimmäistä ryhmää. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103.)

Tässä tutkimuksessa sovelletaan teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Tuomen & Sarajärven (2002) mukaan teoriaohjaavassa analyysissä teorian ja aineiston suhde on joiltakin osin vuorovaikutteinen: tutkijan ajatteluprosessissa vaihtelevat aineistolähtöisyys ja teorian tarjoamat mallit. Teoriaohjaavassa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta kuten aineistolähtöisessä analyysissä, mutta aikaisempi tieto ohjaa analyysiä. Pyrkimyksenä ei ole testata teoriaa vaan pikemminkin hakea uusia tulkintamahdollisuuksia. Lisäksi teoriaohjaavassa analyysissä, sen eri toteutusvaiheissa, voi olla piirteitä sekä aineistolähtöisestä että teorialähtöisestä analyysistä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 108–110.)

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän raportit luettuani tuloin tulokseen, että tässä ilmiössä, jota halusin tutkia (yhteistyössä), esiintyy elementtejä, joita voin jäsentää, tulkita ja ennen kaikkea ymmärtää sellaisen teorian avulla, joka löytää poliittista kulttuuriperinnöstä, sen hallinnosta ja suojelukäytännöistä, sekä kansainvälisestä yhteistyöstä kulttuuriperinnön alalla. Valitsin teoreettisen kehyksen ja täydensin myös aineistoani kulttuuriministerien kokousten loppujulkilausumilla saadakseni paremman käsityksen yhteistyön kokonaisuudesta. Toteutin analyysin kahdessa vaiheessa. Ensimmäisen vaiheen toteutus oli aineistolähtöinen. Toista ohjasi tutkimuskirjallisuus. Olen selvittänyt menetelmän käyttöä tarkemmin luvussa 4.1.

1.4 Aiempi tutkimus

Itämeren alueen kulttuuriperintöyhteistyötä tai kulttuuriperintöpolitiikkaa alueellisista lähtökohdista käsittelevää aiempaa tutkimusta ei ole (suomeksi tai englanniksi). Euroopan neuvoston ja Euroopan komission Routes4U-projektin puitteissa on tuotettu kartoitus Itämeren alueen maiden kulttuuriperintöpolitiikan keskeisistä sopimuksista ja ohjelmista. Kartoitukseen on poimittu kansainvälisen kulttuuripolitiikan dokumentit, joilla on vaikutusta alueella, mutta mukana on myös lyhyet maakohtaiset yleiset kuvaukset kunkin maan kulttuuriperintöpolitiikan alan rakenteista ja viime vuosien painopisteistä. Raportissa on tarkasteltu eritoten kulttuuriperinnön ja matkailun ohjelmia, sillä Routes4U liittyy Euroopan neuvoston Cultural Routes -ohjelmaan ja toisaalta Euroopan unionin Itämeren makroaluestrategiaan. (Council of Europe 2020.)

Kylmän sodan päättymisen jälkeistä Itämeren aluetta on tutkinut laajasti mm. Lehti (2002; 2003). Lehden ja Smithin toimittama kokoomateos *The Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences* on ollut hyödyllinen tämän tutkimuksen tulkintojen tekemisessä. Itämeren alueesta ja ”region building” kysymyksistä historian tutkimuksen näkökulmasta on julkaissut mm. Grzechnik (2012). 1990-luvulla julkaistiin aluetutkimuksen ja rauhan- ja kansainvälisten suhteiden tutkimuksen piirissä paljon Itämeren alueen muutosta koskevaa tyyppillisesti regionalismista ja kansainvälisen politiikasta ”uudessa Euroopassa” kiinnostunutta tutkimusta (ks. esim. Kukkk, Jervell & Joenniemi 1992; Joenniemi 1991; Perko 1996). Pohjoismaiden ja Baltian diplomaattisia suhteita ja Pohjoismaiden kehitysapua Baltian maille 1990-luvulla ja 2000-luvulla on tutkinut Bergman (2006). Musial (2015) ja Åkerlund (2016) ovat tarkastelleet Pohjoismaiden ja Ruotsin kehitysapua Baltian maille 1990-luvulla keskittyen vaihto-ohjelmiin (Åkerlund) ja hallinnonalojen rakenteiden uudistamiseen (Musial). Molemmat ovat käsitelleet aiheitaan osana julkisen diplomatian kehystä.

Euroopan unionin kulttuuriperintöpolitiikka ja identiteettipolitiikka ovat tutkineet mm. Sassatelli (2006; 2009) ja Lähdesmäki (ks. esim. 2015). Tätä tutkimusta olen hyödyntänyt joiltakin osin. Kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä vaikutusvaltainen tutkimus on ollut auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin teorian tuottaneen Smithin *Uses of Heritage* (2006), jota hyödynnän myös tässä tutkimuksessa. Kulttuuriperintödiplomatiaa koskevaa kirjallisuutta tällä otsakkeella on vähän. Tärkein tämän tutkimuksen kannalta on Winter (2015). Meskell (2018) on tutkinut Unescon vuosikymmeniä ja kansallisen ja kansainvälisen rajankäyntiä Unescon kulttuuriperintöpolitiikassa.

2 ITÄMEREN VALTIOIDEN KULTTUURIPERINTÖYHTEISTYÖ JA ITÄMEREN ALUE

2.1 Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä vuodesta 1997 vuoteen 2008. Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö oli luonteeltaan kansallisten viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden välistä yhteistyötä, joka käynnistyi Itämeren valtioiden kulttuuriministerien vuonna 1997 pidetyn Lyypekin kokouksen päätöksellä. Kulttuuriministerien kokousta edelsi Itämeren neuvoston Ruotsin puheenjohtajuuskausi, jonka aikana kulttuuriperintö nousi aiheeksi asialistalle. Ruotsi oli aloitteellinen yhteistyön käynnistämässä (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2.). Ministerikokouksen asettaman kulttuuriperintöyhteistyön työryhmän Baltic Sea States Working Group on Heritage Co-operation (seurantaryhmän edeltäjä) raportissa viitataan kolmeen dokumenttiin, jotka toimivat yhteistyön käynnistämisen taustadokumentteina: Itämeren valtioiden Visbyn huippukokouksen julistukseen vuodelta 1996, edellä mainittuun kulttuuriministerien Lyypekin kokouksen loppujulkilausumaan vuodelta 1997 ja Ruotsin kulttuuriministerin kutsuun (1997) koskien työryhmän perustamista, joka valmistelisi ja tuottaisi ehdotuksen mahdollisista yhteistyötoimista (Conference of Ministers of Culture 1997; BSS Heritage Co-op. 1999a, 2). Visbyn huippukokous avaa keskustelun samalla alueen maiden tarpeet – tietoja, taitoja ja taloudellisia resursseja – tunnistaen:

Efforts should be co-ordinated with a view to identifying, maintaining, preserving and developing the most valuable historic and cultural environments in the Region. A strategic plan should be

elaborated for the exchange of information and for practical and financial support. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2.)

Lyypekin kokous lisää kokonaisuuteen mm. taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen:

The Ministers agreed that special attention should be given to cultural heritage, which is an important part of the environment and an important factor for economic and social development. At the invitation of Sweden, a special working group will be established by the end of this year. It shall present its work and its results at the next conference of the Ministers of Culture of the Baltic Sea states for consideration. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2.)

Ruotsin kulttuuriministerin kutsukirjeessä viitataan yhteisen kulttuuriperinnön suojeluun ja kehittämiseen:

The purpose of the working group is to prepare a report on possible actions for safeguarding and developing the common cultural heritage in the Baltic Sea Region. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2.)

Tarkoituksena oli siis asettaa työryhmä, joka tuottaa ehdotuksen toimenpiteistä Itämeren alueen yhteisen kulttuuriperinnön suojelemiseksi ja toisaalta huomioi kulttuuriperinnön laajemman yhteiskunnallisen merkityksen sekä mahdollisen avuntarpeen mahdollisiin suojelullisiin käytäntöihin liittyen. Tämä työryhmä tapasi kuusi kertaa vuosina 1998–1999 ennen raportin antamista. Raportti on osa tämän tutkimuksen aineistoa. Raportin pohjalta perustettiin temaattisia työryhmiä, joiden puitteissa Itämeren eri maiden kulttuuriperintöalan viranomaisia ja myös joidenkin museoiden alan ammattilaisia työskenteli erilaisten projektien, tiedonvaihdon ja verkostoitumisen parissa useiden vuosien ajan (yhteistyö on edelleen toiminnassa). Yhteistyötä koordinoi seurantaryhmä.

Kulttuuriperintöyhteistyö oli vahvasti kansallisten organisaatioiden välistä: verkosto koostui etupäässä eri maiden ja Itämereen rajautuvien alueiden³ kulttuuriperintöalan hallinnon virastojen henkilökunnan jäsenistä sekä kansallismuseoiden, mutta myös Itämeren alueen yhteistyön kannalta relevanteiksi koettujen kansallisten erikoismuseoiden ja alueellisten museoiden edustajista⁴. Kulttuuriperintöyhteistyölle perustettiin sihteeristö Ruotsin

³ Saksan ja Venäjän osalta mukana oli etupäässä alueellisen hallinnon edustajia: Venäjältä joitakin vuosina Pietarin (Leningradin) alue ja Saksasta mukana olivat Itämeren rantaosavaltiot Schleswig-Holstein ja Mecklenburg-Vorpommern sekä Hampuri. Kokouksiin osallistui myös kansallisia ja alueellisia museoita ja erikoismuseoita.

⁴ Esimerkiksi yhteistyön päälinjat määritelleiden vuoden 1999 dokumenttien tekijöiden joukko edusti seuraavia organisaatioita (nimet tässä englanniksi kuten alkuperäisessä aineistossa): TANSKA: The State Antiquaries Archaeological Secretariat, National Forest and Nature Agency; VIRO: Board of Antiquities, Museum of History, Conservation Centre Kanut; SUOMI: National Board of Antiquities; SAKSA: Denkmalschutzamt Hamburg; LATVIA: State Inspection for Protection of Monuments, Museum of History; LIETTUA: Department of Cultural Heritage Protection; NORJA: Norwegian Museum Authority, Stavanger Maritime Museum; PUOLA: Historic Monuments of Poland, Historic Monuments Pommeranian Province; State Service for protecting Historical Monuments; Polish Maritime Museum; VENÄJÄ: State

kulttuuriperintöviraston (Riksantikvarieämbetet) yhteyteen tammikuussa 1998 (BSS Heritage Co-op. 2001, 4). Kulttuuriperintöyhteistyöhön osallistuivat Suomi, Ruotsi, Tanska, Schleswig-Holstein, Mecklenburg-Vorpommern, Puola, Liettua, Latvia, Viro, Venäjältä etupäässä Pietarin alue (vaihtelevalla aktiivisuudella). Lisäksi yhteistyöhön osallistuivat Norja ja myöhemmin myös Islanti liittyi joukkoon. Tällä tavoin organisoitu sektoraalinen tai temaattinen työryhmätyöskentely ei ollut Itämeren valtioiden kesken poikkeuksellista. CBSS:n puitteissa toimi 1990-luvulla esimerkiksi Working Group on Assistance to New Democratic Institutions, joka oli perustettu 1992 virkamieskomitean toimesta (Annual Report 1994–1995).

Työryhmän pohjalta yhteistyötä vetämään muodostettu seurantaryhmä (Monitoring Group) sai mandaatin kulttuuriministerien kokoukselta kulloisellekin 2-3 vuoden jaksolle kulttuuriministerikokousten välissä. Eritoten alkuvuosina kulttuuriperintöyhteistyössä oli väliaikaisuuden ja ”tarveharkintaisuuden” luonne. Tämä käy ilmi esimerkiksi kulttuuriministerikokouksen julistuksesta vuodelta 2001, jolloin varsinaista yhteistyötä oli esimerkiksi työryhmien osalta takana vasta vuosi. Seurantaryhmää kehoitettiin tuottamaan ja esittämään loppuraportti ministerien vuoden 2003 kokoukselle ja samalla esittämään erilaisia vaihtoehtoja, kuinka kulttuuriperintöyhteistyö voisi jatkua tuon kokouksen jälkeen - millaisia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoja yhteistyön jatkumiselle olisi tarjolla. (Conference of Ministers of Culture 2001.)

Yhteistyötä käynnistämään asetetun työryhmän raportti *Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region* sekä framework statements annettiin kulttuuriministereille Gdanskissa syyskuussa 1999 (Conference of the Ministers of Culture 1999a). Raportti sisältää siis annetun tehtävän jäsentämisen, kulttuuriperintöpolitiikan kansainvälisten trendien tarkastelua, Itämeren alueen tilanteen tarkastelua, ehdotukset yhteistyön temaattisiksi painopisteiksi perusteluineen sekä tavoitteet toiminnalle. Temaattisten alueiden (ks. alla) lisäksi raportti sisältää joukon horisontaalisia, myös temaattiset alueet lävistäviä näkökulmia perusteluineen sekä näille asetetut tavoitteet. Horisontaaliset toimet (cross-cutting actions) olivat: *Awareness of our common heritage; Heritage as a promoter for local and regional development; Skills, education and training; Information systems; Documentation*. Nämä olisivat sovellettavissa lävistävänä näkökulmana koko kulttuuriperintökenttään laajasti, ja näiden tarkoitus olisi tuottaa yhteistä tietopohjaa ja toisaalta auttaa kehittämään kunkin maan kansallisia käytäntöjä. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 10.) Kiinnostavasti tätä dokumenttia valmistelleiden

Museum for History of St. Petersburg; RUOTSI: National Heritage Board. Paikalla oli myös kulttuuriperintöyhteistyön Ruotsin National Heritage Boardiin (Riksantikvarieämbetet) sijoitetun sihteeristön edustajat.

Tukholman kokousten asiakirjoissa näitä horisontaalisia toimia kutsuttiin termillä “cultural heritage tools” (Mattinen & Edgren 1998). Temaattiset alueet olivat: *Underwater heritage; Coastal culture and maritime heritage; Traditional materials and methods as a part of a sustainable development of the region; Sustainable wooden urban areas; Sustainable cultural tourism*. Nämä aihealueet koettiin työryhmän taholta sellaisiksi, joilla esiintyy yhteneväisiä piirteitä Itämeren alueella. Temaattisten alueiden pohjalta oli tarkoitus muodostaa varsinaiset työryhmät. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 10.)

Seurantaryhmä muokkasi työryhmien toteutusta hieman ensimmäisessä kokouksessaan vuonna 2000. Viiden temaattisen työryhmän sijasta käynnistettiin neljä työryhmää. Myös horisontaaliset näkökulmat oli tarkoitus huomioida näiden työryhmien työssä. Työryhmät olivat: Rakennussuojelu ja ylläpito käytännössä (*Building preservation and maintenance in practice*), vetovastuu Ruotsilla ja Latviassa; Vedenalainen kulttuuriperintö (*Underwater Heritage*), vetäjänä Tanska; Rannikkoalueiden kulttuuri ja merellinen kulttuuriperintö (*Coastal Culture and Maritime Heritage*), vetäjinä Norja ja Puola; Kestävät historialliset kaupungit (*Sustainable Historic towns*), Suomen ja Viron johdolla. (BSS Heritage Co-op. 2001, 5–6.) Myöhemmin Mecklenburg-Vorpommern liittyi Tanskan seuraksi vedenalaisen kulttuuriperinnön työryhmän⁵ koordinointiin (BSS Heritage Co.op. 2003, 12).

Työryhmiin oli vaikeuksia saada osallistujia kaikista maista. Kansallisten prioriteettien ja kapasiteetin perusteella katsottiin parhaaksi, että kukin maa osallistuu vähintään kahteen työryhmään. (BSS Heritage Co-op. 2001, 6). Työryhmätyöskentelyn yleiset tavoitteet ja aktiviteetit, joiden ympärille yhteistyö muodostui, olivat tiedon jakaminen ja välittäminen sekä asiantuntemuksen ja osaamisen, tietojen ja taitojen vaihto, ja aluksi myös strategian luominen työryhmän työskentelylle (BSS Heritage Co-op. 2001, 3). Työryhmät työskentelivät usein siten, että kansallisen tason projekteja liitettiin Itämeren kulttuuriperintöyhteistyöhön, tai kansallisia käytäntöjä jaettiin eri tavoin tiedoksi muille. Työryhmätyöskentely perustui kunkin työryhmän omaan toimintasuunnitelmaan. Käytännössä työskentely koostui tyypillisesti työryhmäkouksista, seminaareista ja työpajoista, viestinnästä sekä erillisistä projekteista. Esimerkiksi työryhmä Building Preservation and Maintenance in Practice -työryhmän vuosien 2004–2005 tuloksia ja aktiviteetteja kuvataan vuoden 2005 seurantaryhmän raportissa näin: Työryhmä tuotti jaksolla kirjaston hyvistä käytännöistä, joka tarjosi kansallisen dokumentoinnin nähtäväksi myös muille maille ja sidosryhmille:

⁵ Viitataan työryhmiin jatkossa niiden englanninkielisillä nimillä.

Most national heritage institutions, and many research institutes, have produced manuals of good practices in architectural conservation. These manuals or recommendations are sources to traditions and policies, they can be translated and used in neighbouring countries and they indicate starting positions when common guidelines are to be formulated. (BSS Heritage Co-op. 2005, 22.)

Toinen työryhmän tulos ja/tai aktiviteetti oli ”networks for professional co-operation”:

The professional networks will be focusing on specialized fields as ‘interior climate or ‘mural painting’. They are tools for creating development and research projects, for organizing seminars and conferences and for mutual invitations to any kind of professional activity. With basic administrative resources and a minimum amount of meetings every year they will be sustainable and they will become foundation-stones in the BSR market for e.g. conservation experts, restorers, craftsmen and producers of building materials. (BSS Heritage Co-op. 2005, 22.)

Työryhmän aktiviteetit jaksolla olivat: seminaareja ja työpajoja, alaa koskevien raporttien ja manuaalien keräämistä ja kääntämistä, ja informaation jakamista pääasiassa verkkosivujen kautta. Mainitut seminaarit ja työpajat koskivat kirkkorakennusten sisäilman kysymyksiä ja kolmannen sektorin toimijoiden roolia ja mahdollisuuksia rakennusperinnön ylläpitämisessä. Tähän jälkimmäiseen kutsuttiin mukaan kolmannen sektorin toimijoita pitämään esitelmiä. Työryhmän kustannuksista vastasi kunkin osallistujan työnantaja, mutta tukea tuli myös jonkin verran Ruotsin Östersjömiljarden-rahasta. (BSS Heritage Co-op. 2005, 23–24.)

Vastaavasti yhteistyön keskeiset saavutukset toisella jaksolla vedenalaisen kulttuuriperinnön alueella olivat Code of Good Practice for the Management of the Underwater Cultural Heritage in the Baltic Sea Region (COPUCH) ja Ruotsin vetämä Rutilus-hanke. COPUCH on vedenalaisen kulttuuriperinnön työryhmän tuottama joukko periaatteita ja suosituksia koskien vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelua Itämeren alueella. COPUCH-suositusten tarkoitus oli tuottaa yhteinen perusta vedenalaisen kulttuuriperinnön suojelulle, tunnustamiselle, ymmärtämiselle ja hoitamiselle. Se korostaa suunnitelmallista ja tieteellistä tekemistä ja raportointia. (BSS Heritage Co-op. 2008, 23.) Seurantaryhmän raportti vuodelta 2008 esittelee Rutilus-hanketta. Hanke toteutettiin vuosina 2004–2006. Hankkeen rahoitus tuli pääosin Pohjoismaiden ministerineuvoston Neighbourhood-ohjelmasta. Hankkeen tavoite oli luoda kiinnostusta vedenalaiseen kulttuuriperintöön, tuottaa keskustelua vedenalaisen kulttuuriperinnön arvosta ja suojelusta. Hanke tuotti ”The 100 list” -listan tai luettelon, joka esitteli sata arvokkainta vedenalaista kohdetta Itämerellä (hylkyjä, veden alle jääneitä asuinpaikkoja, ja muita vedenalaisia rakenteita). Listan luomisen tarkoitusta kuvataan näin:

It reveals history and identity, and it is a tool for experts. The Rutilus project is the first project in which the whole Baltic Sea region co-operated with the explicit aim of visualizing and defining the scientific and cultural values of the underwater cultural heritage in the Baltic Sea. The 100 list is a

potential branding tool and it highlights a common history; it spreads knowledge of the underwater heritage and how it is unrestricted by national borders. The list, however, also stresses the common responsibility to preserve it. (BSS Heritage Co-op. 2008, 21.)

Itämeren vedenalaisen kulttuuriperinnön runsaus nähdään aineistossa etenevässä määrin alueelliseksi erityispiirteeksi ja resurssiksi, joka on jopa globaalitason kehyksessä poikkeuksellinen. Kehotus tämän alan edistämiseksi ja ohjeistuksen tuottamiselle tuli kulttuuriministerien Kööpenhaminan (2001) ja Pietarin (2003) kokoukselta (Conference of Ministers of Culture 2001; Conference of Ministers of Culture 2003; Conference of Ministers of Culture 2005).

Työryhmien Working Group on Traditional Building Materials and Maintenance in Practice ja Working Group on Sustainable Historic Towns toiminta päättyi 2011 ja 2012. Uutena työryhmänä vuonna 2014 aloitti Working Group on 20th c. Built Heritage. Työryhmät Underwater Heritage ja Coastal Culture and Maritime Heritage toimivat edelleen. (M. Lehtimäki, kulttuuriperintöyhteistyön 20-vuotisjuhla-julkaisun käsikirjoitus, henkilökohtainen tiedonanto 29. 4. 2020.) Erilaisia muita teemoja ja erilaisia kansalliselta tasolta tulevia aiheita oli yhteistyön agendalla ja seurantaryhmän keskustelussa koko tarkastelujakson ajan. Vuoden 1999 dokumenttien linjauksessa teemat rajattiin osittain sillä perusteella, onko teema relevantti Itämeren alueen tilanteen ja mandaatissa annetun tehtävän näkökulmasta. Menneen sotilaallisen toiminnan jättämä perintö (*military heritage*), teollinen kulttuuriperintö, moderni arkkitehtuuri, tutkimusohjelmat, arkistot ja kirjastot sekä kulttuuriperinnön laitton kauppa⁶ olivat ehdokkaita yhteistyön temaattisiksi aihealueiksi, joista työryhmä keskusteli 1998–1999 (BSS Heritage Co-op. 1999a). Teollisesta kulttuuriperinnöstä on seuraava maininta työryhmän raportissa:

The industrial heritage has since twenty years been the interest of the international non-governmental organisation TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage) and its many committees on national level. We believe that the international discussion is taken well care of by this organisation. (BSS Heritage Co.op. 1999a, 28.)

Tämän mukaan teemaa ei otettu mukaan Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyöhön, sillä se oli jo ikään kuin toisen toimijan taholta jo katettu. Myöhemmin esimerkiksi jonkin maan aloitteesta nostettiin agendalle uusia teemoja, joiden ympärille rakennettiin hieman varsinaista

⁶ Myöhemmin kulttuuriperinnön (arkeologisten esinelöytöjen) laitton maastavienti ja kauppa nousivat mukaan ei työryhmäksi, mutta muuten yhteistyön teemaksi - kansallisia tilanteita tarkasteltiin ja mahdollisia toimia kartoitettiin. Puola toteutti projektin ja julkaisun Stop heritage crime (National Heritage Board of Poland 2011). Euroopan unionilla on kulttuuriesineiden maastavientiä ja laitonta kaupan rajoittamista koskevia säännöksiä, jotka ulottuvat jäsenmaihin. Tästäkin syystä aihe oli kiinnostava. Esimerkiksi Suomi joutui 1990-luvulla tarkastelemaan tätä aluetta koskevaa omaa lainsäädäntöään suhteessa EU:n asetuksiin ja direktiiveihin ennen EU-jäsenyyttä ja EU-lainsäädännön viemistä suomen lakiin (Museovirasto 1993, 23–24).

työryhmytyöskentelyä löyhempää verkostoa. Tällainen teema oli mm. historialliset puistot ja puutarhat (*Historic parks and gardens*), jota ehdottivat uudeksi yhteistyön teemaksi Norja ja Liettua (BSS Heritage Co-op. 2005, 49–50; BSS Heritage Co-op. 2008, 57–58).

Työryhmien perustoiminnan rahoitus tuntui olevan kestävä haaste. Osallistuminen työryhmiin kustansi tyypillisesti kunkin osallistujan oman kotimainen työnantaja (eli kansallinen tai alueellinen virasto tai museo). Erillisiin projekteihin työryhmät hakivat rahoitusta esimerkiksi Pohjoismaiden ministerineuvostolta ja Euroopan unionin Interreg-ohjelmista. (ks. esim. BSS Heritage Co-op. 2005, 24 ja 79.) Muuta rahoitusta on selvitty jäljempänä.

Kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän tehtävät määritellään vuoden 2001 raportissa näin: käynnistää konkreettisia toimia vuoden 1999 raportin Safeguarding and developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region pohjalta, seurata työryhmien kansallisten toimijoidentyöskentelyn kehitystä, toimia koordinoivana ja ylläpitävänä elimenä, sekä hoitaa raportointi kulttuuriministereille. (BSS Heritage Co-op. 2001, 6.) Seurantaryhmän puheenjohtaja vuosina 1999–2003 oli Christina von Arbin Ruotsin Riksentantikvariämbetetistä. Häntä seurasi Friedrich Lüth Mecklenburg-Vorpommernista. (BSS Heritage Co-op. 2005, 10.)

Kulttuuriministerien Riikan kokouksen teema 2008 oli kulttuurin tulevaisuus Itämeren alueella. Tarkoitus oli käsitellä kulttuurin roolia alueen kehitysprosesseissa. (Conference of the Ministers of Culture 2008.) Ensisijaisesti tämä viittaa muutoksiin toimintaympäristössä, jotka vaikuttaisivat myös kulttuuriyhteistyöhön (Euroopan unionin Northern Dimension -kehys ja tuleva, tuolloin valmisteilla ollut makroaluestrategia EUSBSR). Riikan kokous toi myös muutoksia kulttuuriministerikokousten toimintaan: ministeritason tapaamisille osittaisiksi korvauksiksi tuotiin kulttuurin virkamieskomitea (Committee of Senior Officials), toisin sanoen vähintään kerran vuodessa toteutuvat virkamiestason tapaamiset. (Conference of Ministers of Culture 2008.) Kulttuurin yhteistyön alueella katsottiin tuolloin myös aiheelliseksi eräänlainen siirtyminen itseohjautuvuuteen. Kulttuuriministerien kokouksia ei koeta enää tarpeelliseksi järjestää säännöllisesti, vaan ensisijaisesti silloin, kun poliittiselle ohjaukselle ja strategiselle päätöksenteolle koskien poliittisia kysymyksiä ja aloitteita on tarvetta. Yhteistyötä, hyvin monilla tasoilla ja erilaisia verkostoja oli tässä vaiheessa jo hyvin paljon, ja kokous katsoikin, että edellä esitetyt tavoitteet saavutetaan parhaiten monen eri tahon työllä: asiantuntijatyöryhmät, erilaiset verkostot, kiinnostuneet valtiot ja organisaatiot. Riikan kulttuuriministerikokous kannustaa suoriin kontakteihin ja kumppanuuksiin, toisin sanoen kulttuurisuhteet-tyyppiseen vuorovaikutukseen. Samalla ministerikokous toivoo, että aloitteita yhteistyölle tulisi kentältä, alhaalta ylöspäin. Toisin sanoen, kulttuuriministerien kokousten kaltaisen hallitustenvälisen

poliittisen ohjauksen tarpeen katsotaan vähentyneen. Riikan jälkeen seuraava kulttuuriministerin kokous oli vasta vuonna 2015. Vuodesta 2011 kulttuuriperintöyhteistyö on toiminut Itämeren valtioiden neuvoston (CBSS) puitteissa kulttuuriperintöalan asiantuntijatyöryhmänä (BSS Heritage Co-op. 2011). Vuonna 2009 lanseeratun EUSBSR:n myötä kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmä omaksui myös roolin EUSBSR-toimijana ja kulttuuriperintöalan edustajana näissä verkostoissa (M. Lehtimäki, kulttuuriperintöyhteistyön 20-vuotisjuhlajulkaisun käsikirjoitus, henkilökohtainen tiedonanto 29. 4. 2020). Vuodesta 2017 kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän englanninkielinen nimi on ollut Baltic Region Heritage Committee (M. Lehtimäki, kulttuuriperintöyhteistyön 20-vuotisjuhlajulkaisun käsikirjoitus, henkilökohtainen tiedonanto 29. 4. 2020). Raportointi tapahtuu edelleen ministerikokoukselle ja vuodesta 2010 toimineelle virkamieskomitealle (BSS Heritage Co-op. 2011, 7).

Muita kulttuuriperintöalan yhteistyöverkostoja Itämeren alueella on mm. vuonna 1991 perustettu Association of Castles and Museums around the Baltis Sea States (ACMBS). Sen toiminta rakentuu tutkimuksen, koulutuksen, hallinnoinnin, markkinoinnin ja turismin ympärille. 1990-luvulla tärkeä taide- ja kulttuurialan yhteistyöverkosto on Ars Baltica. Se pyrkii vahvistamaan kulttuuriyhteistyötä Itämeren alueella, keskeisenä tavoitteena kasvattamaan Itämeren alueen kansainvälistä merkitystä kulttuurialueena. (Gebhard 2009, 231–232.) Euroopan neuvoston Cultural Routes -ohjelma on myös huomionarvoinen kulttuurimatkailun edistäjä. Cultural Routes -reitit sijoittuvat useamman maan alueella eri teemojen myötä. Nykyiset Cultural Routes -reitit, jotka kulkevat Itämeren maissa kokonaan tai osittain ovat edellisen lisäksi mm. European Cemeteries Route ja Viking Route (Metzger 2020, 11.) Itämeren alueen Hansa Route perustettiin jo vuonna 1991 (Lehtimäki 2020, 75).

2.2 Itämeren alue 1990-luvulla

Kylmän sodan päätyttyä oli Itämeren aluetta halkonut rautaesirippu poissa, ja Itämeren rannoilta löytyivät nyt itsenäiset Viro, Latvia ja Liettua, yhdistynyt Saksa sekä myös uuden kynnyksellä oleva Puola. Nyt oli mahdollista – ja tarpeellista – kuvitella uusia tapoja jäsentää Euroopan ja Pohjois-Euroopan poliittista maantiedettä (Lehti 2003; Lehti & Smith 2003). 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun muutosten myötä virisi eritoten alueen läntisessä osassa vilkas keskustelu Itämeren alueen tilanteesta ja mahdollisuuksista. Tässä oli ennen kaikkea kyse pyrkimyksistä alueen vakauttamiseksi suurten muutosten jälkeen ja vielä tulevien haasteiden edessä, mutta myös uudenlaisen taloudellisen potentiaalin ymmärtämisestä

tilanteessa, jossa ne kaikista olennaisimmat alueellisen taloudellisen kehityksen ja kaupankäynnin esteet olivat poissa (ks. esim. EVA 1990; Joenniemi 1991). Ensimmäisen varsinaisen CBSS:n puitteissa järjestetyn Itämeren valtioiden huippukokouksen julistus kuvaa tulevaisuuden toiveita ja ajan tilannetta Euroopassa viitaten Itämeren alueeseen alueena, jossa yhteistyö, demokratia ja markkinatalous vallitsevat, ja joka ottaa paikkansa uudessa Euroopassa, jota määrittää yhteistyö ja integraatio (Baltic Sea States Summit 1996).

Tanskalaisen kansainvälisten suhteiden ja rauhantutkijan Ole Waeverin näkemyksen mukaan Itämeren alue oli 1990-luvun alussa ” - on the one hand, a not-very-real identity at the moment, and on the other hand a proto-region with potentials - - ” (Waever 1992, 31). Artikkelissaan Waever hahmottelee yhteisen Itämeren alueen rakennuspalikoita konstruktivistisella otteella varsin käytännönläheisesti ja aika ajoin jopa kevyen sarkastisesti. Kylmän sodan jälkeisen Itämeren alueen (englanniksi käytetty Baltic Region ja Baltic Sea Region) rakennusprojektin aivan ensimmäiset askeleet Waever tulkitsee poliittisen ja tieteellisen eliitin innostuneeksi projektiksi, joka ilmeni – tuolloin vuosikymmenen alussa – tukkuna konferensseja, uutisina näistä konferensseista, erilaisina ajatushautomoiden raportteina ja eritasoisina tieteellisinä julkaisuina aiheesta Itämeren uusi alueellisuus. (Waever 1992, 31.) Waever itse edustaa mainitsemaansa tieteellistä eliittiä, joka kävi aktiivista keskustelua Itämeren alueen uudesta ajasta ja muodosta heti kylmän sodan päättymisen jälkeen. Akateemisen tutkimuksen piirissä Itämeren alueen geopolittiset muutokset ja niitä seurannut aika kiinnostivat eritoten regionalismia, kansainvälisten suhteiden ja rauhan tutkijoita (ks. esim. Joenniemi 1991; Kukk, Jervell & Joenniemi 1992; Perko 1996).

Itämeren alueen uusi aika sai myös läntisen poliittisen eliitin liikkeelle. Alueelle pyrittiin nopeasti luomaan yhteistyön välineitä ja yhteisen keskustelun foorumeita. Uffe Ellemann-Jensen, joka toimi Tanskan ulkoministerinä vuosina 1982-1993, lainaa Itämeren valtioiden neuvoston (Council of the Baltic Sea States, CBSS) 20-vuotisjuhlakirjassa Winston Churchilliin liitettyä lausahdusta: ”jaw-jaw is better than war-war” (CBSS 2012, 27). Ellemann-Jensenin puheenvuoro tässä juhlakirjassa on otsikoitu ”CBSS – born out of enthusiasm and anxiety” (CBSS 2012, 27). Lainaukset kuvastavat ajan ilmapiiriä pian kylmän sodan päättymisen ja Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen. Itämeren valtioiden neuvosto perustettiin Tanskan ja Saksan aloitteesta vuonna 1992 (Conference of Foreign Ministers 1992). Neuvoston koordinoiman Itämeren alueen hallitustenvälisen yhteistyön keskeiset alueiksi asetettiin Kööpenhaminassa vuonna 1992 demokraattisen kehityksen ja rakenteiden tukeminen, talouden uudistusten tukeminen, ympäristönsuojelun ja ihmisten hyvinvoinnin edistäminen, erilaiset energian ja

infrastruktuurin kysymykset. (Conference of Foreign Ministers 1992). Myös kulttuuri ja kulttuuriperintö ovat mukana, kansainvälisten suhteiden kielellä:

The Ministers agreed that a fundamental purpose of cooperation in the cultural area, including science and information, is to strengthen the idea of regional identity. They noted that a shared basis cultural heritage - but with different expressions - binds the countries surrounding the Baltic Sea together and forms a fertile starting point for the further development of cultural ties between the participating countries. They expressed their commitment to improve the conditions for reviving former cultural ties and to establish new cultural relations - - (Conference of Foreign Ministers 1992).

Jos kiinnostuksessa oli kyse oletusta potentiaalista ja pyrkimyksistä alueen vakauttamiseksi suurten muutosten jälkeen ja vielä tulevien haasteiden edessä, oli keskustelussa, joka pyrki jäsentämään tätä pohjoisen Euroopan aluetta uudelleen, kyse myös oman paikan löytämisestä ”uudessa” Euroopassa, tämä kosketti myös Pohjoismaita. Lehden tulkinnan mukaan, Itämeren alue oli vastaus useampaan erilaiseen tarpeeseen. Eritoten Pohjoismaissa ja Pohjois-Saksassa oli pelkoa jäämisestä marginaaliin uudessa Euroopassa. Oli tarpeen keksiä Eurooppa, jossa näistä kullakin olisi keskeinen rooli. On hyvä muistaa, että vuosikymmenen alussa esimerkiksi Suomi ja Ruotsi eivät vielä olleet EU:n jäseniä. Samaan aikaan alueiden toimijuuden (eritoten sub-state -tasolla) korostaminen kansainvälisessä talousorientoituneessa keskustelussa hämmensi oman valtion tulevaisuuden tilanteen arvioimista. Toinen tekijä, joka tuki yhteisen Itämeren ajatusta lännessä, olivat pelot hajoavan idän ajautumisesta poliittiseen ja yhteiskunnalliseen kaaokseen vanhojen valtarakenteiden murennuttua. Tarvittiin jonkinlaisia välineitä tämän mahdollisen kaaoksen hallintaan. Kolmas vaikuttava tekijä oli alueiden Euroopan konseptin houkuttavuus: alueellisessa yhteistyössä nähtiin kansallista etua palvelevia elementtejä. Vuosikymmeniä Skandinavian maat olivat kokeneet olevansa Euroopan ääreläidalla, mutta nyt itään syntynyt uusien valtioiden joukko sysäsi Skandinaviaa hieman keskemälle mentaalilla kartoilla ja uuden Euroopan kartoilla. Nämä tekijät johtivat siis toimiin ja taktiikoihin, joilla hallita hajoavan idän vaikutusta länteen ja muokata idän toiseus samuudeksi tai ainakin joidenkin riittävän tukevien yhteisten nimittäjien piiriin kuuluvaksi. (Lehti 2003, 21–23.)

Itämeren alueella muodostui hyvin nopeasti monenlaisia, -tasoisia ja -suuntaisia verkostoja ja yhteistyön muotoja (ks. esim. Gebhard 2009, 231–260). Virallista kansainvälistä yhteistyötä, sen institutionalisoitumista, edusti Itämeren valtioiden neuvosto (Council of the Baltic Sea States, CBSS).

Puhe Itämeren alueen yhdistämisestä, pyrkimyksistä kehittää taloussuhteita ja yhteistyörakenteita 1990-luvulla sai käyttövoimaa useammalta suunnalta samanaikaisesti, kuten jo edellä viitattiin. Erään merkittävän tekijän voisi otsikoida ”globaalitalouden tilalliset suhteet”. Itämeren alueen merkittävät geopolitiittiset muutokset sijoittuvat jaksoon, jolloin talouden ja hallinnon tilallisten skaalojen jäsentymiseen sekä Euroopassa että muualla maailmassa vaikutti regionalismi. Paasi (2009b) on tarkastellut regionalismia eurooppalaisessa kehyksessä ja sijoittaa ”uuden regionalismin” nousun 1980-luvulle. Tämä New Regionalism nosti alueiden merkitystä samalla, kun se työnsi alueet ikään kuin ulos kansallisvaltion kontekstista kohti alueiden globaalia toimijuutta. New Regionalism tulkitaan usein reaktioksi globalisaation ja globaalitalouden tuottamiin muutoksiin kansainvälisessä ja kansallisessa taloudessa, kansallisvaltion roolissa ja poliittisessa hallintotavassa. (Paasi 2009b, 472–473.) Paasin mukaan New Regionalism oli maantieteilijöiden ja politiikan tutkijoiden tuottama vastaus tai versio ”vanhalle regionalismille” (viittaa tässä toisen maailmansodan jälkeisiin malleihin), joka perustui taloudelliseen integraatioteoriaan. Uusien mallien täytyi ylittää nämä vanhat korostamalla sosiaalisia, poliittisia ja kulttuurisia dimensioita alueellisessa integraatiossa. Uuden regionalismin alue on moniulotteisempi ja notkeampi, ja siinä yhdistyy valtiollisia ja ei-valtiollisia toimijoita aiempaa epämuodollisemmin. (Paasi 2009a, 127–128.) Uuden regionalismin ajattelussa on tärkeää myös alueellisen identiteetin ajatusten edistäminen, sekä talouden kehittäminen kulttuurin avulla. Alueellisesta identiteetistä tulee tällaisissa puitteissa helposti Paasin mukaan taikasana talouden kehittämiseen. (Paasi 2009a, 129–130.)

Mikä on Itämeren alue?

Itämeren alueen voi määritellä eri tavoin. Itämeren valuma-alue kattaa varsinaisten rantavaltioiden lisäksi mm. myös Norjan, Valko-Venäjän ja Ukrainan alueita. Norjan tulkitaan tavallisesti jäävän rantavaltioiden ulkopuolelle, sillä Itämeren, luonnollisesti sopimukseen perustuva rajalinja, Helcomin määrittelemänä, kulkee Tanskan kärjestä Ruotsiin, seuraten Skawen linjaa (57° 44.43'N.) (HELCOM 2020). Itämeren valtioiden neuvostossa ovat mukana edellisten lisäksi Norja, Islanti ja Euroopan komissio (CBSS 2012). Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyöhön osallistuneet maat ja alueet on eritelty edellä.

Erilaiset tilalliset jäsentelyt ovat kontingentti ilmiö. Itämeren alue onkin ymmärrettävä useaksi samanaikaiseksi alueeksi, yhden sijasta (Lehti & Smith 2003, 8). Itämeren alue (Baltic Sea Area tai region, isolla tai pienellä r-kirjaimella) on yksi tapaa jäsentää tätä pohjoista seutua.

Esimerkiksi poliittisena jäsentelynä sai Itämeren alue myöhemmin rinnalleen eräänlaisen vaihtoehdon, kun uudelleen määritelty ”pohjoinen” nousi yhdeksi tämän enemmän tai vähemmän vastaavan alueen jäsentämistavaksi. Suomi oli aloitteellinen Euroopan unionin Northern Dimension -politiikassa (Gebhard 2009, 135). Useiden tulkintojen mukaan 1990-luvun ja 2000-luvun alun erilaiset aloitteet pohjoisen Euroopan ja Itämeren piirin poliittisen maantieteen järjestämiseksi voi nähdä eräänlaisena lakmus-testinä koko Euroopan laajuiselle kehitykselle (Lehti & Smith 2003, 2).

Eri maissa Itämeren alueen suurta muutosta lähestyttiin eri lailla. Esimerkiksi suomalaisessa keskustelussa 1980-luvulla Neuvostoliiton poliittisista muutoksista ja edelleen esimerkiksi Baltian maiden itsenäistymiseen ja Neuvostoliiton romahtamiseen reagoitiin omista kansallisista lähtökohdista, mitä ilmentävät myös varhaiset jäsentämis- ja käsitteellistämistavat koskien Pohjois-Euroopan maantiedettä ja sitä, kenen kanssa on kenties jotain yhteistä. Suomessa katse kohdistui aluksi, jo 1980-luvun lopulla, Suomen ”sukulaiskansoihin” ja tähän kielisukulaisuuteen liittyvään nimittäjään. Tässä on kaikuja sotien väliseltä ajalta, joskin vähemmän kansallismielisenä versiona. Neuvostoliiton romahtamisen ja Baltian maiden itsenäistymisen jälkeen Suomessa tuntui perustellulta puhua myös *lähialueista* eikä vaikkapa Itämeren alueesta. Lähialue-puheen ytimessä olivat pelot ja idän ”rappio” eikä niinkään pyrkimys asemoitua uudelleen Euroopan kartalla. Lähialue-käsite ei toisin sanoen pyrkinyt ylittämään rajoja vaan itä pysyi itänä. Kiinnostavaa ajan suomalaisessa keskustelussa oli myös kadonneen vanhan Euroopan näkeminen ja löytäminen entisen itäblokin maista. Tämä tarkoitti Baltian hansakaupunkien ja vanhojen Baltian saksalaisten kartanoiden, keskiaikaisten kirkkojen ja muiden tähän näkökulmaan sopivien ilmiöiden nostamista esille. Tämä romanttinen näkökulma on nähtävä jonkinlaisena osana paluu Eurooppaan -retoriikkaa, joka ei Suomessakaan ollut vieras asia. (Lehti 2003, 15–17.)

Lehti on myös kartoittanut erilaisia tapoja ja näkökulmia jäsentää ja nimetä Itämeren aluetta historiantutkimuksen piirissä 1900-luvulla, etupäässä sen jälkimmäisellä puolikkaalla: Itämeren alue (Baltic Sea area), Pohjois-Eurooppa (Northern Europe) ja Koillis-Eurooppa (North Eastern Europe) ovat erilaisia, tilallisia tapoja kuvitella alue, joka voi kattaa saman maantieteellisen alueen. Kansalliset lähtökohdat ovat usein kaikuneet näissä tavoissa: keitä on mukana, kuka on liian erilainen, mitä tekijöitä painotetaan. 1970-luvulta lähtien, joskin pienellä tutkimuksen volyymilla, Itämeren maantieteellistä aluetta, edellä mainituilla nimillä, on tyyppillisesti käsitelty historiallisena alueena (historical region) – alue, joka on suurempi kuin valtio, mutta pienempi kuin sivilisaatio (civilization) ja joka on ollut aikalaisille jollakin tavalla

merkittävä. Historical region -keskustelu on keskittynyt yhdistäviin piirteisiin ja rakenteisiin (kulttuurissa, taloudella, politiikassa). Rakenteita, joiden elinkaaria on piirretty, on löydetty keskiajalta, viikinkiajalta 1990-luvun alussa. (Lehti 2002, 434.) 1990-luvulla Matti Klingen ja David Kirbyn tahoillaan tuottama Baltic World oli uusi nimi, joka jatkoi historiallisen alueen traditiota (Lehti 2002, 434). Itämeren katsominen historialliseksi alueeksi on velkaa Fernand Braudelin tunnetulle Välimeren aluetta tarkastelevalle tutkimukselle (Lehti 2002, 437). Braudelin Välimeren alue oli toistuva viittauskohta 1990-luvulla Itämeren aluetta koskevissa ja sitä hahmottelemaan pyrkivissä julkaisuissa, Klinge ja Kirby mukaan lukien (Lehti 2002, 437; Grzechnik 2012, 334).

Paasin (2009a) mukaan alueet (viittaa ensi sijassa sub-state tasoon, mutta myös yleisemmin) ovat yhä useammin sosiaalisiin käytäntöihin, prosesseihin ja diskursseihin perustuvia. Nämä voivat olla peräisin joko itse alueelta tai sen ulkopuolelta. Alueet tulisi nähdä monimutkaisina toimijuuden, sosiaalisten suhteiden ja vallan kokonaisuuksina. Alueet ovat institutionaalisia rakenteita ja prosesseja – ne ovat toisin sanoen ”aina tekeillä”. (Paasi 2009a, 132–133.)

Euroopan unionin politiikassa alueilla on ollut tietty rooli, joka tunnetaan erityisesti Europe of Regions -sloganista (ks. esim. Paasi 2009b, 447). Euroopan unioni lanseerasi Itämeren alueelle makroalustrategian (Euroopan unionin Itämeren alueen strategia, EUSBSR) vuonna 2009 (COM 2009). Strategian valmisteluun johtanut prosessi oli käynnistynyt 2005 Itämeren alueen Euro Baltic -euoparlamentaarikkojen ryhmän aloitteesta komissiolle, jonka tavoitteena oli maksimoida yhdistyneen Itämeren alueen taloudellinen potentiaali ja toisaalta vaikuttaa EU:n Northern Dimension -politiikkaan (Gänzle 2017, 408–409). Keskusteluun Itämeren alueen historiallisuudesta näyttäisi osallistuvan myös Paasi (2009a): Paasi tulkitsee tämän tyyppisiä alueellisia aloitteita EU:n alueellisessa dynamiikassa ”epätavallisiksi” alueiksi. Ne ovat Paasin mukaan usein vailla historiallista pohjaa, sen sijaan ne ovat etupäässä poliitikkojen ja suunnittelijoiden ”projekteja”, ajatuksena tuottaa saumatonta ja integroitunutta, jos monotonista, EU-Eurooppaa. (Paasi 2009a, 130.)

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS: KESKEISET KÄSITTEET

3.1 Kulttuuriperintö tutkimuksessa, ajassa ja politiikassa

Kulttuuriperinnön tutkimukseen ja kulttuuriperinnön käsitteen määrittelyihin on viime vuosikymmeninä vaikuttanut sosiaalisen konstruktivismin merkitys ihmistieteissä. Tämä näkyy tavassa, jolla kulttuuriperinnön käsitettä on perustavanlaatuisesti purettu kulttuuriperinnön tutkimuksen alalla sekä kysymyksenasetteluista, joita kulttuuriperinnön tutkimuksen ja sen lähialojen kentällä on tehty. Kulttuuriperinnön tutkimuksessa on kiinnitetty aiempaa enemmän huomiota esimerkiksi kulttuuriperintöön kytkeytyviin määrittely- ja valtakysymyksiin sekä esimerkiksi asiantuntijuuden ja asiantuntijaorganisaatioiden rooliin. Eritoten kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus (Critical Heritage Studies) on kiinnostunut näistä teemoista. Tärkeä keskustelu kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen piirissä on myös ollut ”länsimaisten” määritelmien, standardien ja asiantuntijuuden valta kulttuuriperintöalalla. Tutkijoita kiinnostavat näin myös kulttuuriperintöprosessit: kuinka jostakin ilmiöstä tai kohteesta tulee kulttuuriperintöä. Kun kulttuuriperintö ymmärretään jonakin, joka rakentuu sosiaalisissa käytännöissä ja diskursseissa, joihin sisältyy erilaisia intressejä, pyrkimyksiä, arvotuksia ja valta-asetelmia, kiinnostaa tutkijoita luonnollisesti myös siis se, kuinka jokin ilmiö tai kohde valikoituu ja tuotetaan kulttuuriperintönä säilytettäväksi, mitkä tekivät tähän vaikuttavat ja miksi. (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 19–20.) Sivula määrittelee kulttuuriperintöprosessin seuraavasti: ”Niitä tapahtumasarjoja, joissa jokin menneisyyden jättämä jälki valitaan ja tuotetaan säilyttämisen arvoiseksi todisteeksi, nimitetään kulttuuriperintöprosesseiksi.” (Sivula 2013, 163.)

Reilu kymmenen vuotta sitten Smith avasi ensimmäisen luvun vaikutusvaltaisessa teoksessaan *Uses of Heritage* (2006) lauseella: ”There is, really, no such thing as heritage” (Smith 2006, 11). Sen sijaan on kulttuurinen merkityksellistämisen prosessi. Smithin auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi (*authorized heritage discourse*) tarttui kysymyksiin kulttuuriperinnön määrittelyvallasta ja edelleen siitä, millaisia valtakonstruktioita kulttuuriperinnön perinteiset toimijat tuottavat ja kuinka niitä ylläpidetään. Smithin mukaan on olemassa itseensä viittaava auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi, joka on rakentunut eurooppalaisen tai länsimaisen kulttuuriperintöalan rakenteisiin ja periaatteisiin, ja joka määrittelee mm. mikä on kulttuuriperintöä, kuka osaa tunnistaa ja hoitaa sitä. Tämän lisäksi kulttuuriperinnön kautta tuotetaan ja ylläpidetään arvoja, asenteita ja identiteettejä. Smith käsittelee auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin merkitystä esimerkiksi myös luokan ja rodun näkökulmasta. Diskurssin voima perustuu kulttuurisiin ja sosiaalisiin käytäntöihin, jotka uusintavat tiettyjä arvoja ja asettelmia. Auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi luonnollistaa määritelmänsä kulttuuriperinnöstä, se perustelee kulttuuriperintöä koskevia käytäntöjä ja käsityksiä, ja vahvan diskurssin tavoin ikään kuin tekee vaikeaksi tai mahdottomaksi ajatella sen ulkopuolella. (Smith 2006, 11.) Kyse on siis hegemonisen diskurssin vallasta tuottaa sosiaalista todellisuutta.

Tämän tutkimuksen näkökulmasta on kiinnostavaa asiantuntijuuden ja asiantuntijaorganisaatioiden rooli Smithin auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin teoriassa. Smithin mukaan auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssi lävistää esimerkiksi useita kansainvälisiä kulttuuriperinnön suojelua ja hoitamista koskevia sopimuksia ja peruskirjoja ja vaikuttaa näin kansallisiin ja kansainvälisiin politiikkoihin ja suojelukäytäntöihin. Tällä on auktorisoitua kulttuuriperintödiskurssia, siihen sisältyviä ja sen tuottamia arvoja ja käytäntöjä edelleen vahvistava vaikutus. Smithin mukaan on olennaista ymmärtää, että asiantuntijakäytännöt, jotka koskevat kulttuuriperinnön suojelua ja muuta hallintaa, eivät ole vain jotain, jolla ’teknisesti’ suojellaan, konservoidaan ja hallinnoidaan kulttuuriperintöä, vaan ne ovat osa kulttuuriperintöä, sillä jokin menneisyyden jälki ei sisällä itsessään mitään sisäsyntyistä merkitystä tai arvoa. Myös näissä toimissa on siis ennen muuta kyse merkityksellistämisen prosessista. (Smith 2006, 87–88.) Smithin mukaan esimerkiksi kansainväliset asiantuntijaorganisaatiot tuottaessaan erilaisia ohjeita, säännöksiä ja suosituksia tuottavat ja ylläpitävät tiettyjä käsityksiä ja arvoja koskien kulttuuriperintöä, jotka välittyvät laajasti alan politiikkaan ja käytäntöihin. Tärkeässä roolissa on asiantuntijuuden auktoriteetti (Smith käyttää esimerkkinä mm. ICOMOS:in tuottamaa kohteiden ja monumenttien suojelua koskevaa Venetsian peruskirjaa), joka toisaalta antaa legitimitteettiä näille suosituksille ja toisaalta tuottaa asiantuntijuutta edelleen. Smithin teoria ja kritiikki

rakentuvat vahvasti siis vahvasti määrittelyvallan, mutta myös toimijuuden ja osallistumisen kysymysten ympärille. (Smith 2006, 88–89.) Vaikka Smith näkee erilaisten vastustavien ja vaihtoehtoisten diskurssien olemassaolon ja kyvyn haastaa - yleisesti ottaen diskurssien olennainen ominaisuus on niiden nojaaminen sosiaalisiin ja kulttuurisiin käytäntöihin, joten niiden luonteeseen kuuluu muutoksen mahdollisuus, ne eivät ole pysyviä tai vailla kilpailua merkityksistä - on teoriaa kritisoitu mm. siitä, että se ei huomioi riittävästi kulttuuriperintöhallinnon kentällä ja keskusteluissa esiintyvää monimuotoisuutta, ja toisaalta teorian voimakkaan vastakkain asetteleva luonne ei tunnista asiantuntijan näkökulman merkitystä (Kivilaakso 2017, 10).

Myös menneisyyden ja kulttuuriperinnön suhde on kiinnostava tämän tutkimuksen näkökulmasta. Sillä, kuinka hahmotamme ja tulkitsemme menneisyyttä, on vaikutusta näkemyksiimme ja odotuksiimme tulevasta. Tämä toimii myös päinvastoin. Menneisyyden kokemukset, niiden muistaminen, ovat olennainen perusta nykyisyyden kokemiselle ja nykyisyydessä elämiselle. Hannu Salmen sanoin ”on mahdoton ajatella inhimillistä elämää ilman jatkuvaa menneisyyden kokemusten uudelleen jäsentämistä.” (Salmi 2001, 135). Kulttuuriperintö on eräs näistä jäsentämisen menetelmistä.

Saksalaisen kulttuuriperinnön tutkimuksen kentän trendejä tutkinut Outi Tuomi-Nikula viittaa 1960-luvulla käynnistyneeseen folklorismus-keskusteluun ja sen näkemykseen tietynlaisesta kontekstuaalisesta katkoksesta, kun perinne irtoaa alkuperäisestä yhteydestään *toisen käden perinteeksi*. Viitteitä tästä keskustelusta – tai pikemminkin vastauksia tälle keskustelulle – on havaittavissa tuoreammassa kulttuuriperinnön määritelmää ja luonnetta koskevassa keskustelussa, joka tarkastelee perinteen suhdetta kulttuuriperintöön. (Tuomi-Nikula 2013, 49.) Barbara Kirschenblatt-Gimblett muotoilee kulttuuriperinnön näin: ”a mode of cultural production that has recourse to the past and produces something new (Kirschenblatt-Gimblett 2004, 1; ks. myös Tuomi-Nikula 2013, 49.) Kirschenblatt-Gimblettille kulttuuriperinnössä on tosiaan kyse jokin kokonaan uudesta asian tuottamisesta, jolla on rajapinta tai yhteys menneen kanssa. Kulttuuriperintöprosessi tuottaa siis aivan uuden ilmiön, jonka resurssina toimii mennyt: perinteellä on toinen elämä kulttuuriperintönä (*a second life as cultural heritage*). (Tuomi-Nikula 2013, 49.)

Kulttuuriperintö yhteiskunnallisena ilmiönä, kulttuuriperinnön idean synty, kuvataan usein modernin maailman ilmiönä ja ilmentää modernin ajan suhdetta menneeseen. Tyypillisesti kulttuuriperinnön tutkimuksessa se on mielletty eritoten 1800-luvun lopun nationalistisen ja teollisen yhteiskunnan ”seuraukseksi”. Usein myös toinen maailmansota mainitaan

merkittävänä tekijänä sodan historiallisille ympäristöille aiheuttamien tuhojen ja sitä seuranneen säilyttämiseen tähtäävän huolen vuoksi. Kulttuuriperintö ilmiönä – jonkinlaisena sen kontingenttina muotona – voidaan nähdä myös laajemmassa ajallisessa kehyksessä. Harvey on kritisoinut kulttuuriperinnön voimakasta kiinnittämistä moderniin, sillä suhde menneisyyteen, tarpeet merkityksellistää sitä tässä päivässä, on ollut läsnä aiemminkin: kulttuuriperintö on nykyhetken lähtökohdista ja tarpeista muokattua, milloin ikinä se nykyhetki onkaan ollut. Lisäksi kulttuuriperintöprosessit voivat olla huomattavankin pitkiä. (Harvey 2001, 321–327.) Harvey määrittelee kulttuuriperinnön (*heritage*) tiiviisti ”a present-centred and future-orientated relationship with the past” (Harvey 2015, 577).

Ihmisyhteisön ja yksilöiden suhteeseen menneisyyteen, jota kulttuuriperintönä ilmenneen, vaikuttaa historiatietoisuus. Historiatietoisuus on käsite, jonka avulla voi tarkastella nykyhetken suhdetta menneeseen. Se viittaa käsitykseen menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välisestä kytköksestä. Historiatietoisuus muuttuu kulloistenkin intressien myötä: ihmis-yhteisöjen kiinnostus menneisyyttä kohtaan muuttuu, menneisyydestä halutaan tietää erilaisia asioita ja näin myös säilyttää siitä erilaisia asioita kuin kenties jollakin toisella vuosikymmenellä. (Sivula 2013, 162.) Jonkin asian tai ilmiön määrittäminen kulttuuriperinnöksi on myös keino vaikuttaa historiatietoisuuteen, samoin kuin jonkin materiaalisen jäänteiden tuhoaminen voi edesauttaa aktiivista unohtamista (Salmi 2001, 146).

Sivula (2013) viittaa Reinhart Koselleckin menneisyyttä, nykyisyyttä ja tulevaa aikaa, näiden suhdetta, jäsentävään käsitteeseen odotushorisontti. Menneisyyttä koskevien mielikuvien muutoksista seuraa muutoksia tulevaisuuteen kohdistuvissa mielikuvissa. Odotushorisontti on tämä tulevaa kuvittelevien mielikuvien joukko. Se koostuu tulevaisuuteen kohdistuvista odotuksista ja suunnitelmista, mutta myös tulevaisuuteen kohdistuvista tunteista, kuten huolesta ja pelosta tai toivosta. Sivula esittää, että kulttuuriperinnön käsittämiseen liittyvät muutokset saavat alkunsa on odotushorisontin muutoksina: näin kulttuuriperintöprosessit, eli prosessit, joissa asioista ja ilmiöistä tulee kulttuuriperintöä, lähtevät liikkeelle tulevaisuuden kuvittelusta. (Sivula, 2013, 185–186.)

Katriina Siivonen (2015) tarkastelee artikkelissaan kansainvälisen kulttuuriperintöpolitiikan teemoista kulttuuriperinnön suhdetta perinteeseen ja kulttuurin perinnöllisyyteen. Hän määrittelee kulttuuriperinnön työvälineeksi, jolla on institutionaalista voimaa. Se on keskeinen käsite kansainvälisessä kulttuuripolitiikassa. Esimerkiksi kansainväliset organisaatiot, Euroopan unioni, valtiot ja erilaiset alueelliset organisaatiot ”tuottavat, määrittävät, esittävät ja käyttävät välineellisesti hyödyksi kulttuuriperintöä. Tavoitteena on hallita ja ohjata kulttuurin

avulla ajankohtaisen globaalin murroksen tuomia muutoksia, vahvistaa ihmisten paikallisten titeettiä ja hyvinvointia sekä tukea suotuisaa taloudellista ja poliittista kehitystä.” (Siivonen 2015, 12). Samalla on kuitenkin muistettava, että huolimatta tästä ”kohotetusta” erityisasetelmasta kulttuurissa, on kulttuuriperintökin edelleen osa arkista kulttuuria ja muokkautuvaa perinnettä. (Siivonen 2015, 10–12.)

Eritoten 1990-luvulla kulttuuria ja kulttuuriperintöä koskeva keskustelu laajeni. Tuolloisissa pyrkimyksissä ymmärtää ja jäsentää kulttuurin – myös kulttuuriperinnön – ja sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen suhdetta tavalla, joka myös edesauttaisi tämän suhteen siirtämistä varsinaisiksi politiikoiksi, oli laajoja ja kauaskantoisia vaikutuksia. Tässä keskustelussa kulttuuriperinnön rinnalle tuodaan usein ’kehitys’. Yhteyden tuottaminen kulttuuriperinnön ja kehityksen välille kansainvälisessä keskustelussa lienee toiminut yhtenä edellytyksenä sille, että myös tässä aineistossa nämä asiat esiintyvät usein yhdessä.

Tässä tutkimuksessa kulttuuriperintö ymmärretään Harveyn tapaan nykyhetkestä lähtevänä, tulevaisuuteen katsovana suhteena menneisyyteen (Harvey 2015, 577), ja korostaen kulttuuriperinnön prosessuaalista luonnetta ja suhdetta historiatietoisuuteen. Tärkeämpi määritelmä tässä tutkimuksessa on kuitenkin ”kulttuuripolitiikan kulttuuriperintö”: kulttuuriperintö resurssina ja työvälisenä politiikassa, viitaten Siivosen tapaan erottaa kulttuuriperintö perinteestä. Kulttuuriperinnöllä voidaan operoida hyvin monenlaisissa yhteisöjä ja yhteiskuntia koskevilla prosesseilla.

Erotan toisistaan kulttuuriperintöpolitiikan, ja kriittisen kulttuuriperinnön tutkimuksen lähtökohtiin nojaten, kulttuuriperinnön politiikan. Esitän erottelun tässä käytännöllisesti soveltaen kulttuuripolitiikan (*cultural policy*) ja kulttuurin politiikan (*cultural politics*) merkityksiä: Kulttuuriperintöpolitiikka on ensisijaisesti ”sektoripolitiikka”, joka perustuu yhteiskunnalliseen sopimukseen siitä, mitä se on ja kuinka sitä harjoitetaan yhteiskunnassa. Tämä sopimus muotoutuu eri toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa ja sitä kuvastavat alan lainsäädäntö sekä hallinnon ja päätöksenteon rakenteet. Kulttuuriperinnön politiikka puolestaan tarkoittaa laajempaa näkökulmaa kulttuuriperinnön ja politiikan suhteeseen ja on kiinnostunut esimerkiksi erilaisista valta- ja määrittelykysymyksistä. (ks. Kangas & Pirnes 2015, 23.)

Suomennan sanan *heritage* kulttuuriperinnöksi, ellei yhteys viittaa laajempaan ja sisällöllisesti kenties tarkoituksellisesti avoimempaan merkitykseen ’perintö’. Heritage ja kulttuuriperintö ovat osin eri tutkimustraditioista ja ympäristöistä peräisin, mutta suomenkielinen kulttuuriperintö on kuitenkin vakiintunut sanan käännökseksi (ks. Aarnipuu 2008, 17). Lisäksi

tutkimusaineistoni on kansainvälisen, ei-englanninkielisen kirjoittajajoukon tuotosta, joten tämä käännös lienee siltäkin osin perusteltu.

3.2 Kulttuuriperintödiplomatia

Siivosen edellä viitattu näkökulma kulttuuriperinnölle korostaa kulttuuriperinnön institutionaalista valtaa. Kansainvälisessä kulttuuripolitiikassa se on resurssi ja väline, jolla voi pyrkiä hallitsemaan muutoksia ja esimerkiksi tukea taloudellista ja sosiaalista kehitystä. Se on keskeinen käsite kansainvälisessä kulttuuripolitiikassa. Kansainväliset organisaatiot, valtiot ja erilaiset alueelliset organisaatiot tuottavat ja käyttävät hyödyksi kulttuuriperintöä. (Siivonen 2015, 10–12.) Kulttuuriperinnöllä voi perustella asioita ja hakea legitimitettä politiikalle. Kulttuuriperintö on myös elementti kansainvälisissä kulttuurisuhteissa (ks. esim. Winter 2015, 1010). Kansainvälisten organisaatioiden internationalistisessa retoriikassa kulttuuriperintö on perinteisesti liitetty rauhan, demokratian ja kansojen ja kulttuurien välisen dialogin edistämiseen (ks. esim. Council of Europe 1998, 71–75). 1990-luvulla kulttuuri ja kulttuuriperintö liitettiin kansainvälisessä keskustelussa ja politiikassa uudella tavalla eritoten kehityksen kysymyksiin (kestävä kehitys, sosiaalinen kehitys, taloudellinen kehitys) (ks. esim. WCCD 1996). Kulttuuriperinnön käsite on saanut vahvan poliittisen dimension. Kulttuuriperintö nähdään yhä useammin voimavarana hyvin erilaisilla yhteiskunnan alueilla ja erilaisten tavoitteiden parissa kuten sosiaalinen koheesio, ihmisoikeudet ja kestävä kehitys (ks. esim. Harvey 2015, 577–578; Winter 2015, 1012).

Winter on pyrkinyt hahmottamaan kulttuuriperinnön roolia maiden kansainvälisiin suhteisiin liittyvän poliittisen vaikuttamisen kehyksessä - näiden suhteiden vaikutusta kulttuuriperinnön politisoitumiseen, ja toisaalta kansainvälisten organisaatioiden kuten Unescon roolia kulttuuriperinnön kansainvälistymisen näkökulmasta. Kansainvälinen kulttuuriperintöpolitiikka on rakentunut kansallisvaltioiden laajemman kansainvälistymiskehityksen kanssa ohessa. Valtioiden 1800- ja 1900-luvuilla omaksuma internationalismi sovitti kansalliseen kansainvälisen ulottuvuuden, korosti valtioiden ja kansakuntien yhteistä hyötyä ja tuotti ajatuksen kansainvälisestä yhteisöstä (Winter 2015, 1001). Internationalismin määritelmiä on useita. Perinteisesti internationalismin voi määritellä “as a set of beliefs to the effect that if there is more law, organisation, exchange, and communication among states, this will reinforce peace and security” (Goldmann 1994, 2, viitattu lähteessä Bergman 2006, 75). Prosessia tukivat ja toisaalta tuottivat kansainvälisen lainsäädännön ja sopimusten tuottaminen, ja esimerkiksi

talouden kansainvälistyminen, teknologinen kehitys, erilaisten kansainvälisten standardien so-
piminen ja rajat ylittävän liikkuvuuden helpottaminen. 1800-luvun loppua kuvasti uuden insti-
tutionaalisen maiseman syntyminen, joka oli luonteeltaan kansainvälinen. Ennen kaikkea
1900-luvun ensimmäisen puolikkaan konfliktit edistivät merkittävästi internationalismin aja-
tusta. Kansainliitto vuonna 1920 käynnisti uuden jakson monenvälisessä diplomatiassa. Toisen
maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä syntyi uusia kansallisvaltioita etenkin dekoloni-
saation myötä ja yleistä ilmapiiriä määrittä pyrkimys välttää uusia konflikteja. Tämä tuotti uu-
den sysäyksen valtioiden kansainvälistymisprojektissa. Kokonaisuudessaan tämä kehitys tar-
josi samalla myös puitteet kulttuuriperinnön kansainvälistämiselle: siihen kuinka kulttuuripe-
rintö sai kansainvälisen ulottuvuuden ja millaista toimintaa sen parissa esiintyi, vaikutti valti-
oiden ja niiden muodostamien liittoumien omaksuma internationalismi. Edelleen dekolonisaa-
tio ja kylmä sota sijoittivat kulttuurin ja sen hallinnon aivan uuteen poliittisten suhteiden yhtä-
löön. Kulttuuriperintö kytkeytyi uuteen internationalismin aikaan, jota määrittivät keskenään
kilpailevien kansallisvaltioiden omien pyrkimysten edistäminen ja toisaalta sovittaminen kan-
sainvälisen yhteistyön kentällä, hallitustenvälisten organisaatioiden kuten Unescon,
ICCROM:in ja ICOM:n välittämänä. (Winter 2015, 1001–1004.)

Unescolla on ollut merkittävä rooli internationalistisen ajatuksen toteuttamisessa kulttuu-
riperintöpolitiikassa. Meskell (2018) on tutkinut Unescon perustamishistoriaa ja arvoja ja ”uto-
pioita”, jotka esiintyivät tässä projektissa. Unesco perustettiin 1945 edistämään mm. rauhaa ja
turvallisuutta edistämällä kansojen välistä yhteistyötä kasvatuksen, tieteen ja kulttuurin avulla,
ja sen yleisajatuksen liittyä maiden välinen avunanto. Meskell löytää Unescon varhaisen kult-
tuuriperintöön liittyvän toiminnan keskeiset arvot Kansainliiton (1920–1946) toiminnasta ar-
keologian ja historiallisten kohteiden parissa ja tällaisiin sivilisaatioiden jälkiin liitetystä toi-
veista ja pyrkimyksistä. Maailmansotien välisellä jaksolla Kansainliiton puitteissa perustettiin
eri alojen tutkijoiden yhteistyönä erilaisia komiteoita ja järjestöjä, joiden konseptissa kulttuuri
ja kulttuuriperintö olivat kansainvälisen yhteistyön keskeisiä kappaleita. Meskell tulkitsee
Unescon yhteisen perinnön diskurssien juurten kiinnittyvän tähän jaksoon. Esimerkiksi ensim-
mäinen Kansainliiton vaikutuksesta perustetuista komiteoista järjesti konferenssin First Inter-
national Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments vuonna 1931. Konfe-
renssi keskittyi kulttuurimonumenttien suojeluun ja omaksui ihmiskunnan tai sivilisaatioiden
yhteisen kulttuuriperinnön vetoamalla valtioita ottamaan suurempaa vastuuta ihmiskunnan tai-
teellisen ja arkeologisen omaisuuden säilyttämisestä. Sotien välisellä jaksolla esiintyi uutta in-
ternationalismin henkeä tällä saralla, ei ainoastaan kansainvälisten organisaatioiden

perustamisen muodossa vaan myös lukuisat kansalaisjärjestöt ja yhdistykset kasvattivat määräänsä, joka johti erilaisten komiteoiden, verkostojen jne. määrään kasvuun. Toki tämä tapahtui länsimaisen älymystön piirissä, kansallisista lähtökohdista ja yksityisistä aloitteista ja innostuksesta käsin. Kansainliiton aatteellista profiilia saattoi kutsua imperialistiseksi internationalismiksi. (Meskell 2018, 1–6.) Maantieteellisesti intressit kohdistuivat suhteellisen rajatulle alueelle. Unescon myötä kulttuuriperintöpolitiikka sai merkittävästi kansainvälisemmän ulottuvuuden, vaikka jotkin pääperiaatteet toistivat Kansainliiton toiminnan puitteissa syntyneiden komiteoiden näkemyksiä. (Meskell 2018, 15–16.)

Historiallisessa tarkastelussa Winter kytkee siis kulttuuriperintödiplomatian näkökulmalla kulttuuriperinnön kansainvälisyyden ajatuksen ja siihen liittyvät kansainväliset hallinnolliset rakenteet ja sopimukset niihin tekijöihin kansainvälisissä suhteissa, jotka tuottivat ajatuksen kansainvälisestä yhteisöstä. Se tarkoittaa samalla hallitustenvälisten ja NGO-toimijoiden nousua valtioiden internationalististen pyrkimysten välittäjäksi, ja sitä, kuinka valtioiden tarve kansainvälisyyden hyödyille johti myös ajatukseen kansainvälisestä ja yhteisestä kulttuuriperinnöstä. Kulttuuriperintö sai roolin kansainvälisessä politiikassa esimerkiksi siteenä kansojen välillä rauhan ja demokratian edistäjänä. Siirtomaiden itsenäistymisen vuosikymmenet, kuten edellä viitattiin, ja kansainvälisten organisaatioiden ja järjestöjen (kuten Unesco) ilmaantumisen kentälle toivat uusia toimijoita kansainväliseen yhteisöön ja muokkasivat voimakkaasti niitä rakenteita, joissa kulttuuria ja kulttuuriperintöä merkityksellistettiin, rahoitettiin ja vaihdettiin (siis myös itse mainittuja järjestöjä). Kansainvälinen kulttuuriperinnönkenttä oli esimerkiksi kenttä, jolla esimerkiksi itsenäistyneet siirtomaat saattoivat hakea ja ilmaista paikkaansa suhteessa muihin. (Winter 2015, 997–1006.) Kulttuuriperintödiplomatia ”historiana” siis sijoittaa kulttuuriperinnön – sen tuottamisen, hallinnan, ja sen mitä Winter kutsuu ”international mobilisation of heritage” (Winter 2015, 997) – kansainvälisten suhteiden ja organisaatioiden kehityksen ja diplomatian historian kehukseen. (Winter 2015, 997.)

Tämän lisäksi, Winter on pyrkinyt tuottamaan kulttuuriperintödiplomatiaa käsitteellisen välineen, jolla voi tarkastella esimerkiksi erilaisia, rajat ylittäviä kulttuuriperintöalan yhteistyön muotoja ja ohjelmia ja esimerkiksi maiden toisilleen osoittamaa apua ja sitä, millaiseksi kulttuuriperinnön asialista on tällaisissa yhteyksissä muodostunut, mihin esimerkiksi suojele on kohdistunut ja millaisia valta-asetelmia, käytäntöjä ja toimijuutta siihen on liittynyt. Kulttuuriperintö on Winterin yhtälössä samalla hallinnan muoto, joka kytkeytyy esimerkiksi ajan ja tilan merkitysten hallintaan. Winter ymmärtää hallinnan yhtäältä joukoksi lakeja ja

normeja, ja toisaalta tekniikoiksi, välineiksi ja käytännöiksi, jotka määrittelevät, kuinka hallinta toteutetaan. (Winter 2015, 998–999).

Kriittinen kulttuuriperinnön tutkimus keskittyy kulttuuriperinnön poliittisuuden kysymyksiin: tutkimusta kiinnostaa kulttuuriperinnön käsitteen ja kulttuuriperinnön sisältöjen määrittelyihin liittyvä vallankäyttö ja konfliktit; kulttuuriperinnön hallinnossa, suojelussa ja näihin liittyvissä käytännöissä esiintyvä valta ja esimerkiksi asiantuntijuuden rooli. Erilaiset vastakainasettelut ja kamppailut merkityksistä esiintyvät usein kriittisessä kulttuuriperinnön tutkimuksessa. (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 19–20.) Kulttuuriperintödiplomatian käsitteen avulla Winter pyrkii tuomaan lisävaloa kulttuuriperintöön liittyvään kansainväliseen yhteistyöhön, ja esimerkiksi erilaisiin maiden välisiin avustusohjelmiin. Edelleen ollaan siis kiinnostuneita edellä mainituista asioista ja ilmiöistä, lähestyen kulttuuriperintöä ensisijaisesti hallinnon areenana, instituutioina ja yhteistyön kenttänä. (Winter 2015, 997–998.) Kulttuuriperintö on kiinnostava kohde, sillä se usein ylittää politiikkasektoreiden rajat, ja siitä tulee uudella tavalla politisoitua, kun se samanaikaisesti operoi eri sektoreilla kuten vaikkapa rakennetun ympäristön suojelu, sosiaalinen kehitys ja luonnonkatastrofien seurausten korjaaminen. (Winter 2015, 1007.)

Winter on pyrkinyt jäsentämään kulttuuriperinnön ja diplomatian suhdetta tuottamalla kaksi tapaa, joilla kulttuuriperintö voi esiintyä suhteessa diplomatiaan: kulttuuriperintö diplomatiassa ja (*heritage in diplomacy*) ja kulttuuriperintö diplomatiana (*heritage as diplomacy*). Näistä jälkimmäinen tulkintani mukaan edustaa enemmän sitä, mihin Winter pyrkii käsitteellään. Olennainen ero syntyy tavasta, jolla esimerkiksi yhteistyöstä perustellaan. Kulttuuriperintö diplomatiassa ei perusta toimintaa ajatukselle yhteisestä menneisyydestä tai kulttuuriperinnöstä, vaan viittaa kulttuuriperinnön liittämiseen olemassa oleviin suhteisiin tarjoten esimerkiksi apua suojeluhankkeiden toteuttamiseen jossakin kohdemaassa (koulutusta, taloudellista ja teknistä tukea sekä muuta asiantuntija-apua). Näiden jäsenysten sisällöissä on kuitenkin päällekkäisyyttä. (Winter 2015, 1008–1010.)

Winterin tuottama kulttuuriperintödiplomatian käsite on joiltakin osin luonnosmainen ja moneen suuntaan vievä. Lisäksi Winterin selvitys sen suhteesta esimerkiksi kulttuuridiplomatiiaan tai kulttuurisuhteisiin jää ohueksi. Toki tällä kentällä erilaisten termien ja käsitteiden käyttö muutoinkin on varsin monimuotoista ja huomattavaa päällekkäisyyttä eri termien sekä sisällöissä että käytössä esiintyy (ks. esim. British Council 2018).

Tässä tutkimuksessa kulttuuriperintödiplomatia toimii ensisijaisesti näkökulmana ja työkaluna, joka auttaa tarkastelemaan, mitä tapahtuu kulttuuriperinnön ja yhteistyön kohdatessa

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön tapauksessa. Clarkea lainaten, kulttuuriperintödiplomatian linssin soveltamisen avulla on mahdollista tunnistaa ilmiöitä, jotka kenties muutoin jäisivät tavoittamatta (Clarke 2018, 417–418). En siis keskity tarkastelemaan sitä, oliko Itämeren maiden kulttuuriperintöyhteistyö kulttuuriperintödiplomatiaa, enkä pyri määrittelemään yhteistyötä tämän kentän muilla termeillä (ks. alla). Sen sijaan, käytän kulttuuriperintödiplomatian käsitettä ja joitakin sen ”naapuritermeistä” erilaisia näkökulmia avaavana, analyyttisenä välineenä, jolla voin pyrkiä vastaamaan edellä esitettyyn kysymykseen ”what heritage cooperation does?”. Sen avulla voi tarkastella kriittisesti Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön perusteluja, tavoitteita ja toimintatapoja ja näihin kytkeytyviä vaikuttamisen kysymyksiä.

Julkisen diplomatian (*public diplomacy*), kulttuuridiplomatian (*cultural diplomacy*), kulttuurisuhteiden (*cultural relations*) ja kulttuuriperintödiplomatian teoriassa ja käytännössä on päällekkäisyyttä. Lisäksi puhutaan termistä ”soft power”, joka usein nähdään edellisten varsinaisena mekanismina, joskin sen käytössä esiintyy yksinkertaistavia tulkintoja. Kulttuuriperintödiplomatia on puolestaan suhteellisen tuore termi, että sen määritelmistä – tai käsitteen tarpeellisuudesta ylipäätään – on hyvin vähän analyyttistä kirjallisuutta. Diplomaattisen vaikuttamisen kenttä, toimijajoukko ja myös teoria ovat laajentuneet viime vuosikymmeninä – tarkastelijan traditiosta ja näkökulmasta riippuen jo tätäkin aikeisemmin, mutta tietyllä tapaa teoria ja tutkimus ottavat käytäntöä kiinni jälkijunassa. Toisaalta diplomatia-sanan käytössä esiintyy myös analyyttistä laiskuutta ja suurpiirteisyyttä. Etenkin julkisen diplomatian edustaman asenne-, mielipide- ja arvovaikuttamisen painopisteen myötä sekä julkisen diplomatian kohderyhmän myötä, diplomatia on helppo liittää erilaisiin vaikuttamispyrkimyksiin. Seurauksena on ollut erilaisia diplomatiajohdannaisia kuten muotidiplomatia tai urheiludiplomatia. Winter 2015, 1006–1007; ks. myös Murray et al. 2011, 722.) Kulttuuriperintödiplomatiaassa on kenties osansa tästä ilmiöstä.

Joseph Nyen vuonna 1990 luoma käsite ”soft power” on kiinnostava käsite tämän tutkimuksen näkökulmasta. Ang, Isar & Marin (2015) mukaan pehmeän vallankäytön pyrkimyksenä on vaikuttaa kohdeyleisöjen (muiden maiden) intresseihin ja pyrkimyksiin ohjaamalla niitä siihen suuntaan, joka on tätä valtaa harjoittavan maan tai toimijan näkökulmasta suotuisa tai haluttu kehityksen suunta. Tämä nojaa toimijan kykyyn tuottaa ja esittää näkemyksensä vetovoimaisina tai muuten myönteisessä valossa ja toisaalta kykyyn vaikuttaa ja määritellä, mitkä asiat nousevat poliittiselle agendalle, toisin sanoen siis toimijan kykyyn ohjata muut ajattelemaan kuten itse. Nyen mukaan “political leaders and philosophers have long understood

the power that comes from setting the agenda and determining the framework of a debate. The ability to establish preferences tends to be associated with intangible power resources such as culture, ideology and institutions.” (Nye 1990 lainattu lähteessä Ang, Isar & Mar 2015, 367). Soft power vaikuttaa arvoihin ja asenteisiin, mutta edellyttää käyttäjältään jonkinasteista johdonmukaisuutta: esimerkiksi maan edustamien poliittisten arvojen tulisi vastata harjoitettua politiikkaa ja ulkopoliittisten toimien tulisi näyttäytyä moraaliltaan vaikutusvaltaisina ja legitimeinä. Usein soft power liitetään esimerkiksi kulttuuridiplomatiaan ja kulttuurisiin suhteisiin ja kulttuurin hyödyntämiseen resurssina, osana valtion ulkomaisiin yleisöihin kohdistuvaa vaikutuspyrkimystä valtioiden toimesta, vaikka tämä on yksinkertaistava tulkinta Nyen termistä. (Ang, Isar & Mar 2015, 367.) Lisäksi pelkkä kansallisen kulttuurin vetovoimaisuus ei ole valtaa käsitteen tarkoittamassa merkityksessä vaan se voi toimia vallan soft power -resurssina edellyttäen, että se liittyy täsmällisesti määriteltyjä politiikkatavoitteita ja suunnitelmallisen strategian menetelmistä ja toteuttamisesta (Ang, Isar & Mar 2015, 368). Melissen (2004) lisää, että postmodernin kansainvälisten suhteiden tilanteessa, ne maat, jotka osaavat asettaa kehykset, ja joiden kulttuuri ja ideat ovat lähempänä vallitsevia kansainvälisiä normeja, ja joiden uskottavuutta ulkomailla tukee maiden arvot ja politiikat, käyttää soft poweria menestyksekkäästi. Julkinen diplomatia on tällainen soft power-instrumentti. (Melissen 2005, 4; vrt. Murray et al. 2011, 718). Kyse on siis agendan asettamisesta; vaikuttamista siihen, mitkä asiat ovat asialistalla, mitä halutaan edistää ja miksi.

Kulttuuridiplomatialle on olemassa joukko erilaisia määritelmiä. Perinteisen kulttuuridiplomatian määritelmän mukaan kulttuuridiplomatia on ”the exchange of ideas, information, art and other aspects of culture among nations and their peoples in order to foster mutual understanding” (Cummings 2003, 1, lainattu teoksessa Ang, Isar & Mar 2015, 367). Perinteisesti ymmärrettyinä se on valtionhallinnon harjoittamaa (Ang, Isar & Mar 2015, 367). Tyypillisesti määritelmät eroavat sen suhteen, minkä maan traditioon nojataan, ja millaiset tahot voidaan nähdä kulttuuridiplomatian harjoittajina. Nykyään yhä useammin korostetaan toimijajoukon laajuutta – myös muut kuin ulkoasianhallinnot, valtioiden arm’s length -mitan päässä toimivat, maan kulttuuria ulkomaisten suuntaan edustavat laitokset (kuten kulttuuri-instituutit) ja diplomaatit osallistuvat kulttuuridiplomatiaan tai tekevät siihen rinnastettavaa työtä (Gienow-Hecht & Donfried 2010, 21–25; Ang, Isar & Mar 2015, 371). Lisäksi vuorovaikutteisuuden korostaminen osana kulttuuridiplomatian luonnetta korostuu uusissa tulkinnoissa (Gienow-Hecht & Donfried 2010, 23; Ang, Isar & Mar 2015, 377). Käsitteellistä epäselvyyttä lisäävät termien kulttuurisuhteet, kansainväliset kulttuurisuhteet ja kansainvälinen kulttuuriyhteistyö

käyttäminen toistensa ja kulttuuridiplomatian synonyymeinä (Ang, Isar & Mar 2015, 367). Toisaalta, ehkäpä terminologista selvärajaisuutta ei voi odottaa sellaisen kentän termeiltä, jolla yhtyy kulttuuri, erilaiset tavoitteet ja keinot, hyvin erilaiset perinteet ja edelleen erilaiset toimijajoukot ulkoministeriöistä, vientiorganisaatioihin ja yhä useammin erilaisiin non-state-järjestöihin. (Ang, Isar & Mar 2015, 375.) Ang et al. myös pohtivat, ilmentääkö esimerkiksi kulttuurisuhteiden ja kulttuuridiplomatian yhdistäminen toisiinsa kansallisten hallitusten pienenevää roolia ja mahdollisuutta esiintyä kansallisten intressien merkittävimpänä edustajana - tai edes sen määrittelijänä, mitkä ovat nämä kansalliset intressit (Ang, Isar & Mar 2015, 371).

Kulttuuridiplomatian kohderyhmäksi mielletään usein vieraan maan ns. suuri yleisö (jos maalla on tähän riittävät resurssit) (Ang et al. 2015, 368). Vaikka tämä on liian yksinkertaistava näkökulma, etenkin uudempien määritelmien ja tulkintojen valossa, on huomattava, että kulttuuriperintödiplomatiassa kohdeyleisö on tyypillisesti hyvin rajattu osayleisö (Clarke 2018, 419). Tosin jos tarkastellaan kulttuuridiplomatian historiaa, oli tämä tyypillinen piirre myös kulttuuridiplomatialle: keskittyminen kohdemaan yhteiskunnan portinvartijoihin, tiettyihin intressiryhmiin tai vaikkapa yrity maailmaan (Gienow-Hecht & Donfried 2010, 17–18). Clarke katsoo kulttuuriperintödiplomatiian erityispiirteeksi myös ajoittaisen ”hard power”-elementin sisällyttämisen kulttuuriperintöohjelmaan tms. (Clarke 2018, 419). Myös Winterin (2015) mukaan kulttuuriperintödiplomatiiaan voi liittyä hard power -tyyppistä vaikuttamista. Winter käyttää esimerkkinä tilanteita, joissa esimerkiksi kulttuuriperinnön restaurointi on osa suurempaa apupakettia kohdealueella, toisin sanoen huomattavia taloudellisia panostuksia valtionhallinnon toimesta. (Winter 2015, 1007.)

Huolimatta monista muutoksista ja päivityksistä kulttuuridiplomatian määritelmässä, Ang et al. kokevat kulttuuridiplomatian haasteeksi edelleen sen, että samalla kun kulttuuridiplomatian harjoittamisen pyrkimyksenä on kansallisten intressien edistäminen esittämällä ja edustamalla maata parhaassa mahdollisessa valossa muun maailman suuntaan, sen odotetaan samalla edistävän harmonista kansainvälistä tilannetta kaikkien yhteiseksi eduksi (etenkin kun harjoittajina ovat muut kuin valtiolliset toimijat. Tämä tuottaa jännitteen kulttuuridiplomatiaan: kuinka kulttuuridiplomatia voi edistää kansallisia intressejä ja samalla ikään kuin ylittää ne. (Ang, Isar & Mar 2015, 369–370.) Kehitellessään kulttuuriperintödiplomatiian käsitettä on Winter (2015) pohtinut osin tätä samaa kysymystä kulttuuriperinnön näkökulmasta. Winter etsii ratkaisua kulttuuriperinnön ja internationalismin rajapinnasta (Winter 2015). Ang et al. tunnistavat erilaisia strategioita, jotka korostavat dialogisuutta ja yhteistyötä, jotka perustuvat jaettuihin intresseihin, joita ei ensisijaisesti artikuloida valtion etujen näkökulmasta. (Ang, Isar

& Mar 2015, 369–370; ks. myös Isar 2015 Euroopan unionin strategiasta koskien kulttuuria ulkosuhteissa.) Tämä on kiinnostava näkökulma myös Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön kannalta.

Kulttuurisuhteet puolestaan on tyypillisesti määritelty vuorovaikutukseksi, jonka tavoitteena on maiden välisen yhteisymmärryksen edistäminen ilman erityistä valtiollisten toimijoiden roolia. Yhä useammin termiä käytetään yhdessä kulttuuridiplomatian kanssa tai perinteisesti toisen tontille kuuluneita asioita yhdistetään toiseen. (Ang, Isar & Mar 2015, 366–370.) British Councilin ja Goethe Institutin (2018) teettämän kirjallisuuskartoituksen tuottama konsensus-määritelmä kulttuurisuhteista kuuluu “cultural relations refers to interventions in foreign cultural arenas with the aim of enhancing intercultural dialogue and bringing about mutual benefits connected to security, stability and prosperity” (British Council 2018, 5). Kulttuurisuhteet on eritoten alan toimijoiden käyttämä termi, ja usein sitä käytetään kaikkien edellisten synonyyminä (British Council 2018, 5).

4 AINEISTOSTA TULKINNOIKSI

4.1 Johdanto näkökulmiin

Aineistoni koostuu siis kulttuuriperintöyhteistyön seurantaryhmän tuottamista raporteista. Tyypillinen raportin sisältö on kuvattu edellä. Poikkeuksen muodostaa ensimmäinen raportti, sillä se ei ole vielä toiminnan kuvausta vaan sen perustelua ja toimintaympäristön hahmottamista (BSS Heritage Co-op. 1999a). Toimintaympäristön hahmottaminen ja yhteistyön perustelut eivät kuitenkaan jää vain ensimmäiseen raporttiin, vaan jatkuvat myös muissa. Raportit ovat kiinnostavaa luettavaa: kulttuuriperintö esiintyy raporteissa erilaisissa konteksteissa, raportit sisältävät viittauksia muihin kulttuuriperintöpoliittisiin dokumentteihin ja trendeihin, ne kuvaavat yhteistyötä, sen tuloksia ja projekteja, esittävät erilaisia tarpeita, haasteita ja mahdollisia uusia teemoja perusteluineen; mitä on tehty, mitä tehdään, mitä ei tehdä ja mitä vielä täytyy tehdä. Lisäksi tätä aineistoa on poliittisen ohjauksen osalta täydentämässä kulttuuriministerikokousten loppujulkilausumat.

Havainnoin aineistossa sellaisia yleisesti esiintyviä aiheita ja asioita, jotka aineistossa toistuvasti liitetään kulttuuriperintöön, ja jotka mahdollisesti kuvastavat yhteistyön teemoja, painopisteitä, tavoitteita ja konteksteja, tai jotka kuvaavat yhteistyötä ja sen käytäntöjä. Tämän jälkeen tuotin löyhiä ryhmiä, jotka perustuivat näihin aineistossa toistuvasti esiintyviin aiheisiin. Tässä ryhmittelystä oli kyse eräänlaisen sisällöllisen kartoituksen tuottamisesta ja materiaalin hallitsemisesta. Analyysiyksikkönä on lause tai tyypillisesti useampi lause. Ryhmittelin aineistossa esiintyvät asiat seuraavasti (ei erityisessä järjestyksessä): 1) historia tai

kulttuuriperintö yhdistävä tekijänä; 2) yhteisön tai alueen identiteetti; 3) kestävä kehitys, kestävyys⁷; 4) tiedonvaihto, verkostoituminen, kokemustenvaihto, yhteisten standardien tuottaminen; 5) kansainvälisen kentän toimijat ja sopimukset sekä kahdenväliset ohjelmat; 6) Itämeren alueen erityispiirteet (yhteiskunnalliset, ympäristön tai kulttuuriperinnön ominaisuudet); 7) kulttuurimatkailu, aluekehitys, yhdyskuntasuunnittelu. Sama analyysiyksikkö saattaa esiintyä useammassa ryhmässä. Seurantaryhmän raporttien sisältöä määritti tietty heterogeisuus. Ne sisältävät Itämeren alueen tilanteen jäsentelyä, mutta myös ministerikokoukselle suunnattuja sanoja, kansallisten ohjelmien kuvauksia, uusien teemojen esittelijöiden näkemyksiä, yhteenveotoja konferensseista ja työpajoista, mainintoja kokouksista ja seminaareista, rahoituslähteiden listaamista jne. Tämä johti siihen, että analyysiyksikkö saattoi tarjota enemmän tai vähemmän tietoa. Tästä syystä, analyysiyksikkönä on kokonainen lause tai useampi lause (vrt. esimerkiksi sivulla oleva otsikko), vaikka olen seurannut myös yleisyyttä.

Teoria ohjasi toista vaihetta: tutkimuskirjallisuuden avulla tuotin aineistosta neljä näkökulmaa (luvut 4.2–4.5). Näkökulmat lävistävät edellä mainittuja ryhmiä (kukin osaa ryhmistä), samalla ne voi tulkita rinnakkaiseksi tavaksi ryhmitellä aineisto, tällä kertaa teorian ohjaamana. Kukin näistä näkökulmista on pyrkimys analysoida ja kontekstualisoida aineistossa esiintyviä yhteistyöhön liittyviä asioita ja ilmiöitä, ja tuottaa tulkinta, joka valaisee Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä, ja tarjoaa vastauksia tutkimuskysymyksiin.

4.2 Kulttuuriperintö ja kehitys

Tässä luvussa tarkastellaan kulttuuriperinnön yhteiskunnallisen roolin laajentumista kansainvälisessä kulttuuripoliittisessa keskustelussa edellytyksenä Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön keskeisille painopisteille. Käsitteen laajentuminen nähdään olennaisena edellytyksenä Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön käynnistämiseksi ja varhaisten vuosien painopisteille.

Kuten edellä mainittiin, toimi kolme dokumenttia yhteistyön käynnistämisen taustadokumentteina: Itämeren valtioiden Visbyn huippukokouksen julistus vuodelta 1996, kulttuuriministerien Lyypekin kokouksen loppujulkilausuma vuodelta 1997 ja Ruotsin kulttuuriministerin kutsu koskien työryhmän perustamista, jonka tehtävänä olisi valmistella ja tuottaa ehdotus

⁷ Tässä tutkimuksessa ei erikseen analysoida aineistossa esiintyviä tapoja ymmärtää ja määritellä kestävä kehitys tai kestävyys (*sustainability*). Sen sijaan viittaukset näihin on huomioitu riippumatta käsitteiden mahdollisesti vaihtelevista merkityksistä.

mahdollisista yhteistyötoimista koskien Itämeren alueen yhteisen kulttuuriperinnön suojelemista ja kehittämistä (BSS Heritage Co-op. 1997; BSS Heritage Co-op. 1999a, 2). Mainittu Lyypekin dokumentti viittaa kulttuuriperinnön merkitykseen näin:

The Ministers agreed that special attention should be given to cultural heritage which is an important part of the environment and an important factor for economic and social development. (Conference of Ministers of Culture 1997).

Kulttuuriministerikokouksen muotoilu toistuu sittemmin useissa seurantaryhmän raporteissa. Se kiinnittää kulttuuriperintöön ajatuksen sekä ympäristöstä että taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä. Vahva tietoisuus tästä yhdistelmästä välittyy myös Baltic Sea States Working Group on Heritage Co-operation -työryhmän edellä mainittua yhteistyöehdotusta valmistelevien tapaamisten Tukholman kokousten asiakirjoista (Mattinen & Edgren 1998). Ensimmäisen kokouksen osallistujat pyrkivät tarttumaan Itämeren alueen tuolloiseen tilanteeseen ja toisaalta tehtävänantoonsa jäsentämällä kulttuuriperinnön ja yhteiskunnan vuorovaikutusta ajankohtaisten trendien, mahdollisuuksien ja uhkien hahmottamisen kautta. Mukaan trendeihin on kirjattu mm. kulttuuriperinnön ja poliittisen, ekologisen ja sosiaalisen kehityksen näkökulmat tai suhde. Mahdollisuuksiin on mm. kirjattu myös kulttuuriperintö työllisyyttä edistävänä tekijänä. (Mattinen & Edgren 1998).

Vuoden 1999 raportti Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region kuvaa viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden kulttuuriperintöyhteistyön sisältöjen hahmottamisen käynnistyneen mm. kysymällä:

In developing strategies for the future we have asked ourselves which impetus could this heritage bring into the future development and on the other hand which are the main threats to it. Thus we have discussed along the lines which the opportunities and the challenges are. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 3.)

Edellä jo viitattiin, että eritoten 1990-luvulla kulttuuria ja kulttuuriperintöä koskeva keskustelu laajeni. Kulttuurin ja kehityksen kansainvälisen diskurssin voi myös joiltakin osin arvioida vaikuttaneen Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön käynnistämiseen ja eritoten sen sisällöllisiin painopisteisiin. Itämeren valtioiden kulttuuriministeritapaamisten ja kulttuuriperintöalan asiantuntijoiden yhteistyön myötä syntyneiden dokumenttien sisällöissä kulttuuriperinnön rinnalle tuodaan usein 'kehitys' (kestävä kehitys, yhteiskunnallinen kehitys, taloudellinen kehitys), ja näiden kahden asian välillä nähdään siis yhteys ja kulttuuriperinnöllä jokin rooli.

Kulttuuriperintöyhteistyön käynnistäminen ajoittuu samoille vuosille Maailman kulttuurikehityksenvuosikymmenen (Decade of Culture and Development, 1988–1997) ja siihen liittyvän Kulttuurin ja kehityksen maailmankomission Our Creative Diversity -raportin kanssa, joka julkaistiin vuonna 1995 (WCCD 1996; raportti on julkaistu suomeksi nimellä Moninaisuus luovuutemme lähteenä vuonna 1998). Kulttuurin ja kehityksen tematiikkojen yhdistämisellä oli tuossa vaiheessa jo parin vuosikymmenen historia Unescon puitteissa harjoitetussa kansainvälisessä politiikassa, joskin tavat määrittellä nämä kaksi asiaa ja ymmärtää niiden suhdetta kokivat oman kehityksensä vuosien kuluessa. Kulttuurin ja kehityksen problematiikka nousi Unescossa agendalle Venetsian kokouksessa (1970) ja edelleen Meksikon kokouksessa (1982). Pirneksen (2008) mukaan, tuolloin lähdettiin liikkeelle kehitystä koskevan ajattelun vapauttamiseksi kolonialistisista ja teknologisista kaiuistaan. Kulttuurinen kehitys (cultural development) haluttiin nähdä verrannollisena taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen kanssa, mutta näiden keskinäiset vuorovaikutussuhteet jäivät epäselviksi. (Pirnes 2008, 176–182.) Kulttuurikehityksen vuosikymmen vaikutti merkittävästi tämän suhteen määrittelyyn. Pirneksen (2008) mukaan kulttuurikehityksen vuosikymmenen myötä luovuuden ja moninaisuuden teemat alkoivat nousta esiin. Kulttuurikehityksen vuosikymmenellä kulttuuri alettiin nähdä kehitystä tuottavana ja eteenpäin vievänä voimana. Vastaavasti kulttuurinen identiteetti nähtiin kulttuurisen moninaisuuden tunnustamisen perustana, jokaisen ryhmän omana näkökulmana ja oikeutena, ja voimavarana. Tämä merkitsi siirtymää pois sellaisesta ajattelusta, jossa kulttuuri tarjoaa esimerkiksi 'henkisen' lisäaineksen kehitykseen. Nyt se oli kehityksen resurssi ja väline stimuloidessaan muutosta. Tällä tavoin ymmärrettynä kulttuuri kehityksen yhtenä olennaisena dimensiona takasi kehityksen onnistumisen. Joskin Unescon toiminnan puitteissa esitetyistä tulkinnoista puuttui edelleen johdonmukaisuutta. Kapeasti ymmärrettynä tämä merkitse esimerkiksi, että perinteisissä kulttuurihankkeissa kulttuuri taiteellisen luovuuden edistämisenä, kulttuuriperintönä ja kulttuurivaihtona ikään kuin lisättiin muiden kehitystekijöiden rinnalle vaikuttamaan kehitykseen. Sittemmin, vielä kulttuurikehityksen vuosikymmenen aikana, prosessuaalinen kulttuurin määritelmä vaikutti kulttuurin ja kehityksen suhteiden ymmärtämiseen, jolloin dimensioajattelusta pyrittiin kohti ajatusta kulttuurista kehityksen perustana, ei ainoastaan sen yhtenä ulottuvuutena. (Pirnes 2008, 193–196.)

Kestävää kehitystä käsitellyt ns. Brundtlandin raportti eli World Commission on Environment and Development (WCED) oli julkaistu 1987. Sen esittelemä kestävä kehitys ajatus osoittautui varsin vaikutusvaltaiseksi ja vaikutti voimakkaasti kansainväliseen keskusteluun (Soini & Birkeland 2014, 213). Brundtlandin raportti toimi esikuvana yllä mainitulle Our

Creative Diversity -raportille (Pirnes 2008, 197). Our Creative Diversity rakentuu kulttuurikehityksen vuosikymmenen näkökulmien ja määritelmien; luovuuden, moninaisuuden ja kehityksen teemojen ympärille. Raportti sisältää myös erikseen kulttuuriperintöä käsittelevän luvun (WCCD 1996). Raportin mukaan kulttuuriperintö on yhteisön kollektiivisen muistin ilmentymä ja tuki yhteisön identiteetille, mutta kuitenkin koko ihmiskunnalla on sitä kohtaan velvollisuuksia (WCCD 1996, 176). Raportissa kehoitetaan kutakin yhteiskuntaa (society) arvioimaan kulttuuriperintöresurssiensa luonteen ja suojelun tarpeet ja päättämään ”the contemporary uses it wishes to make of them, not in the spirit of nostalgia but in the spirit of development” (WCCD 1996, 176). Lisäksi todetaan, että “heritage in all its aspects is still not being used as broadly and effectively as it might be, nor as sensitively managed as it should be” (WCCD 1996, 177). Raportin kulttuuriperintöä koskevin erityisinä temaattisina nostoina esiintyvät kielten moninaisuuden suojeleminen; paikallisyhteisöjen näkemysten ja arvojen, paikallisten lähtökohtien ja olosuhteiden huomioiminen kehitys- ja suojeluhankkeissa; kulttuurimatkailun edistäminen; museoiden ja arkistojen vastuu perinnön säilyttäjinä ja informaation saavutettavuuden mahdollistajina; kulttuuriesineiden laittoman maastaviennin ja kaupan tuottamat haasteet; muistiorganisaatioiden henkilökunnan ja alan asiantuntijoiden osaamistasosta ja koulutuksen laadusta huolehtiminen yleensä, mutta myös uusien, laajempien näkökulmien huomioimiseksi sekä laajalajaisen ajattelun varmistamiseksi tällä sektorilla. (WCCD 1996, 175–201.) Tämä viittaa mm. tarpeisiin ymmärtää ”socio-political aspects of culture and development - - so that the relationships of societies to their heritage can be revalued” (WCCD 1996, 197).

Kulttuurin ja kehityksen kysymyksiä käsittelee myös Euroopan neuvoston tuottama, Eurooppaa koskeva kontribuutio eli *In from the Margins* -raportti (suomeksi Syrjästä esiin; Euroopan neuvosto 1998; ks. myös Soini & Birkeland 2014, 213–214). Syrjästä esiin -raportti tarkastelee kulttuurin ja kehityksen suhdetta, kulttuurin roolia yhteiskunnallisen kehityksen ohjaamisessa sekä eurooppalaisten yhteiskuntien tuolloin kokemia haasteita ja oletettuja tulevaisuuden haasteita kulttuurin, kulttuuripolitiikan ja kulttuuripolitiikan roolin kehittämisen näkökulmasta (globalisoitumiskehitys ja kansallisvaltion rooli, globalisoitumiskehitys ja kansallisten kulttuurien vahvuus, ihmisten liikkuvuus ja eurooppalaisten yhteiskuntien inklusiivisuus, julkisen talouden paineet ja markkinalogiikan ulottaminen taiteen ja kulttuurin tukipolitiikkaan, kestävä kehityksen edistäminen, työllisyyskysymykset). (Euroopan neuvosto 1998.)

Vuoden 1999 raportti *Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region* katsoo kansainvälistä keskustelua seurailleen kulttuuriperinnön, kehityksen ja identiteetin välillä olevan jonkinlaisen suhteen. Erityisen arvokkaana resurssina vahva

kulttuurinen identiteetti näyttäytyy tuolloisessa ympäristössä, jota raportti kuvaa mainitsemalla megatrendit maailmanlaajuinen teollisen yhteiskunnan rakennemuutos, globalisaatiokehitys ja tietoyhteiskunnan tuomat muutokset. Lisäksi todetaan, että Euroopan taso on tänä päivänä usein yhtä tärkeä kuin paikallinen, viitaten Euroopan integraatiokehitykseen (tulkitseen, että tässä raportissa sana 'local' viittaa vaihtelevasti tasoihin paikallisesta kansalliseen). (BSS Heritage Co-op. 1999a, 6–7.) Raportti ei siis katso, että kulttuuriyhteistyön ainoa tehtävä on auttaa entisiä sosialistisia naapureita näiden murroksessa vaan myös osallistua Itämeren länsi- ja pohjoisrannan pienen maiden sopeutumisessa näihin haasteisiin ja paineisiin, jotka kohdistuvat talouteen ja yhteiskunnan rakenteisiin, mutta myös ihmisten kuulumisen tunteeseen ja identiteettiin. Raportti esittää, että kulttuuriperintö voi olla avuksi sekä identiteettikysymyksissä ja yhteisöjen sopeutumisessa muutokseen myös kaupallisessa mielessä:

In these situation[s] questions on identity and its role in a prosperous development has gained force. Several examples show that local communities and individuals who have managed to turn negative trends and establish new impetus in their society very often have had a strong belief in their own cultural heritage as a vehicle to use in this process. This goes for both the individual feeling of belonging and pride and the mere market oriented attitudes versus a use of the heritage as an active component in a developing strategy for new outcomes concerning e.g. attractiveness for new establishments, tourism, reuse of buildings for new purposes, production of traditional materials and skills etc. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 7.)

Kulttuuriperinnön käsite itsessään on laajentunut merkittävästi viime vuosikymmenten aikana (esimerkiksi aineettoman ja elävän kulttuuriperinnön käsitteiden huomioimisen myötä). Käsitettä ovat laajentaneet sekä kulttuurin ja kulttuuriperinnön tutkimus, joka on uudelleen määritellyt kulttuuriperinnön käsitettä ja painottanut kulttuuriperinnön prosessuaalista luonnetta, vuorovaikutteisuutta, moninaisuutta, aineetonta luonnetta, että tähän kehitykseen kytkeytyvät ja kansainväliseen kulttuuriperintöpolitiikkaan tuoneet kulttuuriperintöpoliittiset sopimukset (Siivonen 2015, 14; Hirvi-Ijäs & Kanerva 2015, 6). Kulttuuriperinnön käsite on kokenut myös poliittisen laajenemisen, johon ovat osaltaan vaikuttaneet edellisten, käsitteen tietoteoreettisten ja sisällöllisten muutosten lisäksi yllä mainittu laajempi kulttuurin ja kehityksen tematiikka, mm. edellä viitatu Our Creative Diversity -raportti (WCCD 1995) ja Syrjästä esiin -raportti (Euroopan neuvosto 1998) (ks. myös Siivonen 2015). Syrjästä esiin -raportti esittää (yleiseurooppalaisesta, vai pitäisikö sanoa yhteiseurooppalaisesta näkökulmasta), että on tärkeä avata uusi esteettinen näkökulma (Euroopan) kulttuuriperintöön, jossa ”yhdistyy oikein tasapainotettuina velvollisuus suojella ja konservoida kulttuuriperintöä sekä ymmärrys niistä yhteiskunnallisista ja taloudellisista eduista, joita kulttuuriperinnön järkevistä

hyödyntämisestä voi koitua. Kulttuuriperintöä koskevan politiikan tulee olla sekä kestävää että eri sektoreita yhdistävää, monialaista.” (Euroopan neuvosto 1998, 290.)

Tuorempi esimerkki kulttuuriperinnön käsitteen poliittisesta laajentumisesta ja taloudellisen hyödyn liittämisestä kulttuuriperintöön kansainvälisessä kulttuuriperintöpolitiikassa on ns. Faron sopimus, eli Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Faron sopimus painottaa myös entistä laaja-alaisemman toimijajoukon osallistumista kulttuuriperintöä koskeviin prosesseihin, esimerkiksi mitä tulee kulttuuriperinnön määritelmiin, suojeluun ja muihin kulttuuriperintöpoliittisiin kysymyksiin sekä ihmisten oikeutta kulttuuriperintöön. (Euroopan neuvosto 2005.) Siivonen tulkitsee Faron sopimuksesta välittyvän eurooppalainen pyrkimys globaalin murroksen hallintaan. Sopimuksessa on vahvasti mukana ajatus kulttuuriperinnön hyödyntämisestä kulttuuripolitiikan tavoitteiden mukaisesti taloudellisesti, yhteisöjen identiteetin ja yhteisöllisyyden rakennusmateriaalina ja hyvinvoinnin tukena. (Siivonen 2015, 14.)

Seurantaryhmän raportti vuodelta 2008 nostaa yhteistyön yhdeksi uudeksi painopisteeksi kulttuuriperinnön saavutettavuuden, erityisesti huomioitavana ryhmänä lapset ja nuoret. Raportti viittaa Faron sopimukseen, jossa myös tämä tavoite on erikseen mainittu (Euroopan neuvosto 2005). Faron sopimus korostaa kulttuuriperintöön osallistumista varsin laajassa merkityksessä ja toteaa kulttuuriperinnön toimivan kestävän kehityksen ja myös elämänlaadun voimavarana, johon kaikilla tulee olla yhtäläinen oikeus. Tämä ilmenee sopimuksessa myös kulttuuriperinnön saavutettavuuden, koulutuksen ja demokraattisen osallistumisen korostamisena. (Euroopan neuvosto 2005.) Seurantaryhmän raportti vuodelta 2008 korostaa myös saavutettavuutta ja kulttuuriperintöä kasvatuksessa ja koulutuksessa:

The Monitoring Group intends to focus on two new themes promoting accessibility to cultural heritage. One takes up the important task of cultural heritage education, working especially with children and young people. Although most countries already have ongoing projects within this field, some are more advanced than others, and all can benefit from closer cooperation. - - The other major project is the digitization of the cultural heritage. Making national collective memory accessible nationally and globally via the Internet concerns the democratization and decentralization of knowledge sources. (BSS Heritage Co-op. 2008, 12.)

Recent international conventions referring to the impact of cultural heritage (The European Landscape Convention and the Council of Europe’s Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society i.a.) also enhance the importance of cultural heritage education for both adults and young people. (BSS Heritage Co-op. 2008, 32.)

Koskien lasten ja nuorten kulttuuriperintöön osallistumista toteutti seurantaryhmä kansallisten esimerkkien kartoittamisen ennen tämän teeman varsinaista nostamista yhteistyön teemaksi.

Lapsille ja nuorille suunnattuja kulttuuriperintökasvatuksen ja saavutettavuuden ohjelmia ja niitä koskevia kansallisen tason näkökulmia on koottu raporttiin Ruotsista, Tanskasta, Puolasta, Latviasta ja Saksasta (BSS Heritage Co-op. 2008, 32–40). Huolimatta viittauksesta Euroopan neuvoston sopimukseen, nousee erilaisia aiheita Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön asialistalle tyypillisesti kansallisen tason kautta. Kansalliset aloitteet ja ohjelmat ovat tärkeä viitekohta Itämeren yhteistyössä. Toinen ohjaava tekijä on kulttuuriministerien kokous. Kulttuuriministerien Bergenin kokous (2005) kehotti seurantaryhmää tulevalla mandaattijaksolla (2005–2008) tutkimaan mahdollisuuksia kehittää kulttuuriperintölaitosten ja koulujen yhteistyötä yhteistyön puitteissa (Conference of Ministers of Culture 2005.)

Kulttuuriministerien Riikan kokouksen (2008) teema oli kulttuurin tulevaisuus Itämeren alueella. Kokouksen tarkoitus oli käsitellä kulttuurin roolia alueen kehitysprosesseissa. Loppujulkilausumassa viitataan Itämeren valtioiden huippukokouksen kulttuurin roolille asettamiin yleisluontoisiin tavoitteisiin: kulttuuri tulisi asettaa yhdeksi Itämeren alueen yhteistyön prioriteettialueista. Kulttuuriministerit määrittelivät hallitustenvälisen kulttuurin alueen yhteistyön pitkän tähtäimen tavoitteiksi alueellisen identiteetin edistämisen, kulttuurin roolin ja osallisuuden vahvistamisen kestävä kehityksen pyrkimyksissä ja Itämeren alueen kilpailukyvyyn vahvistamisen Euroopassa ja sen ulkopuolella. Näihin pyritään kulttuuriperintöä suojelemalla ja kulttuuriperinnön saavutettavuutta parantamalla etenkin lasten ja nuorten kannalta; kulttuurista diversiteettiä ja kulttuurien välistä dialogia ja vaihtoa edistämällä; ja, kulttuurialojen panosta luovaan talouteen kehittämällä. (Conference of Ministers of Culture 2008.)

Kulttuuriperinnön taloudellinen hyödyntäminen yhtenä kulttuuriperinnön ja kehityksen laajempaa kokonaisuutta esiintyy aineistossa mm. vuoden 1999 raportissa. ”Heritage as a promoter for local and regional development” valittiin yhdeksi horisontaalisista aihealueista, joka lävistivät varsinaiset temaattiset painopisteet. Alueellisen kehittämisen keinoja raportissa olivat mm. kulttuuriperintöön (etupäässä rakennettuun) liittyvän yritystoiminnan ja työllisyyden lisääminen. (BSS Heritage Co-op. 1999a). Alueellista kehittämistä kosketti myös mm. Sustainable Historic Towns -ryhmän työskentely. Rakennetusta kulttuuriympäristöstä huolehtiminen nähtiin monessa suhteessa hyödylliseksi toimeksi, jolla saattoi edistää esimerkiksi paikallista ja alueellista kehitystä. Keskeisenä välineenä tässä nähtiin mm. hyvien suunnittelukäytäntöjen ja toisaalta rakennusperinnön suojeluun liittyvien käytäntöjen kehittäminen mm. työryhmän puitteissa esiteltyjen ja osin kehitettyjen menetelmien avulla. Työryhmä pyrki edistämään rakennusperinnön huomioimista osana ja integrointia osaksi laajempaa urbaaniympäristöjen ja aluekehittämisen kokonaisuutta. (BSS Heritage Co-op. 2001, 28–30.)

Under the topic “Sustainable Historic Towns – Integrated Management of Urban Heritage”, we are initiating projects for 2006-2007 that shall apply for the financing from different sources. The projects focus on enhancing durable economical and social revitalization of historical towns in the Baltic sea region by proper management, utilization and awareness of urban heritage. (BSS Heritage Co-op. 2005, 80.)

Samoja tavoitteita esiintyy myös työryhmien Building Preservation and Maintenance in Practise toiminnassa ja Coastal Culture and Maritime Heritage toiminnassa (BSS Heritage Co-op. 2003; BSS Heritage Co-op. 2005). Lisäksi vuonna 1999 yhdeksi yhteistyön teemoista ehdotettiin kestäväää kulttuurimatkailua (Sustainable cultural tourism), joka kuitenkin jäi pois varsinaisten työryhmien joukosta (BSS Heritage Co-op. 1999a, 25–26). Kulttuurimatkailu oli kuitenkin toistuva aihe muutoin ja keskeinen teema vuonna 2007, jolloin se oli kolmannen Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum -konferenssin aiheena. Myöhemmin konferenssin esitelmät ja luennot julkaistiin konferenssijulkaisuna *Cultural heritage and tourism – Potential, impact, partnership and governance. A book on cultural heritage and tourism to inspire policy makers and practitioners at all levels* (Lehtimäki 2008). Kulttuurimatkailun edistämisen parissa Itämeren alueella työskenteli jo The Baltic Sea Tourism Commission (voittoa tavoittelematon yhdistys) (BSS Heritage Co-op. 1999a, 27).

Näen kulttuuripoliitikan käsitteen poliittisen laajenemisen olennaiseksi yleiseksi edellytykseksi kulttuuriperinnölle Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyössä asetetuille tavoitteille, ja toisaalta myös ilmeiseksi kulttuuripoliittiseksi viitekehykseksi yhteistyön sisällöille. Kulttuuriperintö on eritoten 1990-luvulta lähtien liitetty kansainvälisessä keskustelussa yhä useammin erilaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, kuten kestävä kehitys, kansalaisuus ja identiteetti, ympäristön globaalimuutos jne. Kehityksen ja kulttuurin kysymykset vaikuttivat myös kulttuuriperinnön rooliin yhteisöissä. Radcliffe esittää, että 1990-luvulta lähtien kulttuurin paikkaa kehityksen diskurssissa on soviteltu osallistumisen, hallinnon ja sosiaalisen pääoman käsitteiden avulla (Radcliffe 2006, 22–23). Tämä käy ilmi myös kulttuuriperintöpolitiikan sisällöistä ja aineistosta. Tämä kulttuuriperinnön uusi poliittinen laaja-alaisuus ja sen liittäminen erilaisiin yhteisöjen kohtaamiin haasteisiin mahdollistaa myös Winterin hahmotteleman kaltaisen roolin kulttuuriperinnölle diplomatian välineenä. (Winter 2015, 1012.)

Kulttuuriperinnön liittäminen kehityksen kysymyksiin ikään kuin tuotti uuden kentän, jolla kulttuuriperintöä saattoi käyttää erilaisten tavoitteiden ja neuvottelujen välineenä ja toisaalta, jossa kulttuuriperinnölle tuotettiin merkityksiä, jossa siitä keskusteltiin, ja jossa siihen liittyviä ohjelmia ja projekteja rahoitettiin.

4.3 Kulttuuriperintödiplomatia ja yhteinen kulttuuriperintö

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön seurantaraporteissa ja Itämeren valtioiden kulttuuriministerien kokousten loppujulkilauselmassa viitataan eritoten ensimmäisten vuosien dokumenteissa yhteiseen kulttuuriperintöön perustavanlaatuisena maita yhdistävänä tekijänä. Yhteisen, rajat ylittävän kulttuuriperinnön ajatus ei tietenkään ollut uusi tuolloin, kun Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö käynnistyi. Se oli ”tuttua” kansainvälisten kulttuurisuhteiden ja organisaatioiden internationalismin perinteeseen kytkeytyvästä kulttuuripolitiikan kielestä, kuten esimerkiksi Unescon maailmanperintösopimuksen yhteisen kulttuuriperinnön ajatuksesta. Euroopan neuvoston toiminnan kantava ajatus on ollut ihmisoikeuksien, rauhan ja demokraattisen kehityksen edistäminen toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa mm. yhteiseen kulttuuriin ja perintöön viittaamalla. Esimerkiksi Euroopan neuvoston European Cultural Convention (Kulttuuriyleissopimus) vuodelta 1954 välittää nämä tavoitteet myös neuvoston kulttuuripolitiikan alan toimintaan (Council of Europe 1998, 71–75). Kulttuuriyleissopimuksen johdannossa viitataan ’yhteiseen perintöön’:

- - the aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its members for the purpose, among others, of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage - - it is desirable not only to conclude bilateral cultural conventions between members of the Council but also to pursue a policy of common action designed to safeguard and encourage the development of European culture (Council of Europe 1998, 72).

Tarkastelen alla tarkemmin Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön yhteisen kulttuuriperinnön ajatusta, erilaisia tekijöitä ja näkökulmia yhteiseen itämerelliseen kulttuuriperintöön yhteistyön kehityksessä. Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön dokumenttien kieli on englanti. Suomennan alla sanan ”common” yhteiseksi, ja sanan ”shared” yhteisesti jaetuksi. Kulttuuripoliittisessa kielessä näillä on merkitysero. Yhteinen, common, viittaa painavammin perintöön, joka on vaikkapa kahden kansakunnan yhteinen perusta. Unescon retoriikassa ”common” sijoittaa kulttuuriperinnön jopa eräänlaiselle supratasolle (ks. esim. Meskell 2018, 43).

Peter Aronsson kirjoittaa, että kulttuuriperintö tehdään muutoksen käsittelemiseksi ja siihen sopeutumiseksi. Tulevaisuutta koskevat pelot ja epävarmuus, mutta myös siihen kohdistuvat toiveet, muokkaavat käsityksiä menneisyydestä. Menneisyyttä on mahdollista tulkita uudelleen ja tuottaa muuttuneet tarpeet kohtaava yhteys tai reitti menneisyydestä tulevaisuuteen, näistä nykyisyyden tarpeista ja lähtökohdista. Kyse on siis myös muutoksista yhteisön historiatietoisuudessa. (Aronsson 2017, 28–29.) Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön tapauksessa kiinnostava kysymys on, miksi yhteistyön perusteluksi tarvittiin ajatus yhteisestä

historiasta ja yhteisestä kulttuuriperinnöstä (jos kyse on perustelusta). Eikö romahtaneen sosiaalisen järjestelmän taannuttamien naapurimaiden kulttuuriperintöalan hallintoa, tietotaitoa ja käytäntöjä olisi voinut tukea, uudistaa ja kehittää yhteistyöllä ilman ajatusta yhteisestä kulttuurisesta ja historiallisesta nimittäjästä? Kulttuuriperintöprosesseihin, eli siihen, kuinka jostakin aineellisesta tai aineettomasta menneisyyden jäljestä tulee kulttuuriperintöä, vaikuttavat tekijät ja prosessit voivat olla esim. kulttuurihistoriallisia, tieteellisiä, taiteellisia, sosiaalisia, alueellisia, poliittisia tai taloudellisia (Tuomi-Nikula, Haanpää & Kivilaakso 2013, 20). Kulttuuriperintö voi siis olla laajojen yhteiskunnallisten ilmiöiden ja hyvin monelta suunnalta tulevien tarpeiden enemmän tai vähemmän tietoinen tulos. Tässä luvussa tarkastellaan erilaisia tekijöitä kulttuuriperintöyhteistyön yhteistä kulttuuriperintöä ja jaettua historiaa painottavan puheen taustalla.

Kulttuuriin, historiaan ja yhteistyöhön viitataan Itämeren kulttuuriministerien kokousten loppulauselmissa jo ennen Lyypekin kokousta, jossa tehtiin päätös kulttuuriperinnön hallinnon alan yhteistyön käynnistämisestä. Lyypekin kokousta edelsivät Saltsjöbadenin kokous vuonna 1993 – eli Itämeren valtioiden kulttuuriministerien aivan ensimmäinen kokous (Conference of Ministers of Culture 1993) sekä Tallinnan kokous vuonna 1995 (Conference of Ministers of Culture 1995). Saltsjöbadenin julistuksen johdanto-osassa korostetaan Itämeren maiden välistä läheistä suhdetta (*close connection*), joka perustuu monessa mielessä yhteiseen historialliseen ja kulttuuriseen kehitykseen (*common historical and cultural development*) (Conference of Ministers of Culture 1993). Saltsjöbadenin loppujulkilausuma (1993) viittaa myös CBSS:n ulkoministerien vuoden 1992 Kööpenhaminan kokoukseen, joka oli Itämeren valtioiden neuvoston ensimmäinen kokous. Lausumassa mainitaan, että kulttuuriministerit ottavat huomioon tämän kokouksen pyrkimykset. Kööpenhaminan kokous oli muotoillut kulttuurialan roolin Itämeren valtioiden yhteistyössä seuraavasti:

The Ministers agreed that a fundamental purpose of cooperation in the cultural area, including science and information, is to strengthen the idea of regional identity. They noted that a shared basis [of] cultural heritage - but with different expressions - binds the countries surrounding the Baltic Sea together and forms a fertile starting point for the further development of cultural ties between the participating countries. (Conference of Foreign Ministers 1992.)

Saltsjöbadenin (1993) ja Tallinnan (1995) kokousten viestit ovat hyvin samantyyppisiä keskenään. Ne korostavat tiedonvaihdon kehittämisen ja kulttuurivaihdon esteiden raivaamisen tärkeyttä. (Conference of Ministers of Culture 1993; Conference of Ministers of Culture 1995.) Kulttuuriministerien Lyypekin kokouksen (1997) loppujulkilausuma tekee kulttuuriministerien kokousten ensimmäisen viittauksen myös yhteiseen identiteettiin:

[The Ministers of Culture] stressed the importance of strengthening the common identity among the Baltic Sea States (Conference of Ministers of Culture 1997).

Vuonna 1997 Ruotsin kulttuuriministerin kutsu koskien työryhmän perustamista, joka valmistelisi ja tuottaisi ehdotuksen mahdollisista kulttuuriperintöalan viranomaisten yhteistyötoimista, viittaa Itämeren alueen yhteisen kulttuuriperinnön suojeluun ja kehittämiseen (tulkittuna, että kehittäminen, *developing*, tarkoittaa tässä Itämeren alueen kulttuuriperinnön 'tunnistamista', huomioimista ja sitä koskevan tietoisuuden kehittämistä sekä hyödyntämisen osaamista (BSS Heritage Co-op. 1999a, 2; Conference of Ministers of Culture 1997). Kulttuuriministerien Gdanskin loppujulkilausuma 2001 viittaa maiden historiallisiin yhteyksiin ja toistaa useissa Itämeren alueen yhteistyötä käsittelevissä dokumenteissa etenkin 1990-luvulla esiintyneen ajatuksen vanhojen, kylmää sotaa edeltäneiden, aluetta yhdistäneiden suhteiden henkiinherättämisestä (Conference of Ministers of Culture 1999). Kulttuuriministerien Kööpenhaminan kokouksen (2001) viesti on sama: yhteinen kulttuuriperintö on tekijä, joka sitoo maat yhteen. Kööpenhaminan kokous myös huomauttaa alueen kulttuuriperinnön moninaisuudesta resursseina, jolla voi olla taloudellista hyötyä esimerkiksi alueen kulttuurimatkailun houkuttavuuden kannalta. (Conference of Ministers of Culture 2001.) Bergenin kokous (2005) toistaa yhteisen kulttuurin ja historiallisten yhteyksien olemassaolon. Kokouksen loppujulkilausuma toteaa, että yleisesti ottaen maiden välinen kulttuuriyhteistyö tuotti tulosta: erilaiset aloitteet, joita oli tehty ei siis ainoastaan kulttuuriperinnön alalla vaan myös muilla kulttuurialoilla, olivat luoneet maiden välille läheisempiä yhteyksiä, sekä kulttuurilaitosten, muiden alan organisaatioiden, taiteilijoiden ja muiden kulttuurialan toimijoiden kesken. Julistus näkee tämän menestyksen taustatekijäksi yhteisen kulttuurin ja historialliset siteet: "Common culture and historical bonds were taken as a natural basis for this positive development". (Conference of Ministers of Culture 2005.)

Kulttuuriministerien kokousten lauselmien puhe yhteisestä kulttuuriperinnöstä ja jaetusta historiasta saa vuoden 1999 Baltic Sea States Working Group on Heritage Co-operation -työryhmän raportissa hieman monisanaisemman selvityksen. Mainittu työryhmä aloitti yhteistyön sisältöjen hahmottamisen kysymällä, ja vastaamalla:

In identifying our common cultural heritage the basic questions have been; 'What unites us, what is common, what is characteristic for the Baltic Sea region?' Thus we have looked for the regional cultural patterns which are manifest in landscapes, settlements, buildings, archaeological remains, ships, artefacts, and traditions, whether material or spiritual. (BSS Heritage Co-op. 1999a.)

We have recognised the Baltic Sea itself, as the focus of our common heritage, expressed in similar artefacts, archaeological remains, building traditions and regional building materials and methods.

On these grounds we selected themes that we believe are of crucial importance for all our countries. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 11; vastaava sisältö myös liitteessä 1999b.)

Yhteistyön temaattisiksi alueiksi valikoituivat näin mm. vedenalainen kulttuuriperintö ja rannikkoseutujen merellinen kulttuuriperintö, sillä:

The maritime heritage is truly an international heritage. It represents the exchange of goods, ideas and culture around the Baltic Sea as well as the link between the region and the rest of the world. - - To increase the awareness of the unique cultural heritage in the Baltic Sea we think that the potential of this heritage should be enlightened as a common Baltic Sea heritage. (BSS Heritage Co-op. 1999a., 20.)

The Baltic Sea has throughout history connected the people around it. It has been the main traffic artery in the region and an important economic base through trade, fishing, and in the coastal region agriculture and industry. For these reasons coastal culture in our countries still show important similarities, essential for understanding our common identity and history. - - A special problem exists in the coastal areas of the former Soviet Republics. Traditional trades like fishing and shipping were for different reasons prohibited and the cultural continuity was broken. It is vital that intense attempts are made to bridge this 50-year break by actions documenting the tangible and intangible heritage still existing in the area. (BSS Heritage Co-op. 1999a., 21.)

Vedenalaisen kulttuuriperinnön perustelut korostavat siis tämän perinnön lähtökohtaisesti kansainvälistä luonnetta: se on ilmentymä tavaroiden, ajatusten ja kulttuurin liikkumisesta ja vaihdosta halki meren ja myös sen ulkopuolelle. Vedenalaisen kulttuuriperinnön alan koettiin myös kaipaavan tietoisuuden kohottamista, jossa laajempi itämerellinen konteksti voisi auttaa. Vedenalainen kulttuuriperintö saa erityismainintoja myös kulttuuriministerikokousten loppujulkaisuissa (Conference of Ministers of Culture 2001; Conference of Ministers of Culture 2003 ja Conference of Ministers of Culture 2005). Rannikkoseutujen kulttuuriperintö ilmentää samansuuntaisia vilkkaita yhteyksiä Itämeren alueella, ja edelleen yhtäläisyyksiä ja yhteistä historiaa. Myös tässä valinnassa vaikuttaa yleisen tehtävänannon lisäksi myös kulttuuriperintöalan huoli tämän kulttuuriperinnön säilymisestä.

Kaupunkiympäristöt, joilla puurakennukset muodostavat yhtenäisiä alueita (Sustainable wooden urban areas) pääsi mukaan, sillä puurakentamisen katsottiin olevan alueelle tyypillistä ja perinteistä:

Wooden towns and wooden urban areas as part of larger towns, and wooden villages are significant features in the Common Baltic Heritage. Many of the most important and large areas of that heritage are located on the eastern side of the Baltic Sea. The situation for these areas today, is decay and degradation. The future for these areas is at risk because of lack of understanding and appreciation of them, and of the lack of knowledge of how to maintain them and lack of protective means or planning systems. (BSS Heritage Co-op. 1999a., 25.)

Sekä rannikkoseutujen merellisen kulttuurin että kaupunkien puurakennuskannan perusteluissa mainitaan myös erityisesti Itämeren itärannikon maiden haastava tilanne ja akuutti tarve tiedolle ja osaamiselle. Puukaupungit olivat itse asiassa ”vanha” yhteispohjoismainen teema, jonka parissa Pohjoismailla on ollut yhteistyötä vuodesta 1972 lähtien (BSS Heritage Co-op. 1999a, 25.) Pohjoismaisen työn pohjalta olisi siis helpompi jatkaa ja laajentua myös Baltian maihin.

Neljäs ehdotettu teema oli myös teema, jonka parissa yhteistyötä oli jo luotu sekä Pohjoismaissa että mm. Ruotsin ja Viron kesken, ”Traditional materials and methods as a part of a sustainable development of the region” (perinteiset materiaalit ja menetelmät kestävässä aluekehittämisessä). Myös tämän temaattisen alueen perusteluissa viitataan yhteiseen kulttuuriperintöön, tällä kertaa tavalla, joka antaa ymmärtää, että yhdessä maassa sijaitsevan rakennusperinnön säilyminen on asia, joka kuuluu myös alueen muille maille. Tämän teeman perusteluissa on huomattava myös, että entisten sosialististen maiden ympäristön huono tila ja saasteet oli keskustelun- ja huolenaihe 1990-luvulla naapurimaissa, mukaan lukien Suomessa. Myös kulttuuriperintöalalla huomioidaan esimerkiksi ilmansaasteista mahdollisesti kulttuuriperinnölle koituvat haitat. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 22.) Nämä puurakentamisen ja perinteisten materiaalien ja menetelmien teemat jakaantuivat lopulta työryhmille Building Preservation and Maintenance in Practice ja Sustainable Historic Towns (BSS Heritage Co-op. 2001, 5–6).

Huolimatta raporteissa toistuvista viittauksista yhteiseen kulttuuriperintöön (ks. esimerkiksi BSS Heritage Co-op. 2003, 5, 6, 11, 15; BSS Heritage Co-op. 2005, 5, 37, 81, 82; BSS Heritage Co-op. 2008, 9) myös eriäviä näkemyksiä esiintyy, esimerkiksi vuoden 2003 ensimmäisen kulttuuriperintöfoorumin puitteissa aiheesta käytiin vilkkaasti keskustelua, sillä konferenssin teema oli Common Sea - Common Culture? (Litwin 2003). Myös erilaisia, yhteistä kulttuuria ja kulttuuriperintöä miedompia ilmaisuja on etsitty, joissa yhteinen korvataan itämerellisellä näkökulmalla asiaan, jota oletuksena voi tarkastella useasta muustakin näkökulmasta:

Actions already underway in one country have been used as starting points for the programs of the Working groups. National and transitional initiatives have been joined together in a Baltic Sea Perspective. (BSS Heritage Co-op. 2001, 2.)

Winterin kulttuuriperintödiplomatian käsitteen ”heritage as diplomacy” -näkökulma tuottaa yhden tavan tulkita ajatusta yhteisestä tai jaetusta kulttuuriperinnöstä. Tästä näkökulmasta kulttuuriperintödiplomatia voidaan laajasti määritellä joukoksi prosesseja, joiden kautta

eri kansojen ja yhteisöjen keskinäiset suhteet ja yhteisesti jakamiksi tulkitut menneisyydet tulevat vaihdannan, yhteistoiminnan ja yhteisesti toteutetun hallinnon alle. (Winter 2015, 1007.)

Kun kulttuuriperintö toimii diplomatiana (*heritage as diplomacy*) operoi hankkeen tai ohjelman tms. sisällössä vahvasti siis ajatus jaetusta kulttuuriperinnöstä. Tämä voi olla pyrkimys osoittaa tukea toiselle maalle tai saada tukea omalle näkemykselle ja hakea painoarvoa ”liittoutumisesta”. Termit, jotka tyypillisesti toistuvat näissä tilanteissa korostavat vuosisatoja kestäneitä kulttuurisia suhteita ja siltoja, rajat ylittäviä ilmiöitä, yhdessä jakamista; historiallisia yhteyksiä, virtoja ja risteyskohtia. Näillä perustellaan tulevaisuuden yhteistyötä. Lisäksi tämä on usein käytettyä kieltä ympäristöissä, joissa oman maan kansainvälisyyttä halutaan korostaa. Se on konteksti, jossa yhteistyö perustuu kansallisen ja kansainvälisen rajapinnassa liikkumiselle käyttämällä yhteistä tai jaettua menneisyyttä suhteen luomisessa. (Winter 2015, 1010.) Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön sanastossa viittaukset yhteiseen kulttuuriperintöön ja yhteiseen historiaan toistuivat erityisesti ensimmäisinä vuosina. Yhteisen kieli on keino operoida, kun halutaan osoittaa yhteyttä, ylittää haasteita, ja luoda ja vakiinnuttaa uutta. Kiinnittäisin huomioita myös siihen, kuinka ”common” (tai ”shared”) ei ole edeltävä luonnollinen asiointi vaan historian tulkinta ja osa kulttuuriperinnön politisoitua käyttöä.

Yhteistä tai jaettua korostavat ja tuottavat ilmaukset myös pyrkivät usein peittämään osapuolten välisiä eroja, mahdollisia konflikteja ja muita haasteita ja esiintyvät usein politiikan kielessä, joka pyrkii lievittämään vaikeita poliittisia suhteita. Yapp (2016) on analysoinut sanan ”mutual” käyttöä Alankomaiden harjoittamassa kulttuuriperintödiplomatiassa, joka on kohdistunut niihin Itä-Aasian maihin, joilla on kolonialismin ajan tuloksena jonkinlainen historiallinen suhde Alankomaihin sen entisenä ”alusmaana”. Kolonialistisen historian vuoksi näissä maissa on edelleen jäljellä esimerkiksi materiaalisia jäänteitä, jotka määriteltiin Alankomaissa 1980-luvulla kansalliseksi perinnöksi, joka sijaitsi entisissä kolonioissa. Termi, jolla tällaiseen perintöön viitattiin, oli merentakainen perintö (engl. *overseas heritage*), ja vuosittu-hannen vaiheessa, yhteinen tai keskinäinen perintö (engl. *mutual heritage*). Hallituksen kulttuuriperintödiplomaattisen ohjelman myötä ilmauksella ”mutual heritage” viitattiin sekä alankomaiden että sen valtion, jossa perintö sijaitsi, yhteiseen historiaan ja suhteeseen tähän perintöön. Alankomaiden tapauksessa harkitulla viestinnällä pyrittiin vaimentamaan kyseisen perinnön kolonialismin taakkaa ja parantamaan suhteita valittuihin kohdemailhin myös taloudellista hyötyä, esimerkiksi yritystoiminnan mahdollisuuksia, silmällä pitäen. Yappin mukaan mutual-ilmauksen suosio myös kotimaassa selittyi osin sillä, että 1900-luvulle saakka Alankomaissa eli tietty perinne ja ajatus Alankomaista hyvänä hallitsijana. Se oli osa kansallista

itseymmärrystä ja iskostunut nykytermein maakuvaan, jota haluttiin ylläpitää myös kotimaassa. (Yapp 2016, 67–77.)

Yhteistä korostava kieli on aineiston eräs keskeinen piirre. Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö oli monenvälistä, kansainvälistä yhteistyötä. Varsinkin 1990-luvulla ja vielä 2000-luvun alussa, ennen Baltian maiden ja Puolan EU-jäsenyyttä, yhteisen nimittäjän hakeminen ja korostaminen oli osa pyrkimyksiä ylittää kylmän sodan lähihistoria ja häivyttää maiden välisiä eroja: taloudelliset ja yhteiskunnalliset tilanteet Itämeren rantavaltioissa olivat varsin erilaiset. Tästä näkökulmasta esimerkiksi puhe yhteisestä auttaa avaamaan tilan yhteistyön harjoittamiselle. Tämäntyyppinen kieli on tyypillistä kansainvälisten kulttuurisuhteiden ja myös julkisen diplomatian viestinnälle – viestinnän sisältöihin liittyy yleisesti pyrkimys painottaa maiden välisiä yhtäläisyyksiä ja välttää erojen nostamista esille (ks. esim. Koistinen 2001).

Itämeren alueen yhteistyöstä kiinnostuneissa varhaisissa poliittisissa jäsenyksissä, tyypillisesti ns. uuden regionalismin innoittamissa, ja yhteistyön mahdollisuuksia käsittelevissä teksteissä elää suoranainen perinne yhteisestä historiasta perusteluna tulevaisuudelle (yhdessä), johon englanninkielisessä kirjallisuudessa viitataan termillä ”history tool” (Gebhard 2009, 53–58). Itämeren alueen maiden väliset suuret erot poliittisessa, taloudellisessa ja sosiaalisessa tilanteessa etenkin 1990-luvulla, esimerkiksi Pohjoismaiden ja Baltian maiden välillä olivat huomattavia. Erojen nähtiin tuolloin olevan niin suuria, ettei tasapainoisen naapuruussuhteen muodostamisen mahdollisuutta näkynyt aivan heti näköpiirissä (Musial 2015, 264). Tällaisessa tilanteessa ’yhteisen’ tuottaminen menneisyydestä ei yllätä: valikoidut alueellista vuorovaikutusta ilmentävät historialliset ilmiöt saattoivat olla ainoa keino tuottaa perusteluja yhteisen pohjan olemassaololle, jos sellaisen luominen tarpeelliseksi katsotaan. Eräs ensimmäisistä maita yhteen kokoavista nimityksistä tai kehyksistä oli aktiivisen, Itämeren alueen oletetusta potentiaalista innostuneen, Schleswig-Holsteinin pääministerin Björn Engholmin Kotkan seminaarissa vuonna 1990 lanseeraama ”New Hansa” (Gebhard 2009, 53–54; Musial 2002, 189). Etenkin Itämeren eteläisellä ja lounaisella rannikolla, New Hansa oli jokseenkin vakiintuneessa käytössä vuosikymmenen ajan (Musial 2002, 189).

Lehden mukaan (2003) sai ”Uusi Hansa” vastakaikua myös esimerkiksi Suomessa poliittisen eliitin ja talouden vaikuttajien piireissä, vaikka se oli eritoten Saksan pohjoisten osavaltioiden (Schleswig-Holstein) aloite eikä Hansalla ollut samanlaista kaikua Suomessa ja esimerkiksi Ruotsissa kuin Itämeren alueen eteläosissa. Schleswig-Holsteinin osavaltiossa Hansa merkitsi historiallisia yhteyksiä muihin Itämeren osiin ja oli merkittävä mielikuva, jolla

operoida. Se oli kätevä löytö alueen menneisyydestä, jolla perustella uutta yhteisen nimittäjän hakemista. New Hansa oli sekä tilallinen että ajallinen narratiivi. Tuttuutta, jolla perustella uutta yhtenäisyyttä esim. Pohjois-Saksan ja Baltian maiden välillä löytyi yleisessä poliittisessa keskustelussa ja avauksissa mm. keskiaikaisesta arkkitehtuurista. Schleswig-Holsteinissa uusi Itämeren politiikka käynnistyi jo varhain selvästi aktiivisempänä ja tavoitteellisempänä kuin muualla – osavaltiossa nähtiin mahdollisuus siirtyä kotimaan marginaaliasemasta Itämeren alueen ydinalueeksi ja isompaan rooliin myös Euroopassa – ja tämä selittää osin New Hansa -käsitteen menestystä 1990-luvun alussa. (Lehti 2003, 17–20.) Schleswig-Holsteinin pääministeri Björn Engholm oli myös aloitteellinen CBSS:n perustamisessa (CBSS 2012).

Grzechnik on kartoittanut historiantutkijoiden lähestymistapoja Itämeren alueeseen kylmän sodan päättymisen jälkeen Ruotsissa ja Puolassa, etenkin sellaisia lähestymistapoja, jotka tuottavat yhteistä, lähtökohtaisesti alueellista, valtioiden rahat ylittävää historiaa post-1989-tilanteen innoittamana. Grzechnikin mukaan tämäntyyppinen innostus Puolassa oli huomattavasti vähäisempää kuin Ruotsissa (joskin myös Grzechnikin tarkastelema ruotsalaisen tällä tavoin orientoituneen tutkimuksen joukko on määrällisesti pieni). Puolassa tehty Itämeren maiden historiaa koskeva tutkimus keskittyi etupäässä kahdenvälisiin suhteisiin historian näkökulmasta, sen sijaan alueelliselle ja transnationalistiselle historiankirjoitukselle Puolassa ei Grzechnikin mukaan ole ollut käyttöä tai kiinnostusta. Mahdollisesti osatekijänä tähän on myös ollut vähäinen kiinnostus merellisiin asioihin. (Grzechnik 2012, 332–333.)

Tyypillistä useille Itämeren alueen yhteistä historiaa käsitteleville ja sen puolesta puhuville teksteille on esittää kylmän sodan jakso suurena kulttuurisena ja historiallisena katkoksenä. Näin myös tämän tutkimuksen aineistossa. Kylmän sodan jaksolla on huomattava merkitys yhteisen itämerellisen kuvittelussa ja historiallisen ajantajun ja historiatietoisuuden jäsentymisessä. Lehti esittää, että kylmän sodan päättyminen ja vahvan itä-länsi jaon poistuminen mahdollistivat uusia historian tutkintoja: kylmän sodan aikaan ei ollut mahdollista kuvitella tuolloiset valtion rajat ylittävää menneisyyttä omalle maalle. Tässä on Lehden mukaan olennainen syy 1990-luvun alkupuolen voimakkaalle tunteelle todellisen, historiallisen yhteyden paluusta ja Itämeren alueen paluusta. (Lehti 2003, 31.) Ja toisaalta samanaikaisesti uusi alueellinen ajattelu ja Euroopan integraatiokehitys osaltaan muokkasivat tätä tilallista, alueellista ja kansallista mielikuvitusta. Ei ainoastaan vanha itä-länsi-jako vaan myös valtion rooli ja sen territoriaaliset rajat olivat murroksessa. Jos valtion rajat muuttuivat 1900-luvun loppua kohti häilyviksi, säilyi vanha tuttu kansakunta kuitenkin historian narratiivien keskiössä, hakemassa omaa paikkaansa muuttuneessa ympäristössä. Lehti tulkitsee joitakin Itämeren aluetta

jäsentäviä uusia narratiiveja siten, että ne eivät pyri tuottamaan alueellista yhtenäisyyttä toisuden näkemisen kautta, vaan perustuvat olennaisesti yhteisen ja samanlaisuuden liittämiselle yhteen. (Lehti 2003, 32; ks. myös Grzechnik 2012.)

Itämeren aluetta koskeneessa keskustelussa, 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun ensimmäisinä vuosina, on kiinnostavaa akateemisen piirin ja politiikan toimijoiden kiinteä yhteys ja vuorovaikutus: poliitikot omaksuivat nopeasti politiikan ja rauhan tutkijoiden piirissä käytetyn terminologian ja käsitteet, jotka tarjosivat ikään kuin tarvittua kielen uuden Euroopan tilallisen murroksen sanallistamiseen (Lehti 2003, 27). Historian hyödyntäminen, yhteiseen menneisyyteen ja kulttuuripiirteisiin viittaaminen alueen rakentamisessa on yksi keino pyrkiä luonnollistamaan tämä alue tai territoriaalinen tila, mikä olikaan syy tälle pyrkimykselle. Erilaisten, tätä tuotettua yhteistä nimittäjää vahvistavien ja ylläpitävien käytäntöjen kautta tilan jäsentäminen juuri näin saa tukea. (Lehti 2003, 27.)

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön retoriikka tai sisällöt eivät nojanneet mihinkään tiettyyn jaksoon yhteisessä menneisyydessä, vaikka viittauksia yhteiseen historiaan toki esiintyy aineistossa. Teemat, joiden ympärillä yhteistyötä tehtiin, perustuivat pääosin rakennetun perinnön kunnostukseen ja suojeluun ja näihin liittyviin suunnitteluprosesseihin sekä toisaalta vedenalaiseen kulttuuriperintöön ja rannikkoseutujen merelliseen kulttuuriin. Näistä eritoten kaksi jälkimmäistä sisältävät perusteluissaan myös viittauksia vilkkaisiin yhteyksiin ja vuorovaikutukseen maiden, alueiden ja kaupunkien välillä. Vuoden 1999 ensimmäinen raportti määritteli keskeiseksi yhdistäväksi tekijäksi Itämeren melko yleisellä tasolla (BSS Heritage Co-op. 1999a, 11).

Winter (2020) ovat tutkinut Aasian maiden monenvälisiä Silkkitie-konseptin ympärille rakentuneita kulttuuriperintöohjelmia ja -hankkeita 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskalla, sekä silkkitiehen perustavia kulttuurihankkeita ja siihen nojaavan retoriikan uutta nousua 2000-luvulla Kiinan Belt and Road -megahankkeen myötä. Tarkastelu tuottaa kiinnostavia näkökulmia myös Itämeren maiden kulttuuriperintöyhteistyöhön, siitä huolimatta, että dimensio on aivan toinen. Kyseessä on useita itäisen Aasian ja Keski-Aasian maita yhdistävän menneisyyden nostalgisoidun ja osin kuvitellun kauppareitin ja siihen liittyvän kulttuurivaihdon ja ”historiallisten yhteyksien” hyödyntäminen eri politiikan sektoreilla ja myös kaupallisesti (tai tarkemmin ottaen ohjelmissa on hyödynnetty kolmea erillistä reittiä maalla ja merellä). Kulttuuriperintöhankkeet, esimerkiksi arkeologiset tutkimushankkeet ja erilaiset silkkitiehen kytkeytyvät kulttuuriperintöprosessit eri maissa olivat osaksi julkisen diplomatian harjoittamista. 1900-luvun jälkimmäisellä puoliskolla etenkin Japani pyrki korjaamaan mainettaan ja suhdettaan

naapureihin silkkitiestä ponnistavilla ohjelmilla. Tyypillisesti ne korostivat alueellisia yhteisiä nimittäjiä. 1988 Unesco käynnisti Japanin tukeman ja pääosin rahoittaman silkkitiealoitteen Roads of Dialogue. Rahoittajina olivat mukana myös Oman, Korea ja Ranska. Ohjelma koostui työpajoista, tapaamisesta ja erilaisista yleisötilaisuuksista. Mukaan tulivat myös mm. Kiina, Iran, Irak, Mongolia, Pakistan, Puola, Thaimaa, Turkki, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat. Noin 500 asiantuntijaa ja tutkijaa saivat kannustusta tuottaa tutkimusta koskien silkkitien historiaa. Tämä tuotti konferensseja hyvin laajasta joukosta aiheita paimentolaiskulttuurista ja satamakaupunkien historiasta; tilallisen hahmottamisen painopisteen ollessa voimakkaasti alueellinen, alueen sisäinen (intra-regional): yleisellä tasolla ohjelman menneisyyttä, kulttuuria ja kulttuuriperintöä koskevat merkityksellistämismenettelyt liittyivät näihin siis alueellisuuden ja alueelliset yhteydet, toisin sanoen uuden tilallisen ulottuvuuden syistä, jotka liittyivät alueen maiden välisiin suhteisiin ja näihin liittyvään politiikkaan. Etenkin kylmän sodan päättymisen myötä, Silkkitie tuli osaksi ulkopoliittisia suhteita ja sen edustama alueellinen dimensio tuli erityisen hyödylliseksi. Esimerkiksi Keski-Aasian entiset neuvostotasavallat käyttivät silkkitietä ikään kuin geopolittisen strategisen sijaintinsa määrittämiseen tuolloisina epävarmoina aikoina. Toki pääosa silkkitieyhteistyön puitteissa tehdyistä kahdenvälisistä ja monenvälisistä projekteista ja siihen retorisenä välineenä viittaavasta politiikasta oli muuta kuin kulttuuria ja kulttuuriperintöä koskevaa, mutta myös sitä. Merkittävä hanke myös kulttuuriperinnön alan ja siihen liittyvän kansainvälisen politiikan näkökulmasta oli Kiinan uusi aloite ja paluu Silkkitie-konseptiin sitten kylmän sodan: Kiina käynnisti 2010-luvulla varsin monialaisen ja laajan Belt and Road -hankkeen, jolla oli myös kulttuuriulottuvuus. Tämän jälkeen virisi hyvin nopeasti erilaisia kansainvälisen yhteistyön ohjelmia Silkkitien kulttuurien ympärille. Kiina on merkittävä kulttuuriperintödiplomaattinen toimija tänä päivänä, tarjoten rahoitusta ja asiantuntijaosaamista arkeologian ja rakennusperinnön suojelun alalla. Belt and Road -projekteja ja ohjelmia on tukenut taloudellisesti myös EU, eri museot, Japanin kehitysyhteistyövirasto, ja projekteja on koordinoanut Unesco. Niille maille, jotka ovat mukana hankkeissa ilman erityistä taloudellista panosta, pikemminkin päinvastoin kyse on kehitysavusta – kuten monet Keski-Aasian maat – historiallisten yhteyksien ja yhteisen alueellisen vuorovaikutuksen korostaminen osana hankkeen retoriikkaa ja konseptia auttaa ylläpitämään ajatusta yhteistyöstä, esimerkiksi kehitysavun sijaan. YK:n ja monien alueellisissa hankkeissa toimivien järjestöjen ja museoiden kielessä, ja toki myös mukana olevien maiden, sitten kylmän sodan silkkitien teemat on kytetty rauhaan, yhteisymmärrykseen, yhteistyöhön jne.; yhä useammin ilmentäen tiettyä multipolaarista maailmankuvaa. Kiinalle toki mittava panostus kuvastaa pyrkimystä voimakkaaksi

alueelliseksi toimijaksi ja yleisesti pyrkimystä alueen kehittämiseksi globaalista näkökulmasta vahvemmaksi. Belt and Road -hankkeen ohjelmille on tyypillistä 'people to people' vuorovai-
kutuksen ja tason korostaminen. Vuorovaikutus tapahtuu siis ikään kuin kädenmitan päässä hallituksista. (Winter 2020, 6–14.) Tapaus ilmentää historiallisten yhteyksien korostamisen painoarvoa ja kykyä perustella ja toisaalta peittää. Lisäksi tämän esimerkin avulla voi hahmot-
taa sitä, kuinka yksittäisten maiden omat tarpeet, maiden väliset suhteet ja näiden historia (en nyt viittaa silkkiteiden historiaan vaan esimerkiksi 1900-luvun poliittiseen historiaan Aasiassa) vaikuttavat niihin kehyksiin, joissa kulttuuriperintöä tuotetaan ja tulkitaan; kulttuuriperintöoh-
jelmia toteutetaan ja ns. teknistä apua annetaan ja otetaan vastaan. Lisäksi Winterin tapaus ilmentää hyvin sitä, kuinka moninainen on toimijajoukko monenvälisissä kansainvälisissä hankkeissa jo rahoituksen suhteen, jolloin erilaisten valtasuhteiden hahmottaminen ja tarkas-
telu tulee vaikeammaksi, mutta samalla sitä tarpeellisemmaksi. 'Kansainvälinen yhteistyö' peittää epätasapainoa ja asymmetriaa, joka sisältyy tilanteeseen, jossa eri maat tai toimijat koh-
taavat (Winter 2015, 999.)

Näin myös Itämeren maiden kulttuuriperintöyhteistyön tapauksessa. Yhteistyötä ja yh-
teistä ja jaettua kulttuuriperintöä korostava puhe voidaan nähdä osana retoriikkaa, joka pyrkii tuottamaan ajatusta yhteistyöstä ja tasa-arvoisuudesta. Toisaalta, Itämeren valtioiden kulttuu-
riperintöyhteistyö käynnistyi aikana, jolloin Euroopan itä-länsi jako oli murroksessa ja maat hakivat paikkaansa ”uudessa Euroopassa”. Itämeren alueen entisten sosialististen maiden kiin-
nittäminen osaksi eurooppalaista yhteisöä koettiin tarpeelliseksi sekä näiden maiden että niiden naapureiden taholta. Itämeren alue tarjosi ikään kuin sillan tälle siirtymälle. Yhteinen itämerel-
linen kulttuuriperintö ja toisaalta Itämeren alue voidaan nähdä eräänlaisena liikkeelle laittavana metaforana, joka sementoi uuden tilanteen tai vei kohti toivottua uutta kiinnekohtaa (Sassatelli 2006, 35). Toisaalta kylmän sodan päättyminen ja toisaalta Euroopan integraatiokehitys vai-
kuttivat ihmisten historiatietoisuuteen. Se mitä tulevaisuudelta odotettiin, vaikutti siihen, mitä menneisyydessä pidettiin huomionarvoisena. Edelleen, hieman käytännöllisemmällä tasolla, menneisyys, jota (yhteiseksi koettu tai esitetty) kulttuuriperintö edusti, tarjosi ikään kuin vah-
vistuksen ja legitimitietin yhteistyön politiikalle ja toimille (ks. esim. Graham & Howard 2008, 6.). Edellä jo viittasin, että puhe yhteisesti voi ikään kuin avata (näennäisen) tasa-arvoisen tilan, jossa yhteistyö on perusteltua.

Valtioiden ja kansainvälisten toimijoiden kulttuuripolitiikassa ajatukseen yhteisestä kult-
tuuriperinnöstä liittyy usein myös identiteettipoliittisia pyrkimyksiä. Euroopan unionin toimi-
valta kulttuuripolitiikan alueella perustuu vuonna 1992 allekirjoitetun Maastrichtin

sopimukseen artiklaan 128 (nykyisen Lissabonin sopimuksen artikla 167). Artikla viittaa jäsenvaltioiden kulttuurien kansalliseen ja alueelliseen monimuotoisuuteen ja näiden yhteiseen kulttuuriperintöön. (Mitchell 2015, 405–406.) Euroopan unionin kulttuuripolitiikassa jaetulla kulttuuriperinnöllä ja kulttuurisilla juurilla on merkittävä rooli eurooppalaista identiteettiä koskevassa retoriikassa. (ks. esim. Lähdesmäki 2015, 75).

Baltic Sea States Working Group on Heritage Co-operation -työryhmän raportissa, kulttuuriperintö ja identiteetti esiintyvät korostaen kulttuurien välistä ymmärrystä:

Democracy, social security, economical growth and stability as well as a sustainable environment are indispensable tools in building a region based on peace, mutual respect and understanding. In this process our common history and the heritage it has produced are fundamental in fostering cultural identity and understanding of our neighbours and ourselves. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 7.)

The regional identity, based on language and history, architecture and building traditions, regional materials, artefacts, music, dance and art are all great potentials where culture can play a key role not only for sustainable development but also for mutual understanding among people and peace and stability in the region. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 7.)

Yhteinen itämerellinen identiteetti esiintyy aineistossa pääosin aivan ensimmäisten vuosien dokumenteissa, kuten yllä, ja tämän jälkeen etupäässä ”avaussanoissa”. Kulttuuriministerien kokousten loppujulkilausumiin se ilmestyy samana vuonna kulttuuriperinnön kanssa, eli vuonna 1997 (Conference of Ministers of Culture 1997). Sisällöllisesti ja tässä käyttöyhteydessä ilmauksella on maiden välisten kulttuurisuhteiden perinteelle tyypillinen, yhteisymmärrystä korostava viesti. Tarkastelujakson lopussa identiteettiä käytetään aineistossa myös merkityksessä alueellinen brändi. Euroopan unionin Itämeren alueen strategia (EUSBSR) lanseerattiin vuonna 2009 (COM 2009). Strategian valmisteluun johtanut prosessi oli käynnistynyt 2005, tavoitteena mm. maksimoida yhdistyneen Itämeren alueen taloudellinen potentiaali (Gänzle 2017, 408–409). Lisäksi unionilla oli erillinen, makroaluestrategiaa edeltänyt ohjelma Itämeren alueelle 2007–2013 (COM 2020). Näiden kehitysten myötä kysymys Itämeren alueen identiteetistä koki jonkinlaisen renessanssin yleisessä keskustelussa, joka oli melkein verrattavissa 1990-luvun alun muutaman ensimmäisen vuoden regionalismi-innostukseen. Tosin nyt ’identiteetti’ erityisen painokkaasti lähentyi termiä brändi. Esimerkiksi Baltic Development Forum käynnisti eräänlaisen Itämeren alueen identiteetikartoituksen, joka tuotti kaksi raporttia ”On Identity – No Identity. An Essay on the Constructions, Possibilities and Necessities for Understanding a European Macro Region: The Baltic Sea” (Henningsen 2011) ja ”Facets of Identity – the Baltic Sea Region and beyond” (Henningsen 2013).

Soveltaen Winterin kartoittamaa kulttuuriperinnön kansainvälistymisen historiaa ja yhteisen kulttuuriperinnön ajatuksen historiallista yhteyttä internationalistiseen politiikkaan, voisi Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä ja siinä esiintyvää yhteisen itämerellisen kulttuuriperinnön ajatusta tulkita myös eräänlaiseksi ilmentymäksi Pohjoismaiden Baltian maiden politiikasta, jota Bergman kuvaa käsitteellä *adjacent internationalism* (Bergman 2006, 74). Bergman on tutkinut Pohjoismaiden omaksumaa kansainvälistä roolia ja diplomaattista vaikuttamista sekä Pohjoismaiden Baltian maille tarjoamaa tukea kylmän sodan päättymisen jälkeen sekä tämän tuen perusteluja ja merkitystä näille maille itselleen. Bergman kuvaa Pohjoismaiden Baltian maiden suuntaan kohdistamaa politiikkaa tässä kehyksessä edellä mainitulla käsitteellä. Suomennan sen tässä lähialueinternationalismiksi. Bergmanin mukaan Pohjoismaiden internationalismi sai Baltian maiden tilanteesta uuden ulottuvuuden ja eettisen merkityksen ja suunnan kylmän sodan jälkeisessä maailmassa (Bergman 2006, 74–75). Sekä lähialueinternationalismi että Pohjoismaiden tuki Euroopan unionin laajentumispoliitikkalle pitivät sisällään näkemyksen, että on läntisten maiden eettinen velvollisuus avustaa maita, jotka ovat kokeneet Baltian maiden kaltaisen sortojakson, niiden paluussa kansainväliseen yhteisön jäseniksi. Nämä molemmat poliittiset prosessit koettiin myös historialliseksi velvollisuudeksi päästä eroon kylmän sodan rakentamista rajoista, kohti inklusiivisempiä käsityksiä yhteisöstä. (Bergman 2006, 81.) Baltian maihin suhtauduttiin maina, joilla oli jonkinasteinen yhteys pohjoismaiseen perheeseen. Kylmän sodan jälkeinen pohjoismais-balttilainen-projekti tuotti mahdollisuuden vaalia uudentyypistä poliittista yhteisöllisyyttä, siitäkin huolimatta, että se kenties osin olikin kasattu myynteille yhteisesti jaetusta maantieteellisestä, historiallisesta ja kulttuurisesta tilasta. (Bergman 2006, 86–87.) Kun tarkastellaan eritoten Itämeren kulttuuriperintöyhteistyön yhteiseen nojaavaa piirrettä, voidaan Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä tulkita lähialueinternationalismin linssien läpi areenaksi ja kontekstiksi, jossa ”norms of cooperation rely upon internationalised cultural nationalisms and the building of bridges through the identification of shared pasts” (Winter 2015, 1010). Samalla se on tulkittavissa pohjoismaiden soft power -vaikuttamiseksi pohjoismaisten arvojen ja normien kautta, jotka Pohjoismaat ikään kuin toivat Itämeren yhteistyön pöydälle. Bergman kutsuu tätä normivaikuttamiseksi (*norm influencing*) (Bergman 2006, 78) (ks. luku 4.4).

4.4 Pohjoismaat Itämerellä ja yhteistyössä

Viittaus työryhmän Sustainable Historic Towns toimintaan ja tiedon- ja käytäntöjen vaihtoon:

Knowledge of Nordic practices and the European Union programmes is useful in the Baltic States to increase their readiness for EU-partnership. Encouraging Baltic States to adopt models for sustainable urban conservation fosters capacity building and development of democratic administrative processes. (BSS Heritage Co-op. 2003, 27.)

Lainaus seurantaryhmän raportista vuodelta 2003 koskien seurantaryhmän tehtäviä:

- - co-ordination of exchange of spread of information on Cultural Heritage through the national bodies into the Baltic Sea States to promote democracy and social welfare (BSS Heritage Co-op. 2003; toistuu myös vuoden 2005 raportissa.)

Tässä luvussa tarkastelen Pohjoismaiden ja Baltian maiden välistä yhteistyötä osana Itämeren alueen yhteistyön kontekstia. Lisäksi tarkastelen erikseen Ruotsin Itämeren alueen maille suunnattua kehitystukea. Kylmän sodan jälkeisinä vuosina Pohjoismaat tukivat Baltian maiden kehitystä ja tätä kautta näiden EU-jäsenyysspyrkimyksiä sekä kahdenvälisillä ohjelmilla että monenvälisten rakenteiden kautta. Eritoten 1990-luvulta Baltian maiden ja Puolan EU-jäsenyyteen vuonna 2004 saakka, oli Pohjoismailla merkittäviä kahdenvälisiä kehitysprojekteja ja huomattavia budjetteja erityisesti Baltian maiden suuntaan. Monenvälisyyttä edustavat esimerkiksi Itämeren valtioiden neuvosto ja Pohjoismaiden ministerineuvosto. Esimerkiksi ministerineuvoston kautta toteutettiin hyvin monelle yhteiskunnan alueelle kohdennettua tukea. Monenvälinen tuki muodosti tärkeän, kahdenvälisiä kehitysohjelmia ja -paketteja täydentävän osan Pohjoismaiden aktiivisuudesta Baltian maiden ja myös Puolan suuntaan. (Bergman 2006, 83–86.)

Heti 1990-luvun alussa keskittyi tuki demokraattisen järjestelmän ja sen rakenteiden kehittämiseen, sekä talouden murroksen ja sosiaalisen kehityksen tukemiseen. Sittenkin, 1990-luvun puolivälistä, tuki sai konkreettisia päämääriä Baltian maiden tukemisesta EU-jäsenyyden tielle ja tiellä. Pohjoismaiden Baltian maiden EU-jäsenyydelle osoittama tuki ja pyrkimys yhteistyöhön oli ilmentymä Pohjoismaiden omaksumasta arvovaikuttajan roolista kansainvälisessä yhteisössä ja toisaalta pyrkimyksestä edistää pienten maiden keskinäistä solidaarisuutta. Pohjoismaiden edustamat ja edistävät arvot keskittyivät ihmisoikeuksiin, sosiaaliseen ja taloudelliseen oikeudenmukaisuuteen, demokratian edistämiseen ja kehityserojen tasoittamiseen. Vakaa Itämeren alue oli avain myös Pohjoismaiden turvallisuuteen. (Bergman 2006, 74–76.)

Ruotsissa kenties enemmän kuin muualla internationalismi ja solidaarisuus olivat saavuttaneet keskeisen kansallisen ideologian aseman. Tämä vaikuttaa siihen, kuinka maa ymmärtää kansainväliset velvollisuutensa. (Bergman 2006, 76–77.) Ruotsissa podettiin myös huonoa omatuntoa Neuvostovallan tunnustamisesta, mikä osin johti aktiiviseen apuun Baltian maille (Lehti 2003, 23). Tanska oli omaksunut kansainvälisen arvovaikuttajan roolin kylmän sodan

aikana. 1990-luvun alussa Tanskassa omaksuttiin uusi ”aktiivinen internationalismi”, jonka voi tulkita reaktioksi lähialueiden suuriin muutoksiin, samoin kuin ulkopoliittiseksi tavoitteeksi asetettu ”carving out a new political space of the Baltic Sea region” (Musial 2015, 263).

Verrattuna kahdenväliseen kehitysyhteistyöhön liittyi multilateraaliseen yhteistyöhön laajempi keskinäinen kanssakäyminen ja jonkinasteisen yhteisöllisen piirin muodostuminen (Bergman 2006, 84–86). Tämä koskee myös kulttuuriperintöä koskevaa yhteistyötä. Pohjoismailla oli myös kulttuuriperinnön alalla sekä kahdenvälistä että monenvälistä yhteistyötä Baltian maiden kanssa. Monenvälistä tässä tapauksessa luonnollisesti edustaa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö, jossa oli mukana myös muut Itämeren maat. Kahdenväliset projektit olivat myös monenväliselle Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyölle sikäli merkittäviä, että tyypillisesti yhteistyön puitteissa toteutetut projektit rakentuivat näiden hankkeiden ja toisaalta kansallisten kotimaisten hankkeiden pohjalle. Seurantaryhmän vuoden 2005 raportti kuvaa toimintatapaa näin:

Actions already underway in one country have been used as starting points for the programs of the Working groups. National and transitional initiatives have been joined together in a Baltic Sea Perspective. (BSS Heritage Co-op. 2005, 2.)

Tässä yhteydessä on samalla hyvä muistaa, että muutoinkaan Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö (Baltic Sea States Heritage Co-operation) ei ollut ainoa kanava tehdä yhteistyötä, verkostoitua ja harjoittaa tiedonvaihtoa Itämeren maiden, alueiden ja kaupunkien kesken.

Ruotsin Baltian maille ja Puolalle osoittamaa tukea ja kehitysyhteistyötä (utvecklings-samarbetet) arvioiva raportti (SOU 2000) tulkitsee, että yleisesti Ruotsin Itämeren alueen maille osoittama tukipolitiikka sai melko määrätietoisien muodon osaksi tavoitteiden selkeydestä: ensisijainen tavoite oli auttaa maita kohti EU-jäsenyyttä (tämä kuvaa toki Pohjoismaiden tavoitteita yleisesti). Hallinnollisten ja taloudellisten uudistusten tukeminen - osallistuminen markkinatalouden ja demokraattisen kehityksen tukemiseen – olivat Ruotsin kehitystuen yleiset tavoitteet heti 1990-luvun alussa, ja ne saivat ikään kuin lisää perusteluja maiden EU-jäsenyysspyrkimyksistä ja EU:n jäsenyyskriteereistä. Kehitysapupolitiikan johdonmukaisuutta ja tehokkuutta lisäsi myös se, että ehdokasmaiden omaa politiikkaa ohjasi johdonmukaisesti EU-jäsenyysspyrkimykset, jolloin yhteiset tavoitteet olivat tältä osin olemassa ja selvät. Tuki kanavoitui mm. Ruotsin kehitysyhteistyövirasto Sidan kautta. (SOU 2000, 121–137.) Baltian maista Viro aloitti omat EU-jäsenyysneuvottelunsa vuonna 1998 ja Latvia ja Liettua kaksi vuotta myöhemmin. Jäsenyysneuvottelut päättyivät 2002. Jäsenyysneuvotteluissa Baltian maiden strategiana oli täyttää kaikki tarvittavat kriteerit (esim. koskien vakaita instituutioita ja markkinataloutta)

ja saattaa yhteisön säännöstö osaksi kansallista lainsäädäntöä nopeassa aikataulussa. (Kasekamp 2016, 264–265.)

Ruotsilla oli huomattava ns. Östersjömiljarden-tukipaketti olemassa Itämeren alueen maiden tukemiseksi. Päätös ensimmäisestä miljardista kruunusta tehtiin vuonna 1996 ja ohjelmaa jatkettiin vielä toisella viiden vuoden lisärahoituspaketilla 1998. Östersjömiljarden-rahoitus päättyi 2003. Useat ministeriöt ja valtion virastot osallistuivat tämän rahoituksen puitteissa tehtyyn tukipolitiikkaan ja yhteistyöhön. Ruotsin aktiivisuus Itämeren alueella oli näin jo sektoraalisesti huomattavan laajaa. Östersjömiljarden-rahalla tuettiin toisin sanoen hyvin monen alan hankkeita, esimerkiksi ympäristö- ja infrastruktuurihankkeita. Suuri osa projektihakemuksista tuli yrityksiltä, erilaisilta organisaatioilta ja valtiollisilta elimiltä. Syksyyn 2000 mennessä rahaa oli kohdennettu 840 miljoonaa kruunua, 68 eri projektille. Alasta riippumatta, tyypillinen tästä tukipaketista tuettu projekti piti sisällään tiedonsiirtoa. Olennainen osa Östersjömiljarden-konseptia oli ajatus, että satsaukset esimerkiksi Baltian maihin tuottavat toimintamahdollisuuksia ruotsalaisille yrityksille ja luovat työpaikkoja Ruotsiin. Paketeille asetettiin tavoitteita työttömyyden vähentämiseksi Ruotsissa. (SOU 2000, 147–148.) Östersjömiljarden-rahalla tuettiin myös kulttuuriperintöprojekteja, tyypillisesti rakennusperinnön kunnostamista ja konservointia. Tällaisia olivat mm. 1997–2000 Olsztyn-projekti Puolassa, joka oli rakennusrestaurointiprojekti. Projekti pyrki laaja-alaiseen yhteistyöhön kohdealueella ja koulutti työttömiä rakennusalan työntekijöitä. Ruotsin ulkoministeriö rahoitti tämän projektin innoittama myös joukon seminaareja Puolassa, Virossa, Latviassa ja Liettuassa, joiden teema oli kulttuuriperintö kestävän aluekehityksen moottorina. Muita Ruotsin etupäässä Östersjömiljarden-rahalla kustannettuja kahdenvälisiä kulttuuriperintöalan projekteja olivat mm. kolmen rakennuksen restaurointiprojekti Tallinnassa: kohteiksi valikoituivat Kadriorgin linna, ruotsalainen St. Mikaelin kirkko ja rakennus Kalamajassa. Ruotsin museoviranomainen Riksantikvarieämbetet sai hallitukselta 1998 tehtäväksi toteuttaa tämä hanke Virossa. Samanlainen hanke Ruotsin hallituksen aloitteesta toteutettiin myös Liettuassa 1999. Molemmissa tapauksissa paikalliset viranomaiset saivat valita restaurointikohteet. (Riksantikvarieämbetet 2003, 14–15.) Yleisesti kulttuurin ja kulttuuripolitiikan alueella oli Ruotsilla mm. ohjelma Partnerskap för Kultur (1997–2001) Itämeren alueen maiden, Valkovenäjän ja Ukrainan kanssa. Ohjelma oli Ruotsin ulkoasianministeriön ja kulttuuriministeriön yhteishanke, jota hallinnoi Svenska Institutet, eli Ruotsin kulttuuriinstituutti tehtäväkenttänä kulttuurisuhteet ja maakuva. Ohjelman tavoitteena oli tyypilliset dialogin edistäminen ja kokemusten vaihto. Ohjelma keskittyi kulttuurin ja kulttuuripolitiikan mahdollisuuksiin edistää sananvapautta, monimuotoisuutta, demokratiaa ja turvallisuutta.

(SOU 2003, 79.) Vuonna 1999 Ruotsi järjesti *Polen i fokus* -vuoden, jonka puitteissa yhteistyöllä oli erityinen panostus kulttuuriin ja turismi- ja vientialoihin. Ohjelman budjetti tuli Ruotsin Östersjömiljarden-tuesta ja huomattavassa määrin myös ruotsalaisilta yrityksiltä. (SOU 2000, 128.) Svenska Institutetin Hans Lepp kuvaa Viroon suuntautuneen kulttuuriperintöyhteistyön tavoitteiksi toisaalta kulttuuriperinnön suojelun ja säilyttämisen, ja toisaalta maan tukemisen monin tavoin, eritoten virolaisten alan viranomaisten hallintokulttuurin korjaamisen Neuvostoliiton perinnön jäljiltä kohti demokraattista etiikkaan, moraaliin ja jatkuvuuteen perustuvaa hallintoa (Riksantikvarieämbetet 2003, 11). Olennainen muutettava rakenne kulttuuriperintöalalla tästä näkökulmasta olivat siis arvot.

Ruotsin aktiivisuuden tarkemman kuvauksen tarkoitus tässä on toisaalta tuottaa kontekstia Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyölle, joka siis oli kansallisten kulttuuriperintöalan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyötä, hallitustenvälisen kulttuuriministeriyhteistyön mandaatilla. Se nojasi voimakkaasti kansallisella tasolla tuotettuihin kulttuuriperintöohjelmiin ja -politiikkaan kahdella tavalla: osa edellä kuvatun kaltaisista kahdenvälisistä projekteista muodosti pohjan monenväliselle yhteistyölle (esimerkiksi rakennusrestaurointihankkeet), ja toisaalta, tyypillisesti Pohjoismaiden omat politiikat, asiantuntijakäytännöt ja projektit tarjosivat mallia Baltian maille ja Puolalle. Termi kansainvälisen yhteistyö helposti peittää yksittäisten maiden näkökulmat ja kansalliset politiikat yhteistyön muovaajana. Yhteistyö on kuitenkin usein varsin erilaisista lähtökohdista ja tavoitteista koostuva kokonaisuus. Vallan epätasapaino ja asymmetriat jäävät helposti huomaamatta, kun puhutaan kansainvälisestä yhteistyöstä. (Winter 215, 999).

Pohjoismailla oli ollut keskenään pitkään jatkunutta yhteistyötä kulttuuriperintöalan eri toimijoiden kesken, jota 1990-luvulla laajennettiin Baltian maiden suuntaan, siten, että näillä oli mahdollisuus tutustua pohjoismaisiin käytäntöihin ja tulla osaksi tätä asiantuntijayhteisöä. Nämä verkostot muodostivat myös perustaa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyölle. Edellä viitattiin jo esimerkiksi Pohjoismaiden yhteistyöhön puuarkkitehtuurin saralla, josta muodostui myös osa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä. Alla viittaus pohjoismaiseen aktiivisuuteen työryhmän Coastal Culture and Maritime Heritage yhteistyön sisältöjen alueella:

There has been a tradition of Nordic co-operation within the field “Coastal Culture and Maritime Heritage” within different programmes on governmental level, co-operation exists between regions, cities, institutions, organisations and on a personal level, and altogether a whole set of networks are in operation. The Nordic co-operation has the last decade to a certain degree been extended to

include Baltic Sea States, and a number of programmes have been established, also outside formal networks. (BSS Heritage Co-op. 2003, 23.)

Pohjoismainen yhteistyö oli monella alalla vilkasta ja vakiintunutta. Seurantaryhmän vuoden 2005 raportti mainitsee kulttuuriperintöalan ulkopuolelta yhteispohjoismaisen kirjasto-yhteistyön. Se oli toiminut säännöllisesti jo useita vuosia. 1990-luvun alussa, yhteistyön piiriä päätettiin laajentaa Baltian maihin. Yhteistyö oli melko yksisuuntaista kirjastoalan standardien viemistä Baltian maihin. (BSS Heritage Co-op. 2005, 39–41.) Yhteispohjoismaiset organisaatiot kuten Pohjoismaiden ministerineuvosto myös tukivat erilaisia hankkeita Baltian maissa ja näillä oli Itämeren itäiselle alueelle suunnattuja ohjelmia (Bergman 2006, 84; Norden 2013, 7–13; BSS Heritage Co-op. 2003, 37–38). Pohjoismaiden ministerineuvosto tuki myös Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyötä. Esimerkiksi Sustainable Historic Cities työryhmä sai tukea Pohjoismaiden ministerineuvostolta. (BSS Heritage Co-op. 2001, 10.)

Rahoitus oli jossain määrin Itämeren valtioiden monenvälisen kulttuuriperintöyhteistyön hankala kysymys, sillä etenkin ennen EU:n itälaajentumista oli yhteistyö usein väliinputoaja erilaisten rahoitusohjelmien kriteereiden näkökulmasta. Seurantaryhmä kartoitti toistuvasti rahoitusmahdollisuuksia ja sisällytti niistä tietoa raportteihin (ks. esim BSS Heritage Co-op. 2003). EU:n Interreg-ohjelmien tuki oli yksi mahdollinen tuen lähde. Sustainable Historic Towns -työryhmä onnistui saamaan tukea projekteilleen Interreg IIIb -ohjelmasta. Ennen itälaajentumista yhteistyöprojekteihin saattoi saada taloudellista tukea myös EU:n PHARE- ja PHARE Cross-Border Co-operation -ohjelmasta, joka on suunnattu jäseniksi pyrkiville maille. Seurantaryhmän sihteeristön kustannukset kattoi Ruotsi, ja muutoin seurantaryhmän työskentelyn kustannukset maksoivat kansalliset museo- ja kulttuuriperintöalan virastot sekä kulttuuriministeriöt. Työryhmien jäsenten osallistumiskustannukset olivat ensisijaisesti kansallisen työnantajan vastuulla. (BSS Heritage Co-op. 2003, 37–38). Työryhmän Building Preservation and Maintenance in Practice, jota veti Ruotsi yhdessä Latvian (co-chair) kanssa, sai jonkin verran tukea myös Ruotsin Östersjömiljarden-rahasta ja Svenska Institutetilta (BSS Heritage Co-op. 2005, 77). Norjan merkittävä taloudellinen kontribuutio Itä-Euroopan kehityksen edistämiseksi oli bilateraalin EEA-tuki (European Economic Area). Sen tavoitteena oli vähentää sosiaalisia ja taloudellisia eroja Euroopan alueella. Tukea saattoi hakea myös eurooppalaisen kulttuuriperinnön konservointiin. (BSS Heritage Co-op. 2008, 50.) Huolimatta, että Norja ei ollut Euroopan unionin jäsen ja jää usein myös ulkopuolelle varsinaisen Itämeren alueen määrittämisestä, tuki se yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa myös esimerkiksi Baltian maiden EU-jäsenyysspyrkimyksiä (Bergman 2006, 81).

Ruotsin panostus Itä-Eurooppaan näkyi Svenska Institutetin budjetissa: esimerkiksi vuonna 1998 noin 58% instituutin toiminnan budjetista kohdistui tälle alueelle. Merkittävä osa Ruotsin Itämeren alueella suuntautuneesta Svenska Institutetin koordinoimasta tuesta oli erilaisia vaihto-ohjelmia. Instituutilla oli esimerkiksi seuraavanlaisia ohjelmia 1990-luvun alkupuolella: Ohjelma kahdenväliselle tutkimusyhteistyölle Itä-Euroopan maiden kanssa, apurahoja myöntävä vaihto-ohjelma Baltian maiden kanssa (tämän rahoituksesta vastasi Pohjoismaiden Ministerineuvosto), varat yliopistoyhteistyölle ruotsalaisten ja Itä- ja Keski-Euroopan yliopistojen kesken, asiantuntijoille suunnattu vaihto-ohjelma Itä-Euroopan maiden kanssa. Vuonna 1997 käynnistyi Visby-ohjelma, jota rahoitettiin Östersjömiljarden-tuella. Visby-ohjelma oli akateeminen apuraha- ja vaihto-ohjelma. (Åkerlund 2016, 130–132.)

Verkostoitumiseen, kokemusten ja tiedonvaihtoon (esimerkiksi Åkerlund puhuu tiedonsiirrosta viitattaessaan vaihto-ohjelmien tavoitteisiin, samoin edellä viitatus Ruotsin Itämeren alueelle suuntautunutta kehitysapua tarkastelleet dokumentit, SOU 2003 ja SOU 2000) – nämä eivät olleet ainoastaan vaihto-ohjelmien vaan myös Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön keskeisiä tavoitteita – liittyy vaikuttamista. Åkerlund on tutkinut edellä mainittuja Svenska Institutetin hallinnoimia ja koordinoimia vaihto-ohjelmia. Åkerlund muistuttaa, että tämän tyyppisille vaihto-ohjelmille on oma paikkansa julkisen diplomatian teoriassa ja perinteessä. Tässä perinteessä ne edustavat vuorovaikutukseen, suhteiden kehittämiseen ja verkostoitumiseen tähtäävää aluetta. Samalla ne ovat välineitä suoraan tiedonsiirtoon ja vaikuttamiseen, joilla voi olla toivottuja kerrannaisvaikutuksia. (Åkerlund 2016, 126–127.) Myös Pohjoismaiden ministerineuvostolla oli vastaavia vaihto-ohjelmia mm. tutkijoiden, muiden asiantuntijoiden ja virkamiesten vierailujen ja vuorovaikutuksen mahdollistamiseksi (Bergman 2006, 83–85).

Musial (2015) on tutkinut Pohjoismaiden osallistumista Baltian maiden kehittämiseen 1990-luvun alun muutosten jälkeen, tai kuten hän muotoilee, ”Nordic involvement in/with the Baltic states”, tarkastellen erityisesti kirjasto- ja koulutussektoria (Musial 2015, 257). Myös Musial määrittää tutkimuksensa tarkastelevan julkisen diplomatian alaa, ja keskittyy siihen, kuinka valtiot yhdessä ja erikseen rakentavat ja ylläpitävät maiden välisiä suhteita ja vaikuttavat mielipiteisiin, asenteisiin ja toimintaan, jotka enemmän tai vähemmän tavoitteellisesti edistävät niiden intressejä ja arvoja. Musial näkee Pohjoismaat ”agendan asettajan” roolissa suhteessa Baltian maihin. Ruotsin Itämeren alueen kehitysyhteistyötä analysoineen raportin tavoin, myös Musial huomauttaa, että suhde oli kuitenkin molempia hyödyttävä: Baltian maiden agendalla oli voimakas tarve pyrkiä osaksi eurooppalaista yhteisöä. Pohjoismaat edustivat tiettyjä

arvoja, normeja ja käytäntöjä, joilla oli arvovaltaa – Pohjoismaiden tärkeitä julkisen diplomatian resursseja siis – ja jotka omaksumalla Baltian maat saattoivat edistää omaa asiaansa. Joskin, Musial esittää, että prosessi oli hyvin yksisuuntainen Baltian maiden standardoimisprojekti, joka operoi, julkisen diplomatian perinteen yhdelle säikeelle tyypillisesti, asiantuntija- ja virkamiesyleisöjen kautta. Musial kutsuu prosessia melko poleemisesti “cognitive colonization of the Baltic elites and publics”. (Musial 2015, 257.)

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön puitteissa harjoitettu verkostoituminen, kokemusten ja tiedonvaihto, voidaan yhtäältä nähdä osaamisen ja asiantuntemuksen kehittämisenä puolin ja toisin, mutta samalla siinä on elementtejä edellä kuvatun kaltaisesta vaikuttamisesta. Kulttuuriperintöyhteistyöhön ja projekteihin sisältyi esimerkiksi kulttuuriperintöalan käytäntöjen yhtenäisen tavoitteita ja kehittämistä, jonka keskeisin kohderyhmä lienee ollut Baltian maat ja Puola. Kulttuuriperintöalan asiantuntijoiden ja virkamiesten yhteistyö pyrki edistämään yhteisiä käytäntöjä ja kehittämään osaamista, edistämään tietoisuutta ja tuottamaan yhteisiä näkökulmia ja arvoja ja asenteita. Pohjoismaiden vetämät projektit ja toisaalta yhteispohjoismaiset hankkeet toimivat usein yhteistyön aktiviteettien perustana. Tällä lienee ollut vaikutusta tiedonvaihdon ensisijaiseen suuntaan. Samalla on muistettava, että yleisellä tasolla tämä itäisen alueen maiden kehittämisen eetos oli yhteisesti jaettu. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kulttuuriperintöyhteistyöhön ei olisi sisältynyt kritiikkiä, vastustusta tai konflikteja sen eri tasoilla (aineisto rajoittaa tiedonsaantia tämän osalta).

Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön tapoja vaikuttaa voi pyrkiä tekemään näkyväksi ja jäsentää julkisen diplomatian näkökulmasta Åkerlundia ja Musialin tapaan, sillä yhteistyö oli myös kunkin mukana olleen maan harjoittamaa Itämeren alueen kulttuuripolitiikkaa talous- ja ulkopoliittisella dimensiolla (tai päinvastoin). Tämä näkökulma pystyy houkuttelemaan yhteistyöstä esiin piirteitä eräänlaisesta monenvälisessä puitteessa tapahtuvasta soft power -vaikuttamisesta. Musial katsoo, että Pohjoismaiden suhde Baltian maihin oli yhdistelmä symbolista valtaa (perustuu esimerkiksi maan arvojen ja aseman houkuttavuuteen ja vaikutusvaltaisuuteen, tai kenties tässä tapauksessa erityisesti kykyyn edustaa länsimaista kansainvälistä yhteisöä ja auttaa kohdemaata kohti tämän yhteisön jäsenyyttä) ja taloudellista valtaa (perustuu taloudellisiin investointeihin, kuten esimerkiksi tässä tapauksessa Ruotsin huomattava tuki erilaisissa restaurointiprojekteissa). Näiden yhteisvaikutus, Musialin mukaan, lopulta johti Baltian maat hyväksymään ja implementoimaan uudet normit ja standardit. Musial esittää että, vaikka maiden suhde eteni vuosien aikana kohti dialogista ja tasa-arvoista vuorovaikutteisuutta

ja naapuruuutta, oli etenkin varhaisina vuosina 1990-luvulla Pohjoismaiden vaikutus vahvaa. (Musial 2015, 259.)

Kulttuuriperintöyhteistyötä voi tulkita myös kulttuuriperintödiplomatian käsitteen avulla. Tällöin huomio kiinnittyy mm. siihen, kuinka Itämeren alueen läntisten maiden omista lähtökohdistaan harjoittama Itämeren alueen politiikka ja erilaiset alueeseen kohdistuneet talous-, ulko- ja turvallisuuspoliittiset tavoitteet ja odotukset kanavoituivat myös kulttuuriperintöpoliittiseksi yhteistyöksi ja rakenteeksi, jonka puitteissa alueen menneisyyttä tulkittiin yhteistä kulttuuriperintöä tuottaen ja instrumentalisoiden (ks. Winter 2015, 107). Samalla ei pidä unohtaa, että myös kullakin Baltian maalla oli omat tavoitteensa, joita nämä pyrkivät Pohjoismaisen ja Itämeri-yhteistyön avulla saavuttamaan.

Toisesta näkökulmasta, yhteistyöstä voi edelleen tulkita vastaavaa asialistaan, näkökulmiin ja asenteisiin vaikuttamista, mutta keskittyen Sassatellin tavoin enemmän siihen, kuinka kansainvälisen yhteistyön yhdessä tekemisen tavat ja verkostoituminen tämän tekevät ja mitä tämä merkitsee yhteistyön osallisille itselleen. Sassatelli (2009) on tutkinut Euroopan neuvoston maisemayleissopimuksen tuottamista asiantuntija- ja virkamiesyhteistyönä, tätä prosessia ja toisaalta maisemayleissopimuksen sisältöä kulttuuripolitiikan eurooppalaistamisen (*europization*) näkökulmasta, ja edelleen eurooppalaiseen kulttuuripolitiikkaan liittyvää, kulttuurien ja kulttuuri-identiteettien moninaisuuden problematiikkaa, jonka eräs ratkaisupyrimys oli *unity in diversity* -synteesi. Maisemayleissopimuksessa hän erottaa yhteiseurooppalaisten politiikkadokumenttien ongelman: sopimus jättää avoimeksi sen, mikä oikeastaan on yhteistä eurooppalaista kulttuuria (maisemaa). Maisemayleissopimus on politiikkana yhteinen ja eurooppalainen sisältäessään joukon maisemansuojelua koskevia periaatteita ja menetelmiä, mutta se ei tuota yhteistä, kattavaa lähestymistapaa maisemaan. Eritoten jos sopimusta tarkastelee laajempina prosessina, on kysymykseen yhteisestä ja sen tuottamisesta tarjolla ratkaisu, joka yhdistää eräänlaisen muodollisen ja käytännöllisen eurooppalaistamisen. Varhaisessa vaiheessa maisemayleissopimusprosessille – se tuotettiin kansainvälisenä asiantuntijayhteistyönä – oli ominaista tiedonvaihto ja verkostojen luominen. Tiedonvaihto ja verkostojen luominen mahdollistivat maiseman nousemisen asialistalle laajasti. Esimerkiksi Euroopan unionin taloudellisella tuella syntyi projekteja, jotka palvelivat yhteisinä foorumeina, joilla maisemapolitiikkaa käsiteltiin. Näihin osallistui ihmisiä eri puolilta Eurooppaa, hallinnon eri tasoilta ja akateemisen tutkimuksen piiristä. Lähtökohtaisesta projektiluontoisuudesta huolimatta pyrimys oli vaikkeiinnuttaa syntyneet verkostot pohjana tapaamisille, henkilökuntavaihdolle ja yhteisille projekteille. Näiden projektien omaksuma kenties korkealentoinen eurooppalainen retoriikka ei

ole askel kohti yhteistä eurooppalaista kulttuuri-identiteettiä tai -ympäristöä. Sen sijaan olenainen tapahtuu Sassetellin mukaan ihmisten välisissä kohtaamisissa; verkostoitumisessa ja tiedonvaihdossa: vaikka maisemat ovat edelleen kovin monenlaisia ja erilaisia, niihin ja niiden moninaisuuteen on löytynyt kaiken yhteistyön myötä yhteinen, tunnistettava suhtautuminen, joka muodostaa jonkinlaisen yhteisen identiteetin elementin, joka liittyy toisten tunnistamiseen ja tunnustamiseen. Sassetellin tarkastelemien maisemayhteistyöhön liittyneiden projektien ta-voite ja menetelmä olivat usein yksi ja sama: verkostoituminen. Eurooppalaistamisen näkökul- masta verkostoituminen kuitenkin tuotti kokemuksen yhteisestä ymmärryksestä ja näkökul- masta, ja jonkinasteista kuulumisen tunnetta ja kokemista. Uusien politiikkasisältöjen, näkö- kulmien ja (identiteetti)poliittisten tavoitteiden ”lanseeraaminen” etenee Sassetellin tarkastele- massa tapauksessa tätä kautta. (Sassetelli 2009, 176–184.)

Myös Itämeren valtioiden yhteistyössä oli pyrkimystä kohti kasvanutta tietoisuutta poh- joismaisista ja eurooppalaisista kulttuuriperinnön suojelun periaatteista ja käytännöistä ja näi- den omaksumista arvoineen Itämeren muissa maissa. Verkostoitumisella oli myös tämä Sassa- tellin kuvaama piirre. Alla olevat lainaukset liittyvät työryhmien vuosien 2001–2005 aktivi- teettien saavutusten kirjaukseen:

The co-operation between all the participating States has been strengthened through the work in the group. Both on a multinational and bilateral level work has grown due to the initiatives taken by the group or by individuals participating in the working group. There has emerged a true spirit of net- working. (BSS Heritage Co-op. 2003, 20.)

The opening up of communication through networking of different kinds is not least in the Heritage field a very promising tool in nearing people to one another both physically and emotionally. (BSS Heritage Co-op. 2003, 11).

The general outcome of the work has been a continued networking involving all kinds of heritage experts built on the consolidated co-operation between National Heritage Boards and Museums. (BSS Heritage Co-op. 2005, 7).

4.5 Auktorisoiva yhteistyö

Määrällisesti suurin joukko mainintoja aineistossa liittyi yhteistyön tavoitteisiin tiedonvaihto, verkostoituminen, kokemustenvaihto ja yhteisten standardien tuottaminen - kysehän oli kaik- kia työryhmiä ja myös seurantaryhmää koskevista toimintatavoista ja tavoitteista. Käsittelen tässä hieman tarkemmin toisesta näkökulmasta verkostoitumisen, ja lisäksi yhteisten

manuaalien, suositusten ja tietoon perustuvien työvälineiden merkitystä yhteistyössä. Samalla kiinnitän huomiota mainintoihin kansainvälisistä organisaatioista ja sopimuksista, joita esiintyy aineistossa toistuvasti.

Smithin auktorisoidun kulttuuriperinnön diskurssin teorian näkökulmasta kiinnostavaa on verkostoitumisen ja siihen liittyvän tiedonvaihdon merkitys Pohjoismaiden kulttuuriperintöhallinnossa ja kulttuuriperinnön suojelussa vakiintuneiden käytäntöjen tuomiseksi vertailukohdaksi Baltian maiden ja Puolan kulttuuriperintöalan edustajien tietoon ja saataville, näiden maiden omien käytäntöjen kehittämiseksi. Merkittävä osa yhteistyöstä oli tiedonvaihtoa, esimerkiksi kansallisten esimerkkien jakamista työryhmätyöskentelyn puitteissa. Toki kyseessä oli molemminpuolinen prosessi, mutta useilla aloilla, joilla itäisiä naapureita valmisteltiin EU-jäsenyyteen ja muutoinkin hallintotapojen ja käytäntöjen uudistamiseen, oli pohjoismaiden malleilla asiantuntijuuden auktoriteettia ja yhteistyöllä vaikutusta (ks. esim. Baltian maiden kirjastojärjestelmän kehittämisestä Musial 2016 sekä kuvaus Norjan ja Baltian maiden kirjastoalojen yhteistyöstä raportissa BSS Heritage Co-op. 2005, 39–45). Tämä – Pohjoismaista vertailukohtaan hakeminen – oli toki avoimesta esillä:

We believe that the experiences already made in the Nordic countries be shared in a discussion and a co-operation with the other countries in the Baltic Sea. (BSS Heritage Co-op. 1999a, 29.) (Lainaus koskee sotilaallisen toiminnan jälkeensä jättämää perintöä, esimerkiksi rakennuksia, koskevia toimia.)

Knowledge of Nordic practices and the European Union programmes is useful in the Baltic States to increase their readiness for EU-partnership. Encouraging Baltic States to adopt models for sustainable urban conservation fosters capacity building and development of democratic administrative processes. (BSS Heritage Co-op. 2001, 27.)

Yhteistyön puitteissa tuotettiin yhteiseen käyttöön tarkoitettuja suosituksia, käsikirjoja ja ohjeita. Nämä määrittelivät sitä, mitä on asiantuntijuus ja mitä ovat hyvät suojelukäytännöt. Työryhmän Building Preservation and Maintenance in Practice päätavoite yhteistyölle oli “good management”:

The overall objective of the working group is to enhance good management of the built heritage of the Baltic Sea region; by supporting the demand for professional skills and traditional materials and by establishing common guidelines for preservation and maintenance. Common guidelines (or “policies” or “codes of ethics”) on Building Preservation will grow out of the co-operation. They are recommendations on methods and tools for good management. By focusing on processes, not on results, they will even become generally applicable. (BSS Heritage Co-op. 2005, 21–22.)

Verkostoitumien kokouksissa, työpajoissa ja seminaareissa liitti kaikki mukana olleiden maiden osallistujat osaksi tätä Itämeren valtioiden yhteistyön auktorisoivaa

asiantuntijayhteisöä. Tulkitsen yhteistyön paikaksi, jossa asiantuntijuutta tuotettiin ja määriteltiin; jossa siitä neuvoteltiin. Tämä tapahtui tiedonvaihdon ja toisaalta yhteisten suositusten ja ohjeistojen sekä ”good practices” -mallien kautta. Yhteistyön puitteissa tuotettiin ja jaettiin määritelmiä hyvästä hallinnosta ja toisaalta osaavasta asiantuntijuudesta. Yhteistyöstä muodostui ”authorizing institution of heritage”, jolla on valtaa koskien toimijuutta ja käytäntöjä koskevaa määrittelyä sekä menneisyyden jälkien tulkintaa (ks. Smith 2006, 113). Yhteistyön verkostossa ja projekteissa tuotettu ja jaettu tieto tavoitti myös laajemman kentän. Työryhmä Sustainable Historic Towns tuotti työvälineitä historiallisten kaupunkiympäristöjen suojelun sovittamiseen osaksi yhdyskuntasuunnittelua. Projekti oli muiden työryhmien projekteja laajempi, ja sen tavoitteet ulottuivat useammalle hallinnon tasolle.

Main Project during 2003–2005 - - The second package Professional Tools creates a platform for authorities, researchers and professionals to exchange and compare management experiences. It collects and analyses good methods for integrated conservation and urban sustainable development also including regional and local conservation policies in BSR. (BSS Heritage Co-op. 2005, 25.)

Edellä luvussa 2.1 esiteltiin jo hieman tarkemmin rakennusperinnön suojeluun ja kunnostukseen keskittyneen työryhmän työskentelyä, jossa oli mukana osallistujia myös laajemmalla profiililla. Samoin Cultural Heritage -konferensseihin osallistui alan ihmisiä myös virastoyhteistyön ulkopuolelta. Toisaalta, nämä muodostivat samalla uusia, monimuotoisempia tiloja, joissa asiantuntijuutta tuotettiin, siitä neuvoteltiin ja mahdollisesti haastettiin.

Aineiston perusteella sekä ministeritasolla että viranomais- ja asiantuntijayhteistyössä seurattiin luonnollisesti kansainvälistä kulttuuriperintöpolitiikan tasoa tarkoin – jo oman kansallisen tasonkin työn puolesta ja rahoitussyistä. Itämeren valtioiden yhteistyö oli osittain myös foorumi, jolla kulttuuriperintöpolitiikan kansainvälisen tason aloitteita esiteltiin yhteisesti, toisaalta pyrittiin myös tuomaan näitä sisältöjä tai niiden viestiä Itämeren valtioiden yhteistyöhön.

As the International Council of Museums has stated, excessive or poorly managed tourism and tourism related development can threaten the physical nature, integrity and significant characteristics of cultural heritage. ICOMOS has therefore published an International Cultural Tourism Charter, which lays down the basic principles of a healthy development within this field. - - All these objectives are relevant also within the Baltic Sea area. The Monitoring group strongly feels that the Baltic Sea States with their common history have all the reason to work out a common guide line related to these questions. (BSS Heritage Co-op. 2005, 70.)

Smithin mukaan esimerkiksi kansainväliset asiantuntijaorganisaatiot tuottaessaan erilaisia ohjeita ja suosituksia ylläpitävät samalla tiettyjä käsityksiä ja arvoja koskien kulttuuriperintöä, jotka välittyvät laajasti alan politiikkaan ja käytäntöihin. (Smith 2006, 113.) Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö toimi paikkana, jossa kansainvälistä, alueellista ja kansallista

soviteltiin. Edellä jo viitattiin erilaisten kansallisten ja alueellisten hyvien käytäntöjen ja yhteistyön puitteissa tuotettujen suositusten asiantuntijuutta määrittelevään ja tuottavaan merkitykseen. Kansainvälisen kulttuuriperintöpolitiikan sisältöjen myötä tähän neuvotteluun asiantuntijuudesta ja kulttuuriperintöhallinnosta tuli mukaan myös kansainvälisen tason auktorisoivien instituutioiden vaikutus.

Kulttuuriministerien kokousten loppujulkilausumissa Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö (muun kulttuuriyhteistyön mukana) paikannetaan ja sovitellaan kulttuuripolitiikan kansainväliseen kenttään. Ensimmäisen kulttuuriministerien kokouksen (1993) loppujulkilausuma esittää kulttuurialan yhteistyölle yleisiä suuntaviivoja ja yhteiseksi pyrkimykseksi kulttuuriyhteistyön laajentamisen. Tämä edellyttää seuraavia toimia: kulttuuriyhteistyön esteiden tunnistaminen ja poistaminen sekä bilateraaliselta että multilateraaliselta yhteistyöltä; kulttuuria ja kulttuurialaa koskevan tiedonvaihdon vahvistaminen maiden välillä; kulttuuriprojektien edistäminen, jotka tähtäävät keskinäisen tuntemuksen ja ymmärtämisen lisäämiseen. (Conference of Ministers of Culture 1993.) Viesti kannustaa luomaan kulttuurisuhteita maiden eri toimijoiden välille kulttuurialalla. Tässä vaiheessa vuonna 1992 käynnistynyt *Ars Baltica* oli keskeinen kulttuurialan yhteistyön foorumi, ja siihen vuoden 1993 ministerikokouksen loppujulkilausumassa viitataan yhtenä yhteistyön kehyksenä, jonka puitteissa kulttuurialan yhteistyötä voidaan edelleen kasvattaa ja kehittää. Varsinaista erillistä hallinnollista rakennetta kulttuurialan yhteistyölle ei kaivattu päällekkäisyyden välttämiseksi. Kulttuuriperintöyhteistyön ja ylipäätään Itämeren valtioiden kulttuurialan yhteistyön toimintaympäristö oli eritoten poliittisen ohjauksen näkökulmasta alusta alkaen kansainvälinen, myös siis muutenkin kuin Itämeren valtioiden välinen. Vuoden 1993 lausumassa mainitaan kansainväliset organisaatiot, joiden toiminta-alue kattoi myös Itämeren alueen: Euroopan neuvosto, Unescon alueellinen yhteistyö ja Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö Etyj. Näitä rakenteita oli tarkoitus hyödyntää myös kulttuuriyhteistyön alueella. (Conference of Ministers of Culture 1993.) Myöhemmissä dokumenteissa Etyj poistuu listalta ja Euroopan unioni nousee listalle, Ruotsin ja Suomen EU-jäsenyyden myötä (ks. esim. Conference of Ministers of Culture 1995.) Vuoden 1995 lausuma pitää tärkeänä, että Itämeren kulttuuriyhteistyö tapahtuu laajemmassa eurooppalaisessa kontekstissa (Conference of Ministers of Culture 1995). Kulttuuriministerien 1999 kokouksen julistuksessa mainitaan Euroopan neuvosto, Euroopan unioni ja Unesco:

The Ministers also stressed their wish to relate cultural co-operation in the region to the work carried out in multilateral organisations, particularly in the Council of Europe, the European Union and Unesco (Conference of Ministers of Culture 1999).

Kulttuuriministerien Riikan kokouksen julistus (2008) on hyvin perusteellinen Itämeren valtioiden kulttuuriministerien yhteistyön kansainvälisen ja supra-tason sisällöllisen ja hallinnollisen kontekstin kuvaamisessa. Julistus listaa mm. CBSS:n, Euroopan unionin, Euroopan neuvoston, Unescon ja UNCTAD:in ajankohtaisia, kansainvälistä kulttuuripolitiikkaa ohjaavia sopimuksia, raportteja ja ohjelmia, jotka koskettavat siis myös Itämeren valtioiden kulttuuriministerien hallinnonala ja muutoinkin Itämeren alueen kulttuuriyhteistyön kenttää. Baltian maat ja Puola olivat liittyneet Euroopan unioniin vuonna 2004, joten eritoten Euroopan unionin kansallista tasoa ohjaava politiikka, sen merkitys, välittyy entistä selvemmin myös aineistoon. Myös Euroopan unionin Itämeren strategia (EUSBSR) oli jo valmisteilla tässä vaiheessa. Riikan kokouksen julistuksessa esitetään, että Itämeren alueen kulttuuriyhteistyöllä tulisi tavoitella selkeää lisäarvoa tilanteessa, jossa erilaisia toiminnan kehyksiä on jo huomattava määrä ja esimerkiksi Euroopan unioni painoarvoltaan merkittävä. Kulttuuriministerit määrittelivät hallitustenvälisen kulttuurin alueen yhteistyön pitkän tähtäimen tavoitteiksi alueellisen identiteetin edistämisen, kulttuurin roolin ja osallisuuden vahvistamisen kestävä kehityksen pyrki- myksissä ja Itämeren alueen kilpailukyvyn vahvistamisen Euroopassa ja sen ulkopuolella. Näihin pyritään kulttuuriperintöä suojelemalla ja kulttuuriperinnön saavutettavuutta parantamalla etenkin lasten ja nuorten osalta; kulttuurista diversiteettiä ja kulttuurien välistä dialogia ja vaihtoa edistämällä; ja kulttuurialojen panosta luovaan talouteen kehittämällä. (Conference of the Ministers of Culture 2008.)

Itämeren alueen yhteistyöllä oli toisinaan eräänlainen lisäarvon tuottajan rooli: yhteistyöteemoiksi tulivat ne teemat, jotka koettiin relevanteiksi alueellisen yhteistyön kannalta, mutta toisaalta yhteistyötä ei käynnistetty joillakin sellaisilla alueilla, joiden koettiin jo olevan kansainvälisten organisaatioiden taholta katettu myös Itämeren alueella (rajallisilla resursseilla lienee myös ollut vaikutusta). Itämeren alueen yhteistyöllä vaikuttaisi joiltakin osin olleen eräänlainen kansainvälistä tasoa ja kansallista tasoa täydentävä merkitys.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu Itämeren valtioiden kulttuuriperintöalan viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden yhteistyötä 1990-luvulta vuoteen 2008. Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö oli luonteeltaan kansallisten viranomais- ja asiantuntijaorganisaatioiden välistä yhteistyötä, joka käynnistyi Itämeren valtioiden kulttuuriministerien vuonna 1997 pidetyn Lyypekin kokouksen päätöksellä. Tarkoituksena oli tuottaa kulttuuriperintöalan viranomaisyhteistyötä Itämeren maiden kesken, alueen yhteiseksi kutsutun kulttuuriperinnön tunnistamiseksi ja suojelemiseksi, sekä esimerkiksi kulttuuriperinnön hyödyntämiseksi alueella taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen tukijana. Tutkimuksessa yhteistyö – sen tavoitteet, sisällöt, toimintatavat ja perustelut – on asetettu yhtäältä Itämeren alueen 1990-luvun ja 2000-luvun alun yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin, ja toisaalta yhteistyötä tarkastellaan suhteessa kansainväliseen kulttuuri- ja kulttuuriperintöpolitiikkaan ja sen keskeisiin kehityksiin tuolla jaksolla. Tässä kontekstissa 1990-luvun lopulla kulttuuriperintö ja siihen liittyvä viranomais- ja asiantuntijayhteistyö joiltakin osin politisoituivat.

Itämeren alue oli murroksessa tällä jaksolla. Kylmän sodan päättyminen ja Baltian maiden itsenäistyminen vaikuttivat merkittävästi alueen poliittiseen tilanteeseen ja maiden välisiin suhteisiin. Muutokset maantieteessä kylmän sodan päättymisen jälkeen tuottivat myös tarvetta jäsentää omaa paikkaa Euroopassa uudelleen - sekä Pohjoismaissa, että Baltian maissa ja Puolassa. Tämän lisäksi 1980-luvulta vaikuttaneen uuden regionalismin alueellinen ajattelu oli osaltaan saattanut rajat ja ajatukset liikkeeseen. Moni esimerkiksi politiikan ja talouden huijalla pohti tuolloin, oliko Itämeren alue nyt ”an idea whose time has come” (Kingdon 1995 lainattu lähteessä Isar 2015, 496). Itämeren alueelle virisi nopeasti kylmän sodan päättymisen jälkeen erilaisia verkostoja, muita yhteistyömuotoja- ja elimiä. Tätä monimuotoista yhteistyötä

kiinnitettiin usein aikaan ja paikkaan viittauksilla yhteiseen historiaan. Kylmän sodan jakso koettiin katkokseksi, jonka jälkeen oli jälleen mahdollista palata alueelle ominaiseen vuorovai-
kutukseen.

Samaan aikaan, eritoten Baltian maat ja Puola kokivat suuren yhteiskunnallisen ja talou-
dellisen mullistuksen nopeassa tahdissa. Esimerkiksi Pohjoismaat osoittivat alueelle huomata-
tavaa taloudellista kehitystukea. Tämän lisäksi Pohjoismaat pyrkivät myös muilla tavoin avus-
tamaan näitä maita, etenkin Baltian maita, jotka uudistivat ja rakensivat yhteiskuntansa hallin-
nollisia järjestelmiä ja palveluita monella alalla. Pohjoismailla oli esimerkiksi erilaisia vaihto-
ohjelmia ja viranomaisyhteistyötä Baltian maiden kanssa. Pohjoismaisessa diplomatian perin-
teessä demokratian tukeminen, sosiaalinen ja taloudellinen oikeudenmukaisuus ja kehitysero-
jen kaventaminen olivat keskeisiä arvoja. Toisaalta Pohjoismailla oli tärkeää vakaa Itämeren
alue ja sen tuomat esimerkiksi taloudelliset mahdollisuudet. Bergman on kuvannut Pohjois-
maiden tuolloista Baltian maiden politiikkaa käsitteellä *adjacent internationalism* (Bergman
2006, 74).

Itämeren alueen itäisten ja kaakkoisten alueiden pyrkimykset elpyä sosialistisen talous-
järjestelmän perinnöstä ei ollut ainoa uudistuspyrkimysten taustavoima vaan tärkeä vauhdittaja
maiden pyrkimyksissä tehdä hallinnon ja talouden uudistuksia oli myös Euroopan integraa-
tiokehitys. Baltian maiden jäsenyysneuvottelut käynnistyivät jo 1990-luvun lopulla. Nämä pro-
sessit ja Pohjoismaiden Itämeren politiikka, joka tuki voimakkaasti myös Baltian maiden ja
Puolan EU-jäsenyyttä, olivat kulttuuriperintöyhteistyön käynnistämisen yksi keskeinen tausta-
tekijä ja konteksti. Kulttuuriperintöyhteistyö, virkamiesyhteistyönä, ei ollut suuri erikoisuus
käynnistyessään tuolloin 1990-luvun lopulla. Kulttuuriperintöhallinnon yhteistyöhön liittyi sa-
manlaisia tavoitteita kuin muidenkin alojen yhteistyöhön tuolloin: itäisten maiden tukeminen
hallinnollisissa uudistuksissa, tietojen ja taitojen päivittäminen, vaikuttaminen yhteiskuntien
arvoihin; avustaminen itäisten maiden pyrkimyksissä ”paluussa Eurooppaan” eli tukemalla
mm. EU-jäsenyyspyrkimyksiä. Yleisellä tasolla Pohjoismaiden tarjoamassa, mm. yhteistyön
kautta toimivassa tuessa, oli siis myös kyse poliittisesta vaikuttamisesta.

Pohjoismaisesta näkökulmasta kulttuuriperintöyhteistyössä oli piirteitä, jotka liittyivät
Pohjoismaiden tuolloiseen Itämeren *adjacent internationalism* -politiikkaan. Taloudellisen
tuen näkökulmasta, yhteistyön puitteissa projekteja tuki mm. Pohjoismaiden ministerineuvosto
ja osa projekteista – tyypillisesti rakennusperinnön konservointia - pohjautui tai liittyi suoraan
maiden kahdenvälisiin hankkeisiin. Esimerkiksi Ruotsi tuki mm. Baltian maita huomattavasti
ja toteutti kahdenvälisen yhteistyön puitteissa erilaisia konservointi- ja kunnostushankkeita.

Laajemmat aluetta ja sen taloudellista kehitystä koskevat tavoitteet kanavoituivat siis myös kulttuuriperintöpoliittiseksi ”heritage in diplomacy” -toiminnaksi. Kulttuuriperintöyhteistyön virkamiesyhteistyön tasolla, ensimmäisinä vuosina pohjoismaiset kulttuuriperintöhallinnon ja -alan käytännöt, ohjelmat ja politiikat tarjosivat vertailukohtia esimerkiksi Baltian maille. Yhteistyön viitekehyksessä pohjoisilla organisaatioilla oli asiantuntijuuden auktoriteettia ja vaikutusvaltaa. Itämeren maiden kulttuuriperintöyhteistyön tekstimateriaalissa esiintyvät viittaukset yhteiseen kulttuuriperintöön ja yhteiseen historiaan, olivat ilmaisia, jotka tarjosivat perusteluja yhteistyölle. Tämä puhe - yhteisen kulttuurin, kulttuuriperinnön tai historiallisten, kulttuuristen yhteyksien korostaminen - on perinteistä kulttuurisuhteiden, kulttuuri-diplomatian ja internationalistisen kansainvälisen kulttuuripolitiikan kieltä, joka Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön tapauksessa sai oman muodon ja kontekstin. Yhteistä kulttuuriperintöä korostava puhe tuotti yhteisen kansainvälisen itämerellisen yhteistyön ympäristön, jota voi pitää tärkeänä yhteistyön perustana ja ”fasilitaattorina”. Se tarjosi legitiimin, kansallisen ja kansainvälisen rajapintaan sijoittuvan tilan, jossa oli yhteisöllisiä piirteitä ja joka tuotti ajatuksen tasavertaisuudesta. Tätä piirrettä yhteistyöstä voi kutsua myös ”heritage as diplomacy” -toiminnaksi.

Tärkeä osa yhteistyötä oli tiedonvaihto, hyvien käytäntöjen jakaminen, yhteisten käytäntöjen edistäminen, ja verkostoituminen, joka oli sekä tavoite että tulos. Verkostoitumisella on tärkeä vaikutus (uusien) ideoiden ja käytäntöjen leviämiseen ja omaksumiseen. Samalla se myös tuottaa yhteisymmärrystä tavalla, joka tuottaa yhteisen tunnetta myös viranomais- ja asiantuntijayhteistyössä. Tällaiset verkostot ja niissä jaetut hyvät käytännöt ja tuotetut hyvän hallinnon ja suojelun määritelmät toimivat toisaalta myös paikkoina, joissa hyvää asiantuntijuutta tuotetaan ja määritellään, ja joissa toimijuuden ja vallan kysymyksistä tässä suhteessa neuvotellaan. Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyö oli tällainen hyvän asiantuntijuuden ja hyvän hallinnon määritelmien neuvottelupaikka.

Yhteistyön toisen kontekstin, ja samalla tekijän, joka vaikutti Itämeren valtioiden kulttuuriperintöyhteistyön tavoitteisiin ja sisältöihin sen käynnistämisestä alkaen, tarjoaa kansainvälisen kulttuuripolitiikan keskeinen 1990-luvun lopun teema, kulttuuri ja kehitys. Tämä kehitys kulttuuripolitiikassa vaikutti kulttuuriperinnön käsitteen poliittiseen laajenemiseen ja tuotti kulttuurille ja kulttuuriperinnölle uusia rooleja suhteessa yhteiskunnalliseen, taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Kulttuuriperintö on 1990-luvulta lähtien liitetty kulttuuripoliittisessa keskustelussa yhä useammin erilaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, kuten kestävä kehitys, kansalaisuus ja identiteetti, ympäristön globaalimuutos jne. Se liitetään yhä useammin

ajatukseen taloudellisesta alueellisesta kehityksestä. Se on siis eräänlainen työkalu tässä poliittisessa kontekstissa. Kulttuuriperinnön poliittinen monitoimisuus tuottaa sille laajemman roolin myös diplomatian välineenä: ”There is little doubt heritage will continue to be folded into new political relations as it is further embedded in debates and initiatives around sustainability, human rights, urbanism, intercultural dialogue and so forth.” (Winter 2015, 1012.)

Jatkotutkimus

- - If, on the other hand, the Baltic Sea basin is seen in a global perspective and put in relation to the Mediterranean basin their differences and similarities open up for a notion of distinct regional identities – notions of identities which could serve as a positive impact in a development process. And it is out of that perspective that a strategic plan for the common Baltic Sea Cultural Heritage also could be connected with the expression Baltic Sea Identity. (BSS Heritage Co-op. 2003, 11.)

Ajatukset Itämeren alueen yhteisestä identiteetistä, etenkin EUSBSR:n lanseeraamisen jälkeen, ja kulttuuriperinnöstä, ovat kiinnostava kysymys skaalan politiikan näkökulmasta. Skaalan käsite on kulttuurimaantieteestä kulttuuriperinnön tutkimukseen poimittu. Mm. kulttuurimaantieteilijät Ashworth, Graham ja Tunbridge ovat käsitelleet skaalan ja kulttuuriperinnön suhteita teoksessaan *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy* (2000). Harvey (2015) on puolestaan päivittänyt skaalan politiikan käsitettä hyödyntävää kulttuuriperinnön tutkimusta ja tutkinut kulttuuriperinnön, skaalan ja identiteetin dynamiikkaa. Skaalan ja kulttuuriperinnön kysymyksiä on tutkinut mm. myös Lähdesmäki ja Mäkinen (2019).

LÄHTEET

Tutkimusaineisto:

BSS Heritage Co-operation (1999a). Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region. Final Report, agreed upon in Gdansk, May 27-29, 1999. M. Lehtimäki henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 29. 4. 2020.

BSS Heritage Co-operation (1999b). Supplement to the report on Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region. Framework Statements. M. Lehtimäki henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 29. 4. 2020.

BSS Heritage Co-operation (2001). Report 2 on Cultural Heritage in the Baltic Sea States Given by the Monitoring Group. Agreed upon by the Monitoring Group in Tallinn, Estonia 6-7 August 2001. M. Lehtimäki henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse 29. 4. 2020.

BSS Heritage Co-operation (2003). Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States. Report 3. Agreed upon by the Monitoring Group in Stockholm, Sweden the 1st of September 2003. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

BSS Heritage Co-operation (2005). Cultural Heritage Co-operation in the Baltic Sea States. Report 4. Agreed upon the Monitoring Group. Schwerin: Landesamt für Denkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern.

BSS Heritage Co-operation (2008). Cultural Heritage Cooperation in the Baltic Sea States. Report 5. Helsinki: National Board of Antiquities.

Conference of Ministers of Culture (1993). Declaration. 1st Conference of Ministers of Culture. Saltsjöbaden, 10.-11.5.1993. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (1995). Declaration. 2nd Conference of Ministers of Culture. Tallinn, 10-12.9.1995. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (1997). Declaration. 3rd Conference of Ministers of Culture. Lübeck, 22.9.1997. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (1999). Declaration. 4th Conference of Ministers of Culture. Gdansk, 21.9.1999. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (2001). Declaration. 5th Conference of Ministers of Culture. Copenhagen, 19.9.2001. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (2003). Declaration. 6th Conference of Ministers of Culture. Saint-Petersburg, 3.12.2003. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (2005). Declaration. 7th Conference of Ministers of Culture. Bergen, 26.-27.9.2005. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Conference of Ministers of Culture (2008). Declaration. 2nd Conference of Ministers of Culture. Haettu 2017 Itämeren valtioiden neuvoston internetsivulta cbss.org. Dokumentti ei enää saatavilla tässä sijainnissa.

Painamattomat lähteet:

Annual Report from the Committee of Senior Officials. The 3 year of the Council's activity 1994–1995. Council of the Baltic Sea States: Stockholm. Haettu 25.11.2020 osoitteesta https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/04/CBSS_AnnualReport_1994-95.pdf.

Baltic Sea States Summit (1996). Presidency declaration. Baltic Sea States Summit Visby 3-4 may 1996. Haettu 28.4.2020 osoitteesta <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/05/1996-1st-Baltic-Sea-States-Summit-Presidency-Declaration.pdf>.

British Council (2018). Cultural value. Cultural Relations in Societies in Transition: A Literature Review. Goethe-Institut & British Council. Haettu 20.11.2020 osoitteesta https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/lit_review_short_working_paper_final_final.pdf.

CBSS (2012). The Council of the Baltic Sea States – 20 years. Council of the Baltic Sea States. Haettu 25.5.2020 osoitteesta <https://www.cbss.org/wp-content/uploads/2018/03/OFFICIAL-BOOK-2012.pdf>.

COM (2009). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region. COM(2009) 248 final. Commission of the European Communities. Haettu 22.5.2020 osoitteesta <https://www.balticsea-region-strategy.eu/action-plan/27-strategy/download>.

COM (6.12.2020) European Commission Baltic Sea Region Programme 2007-2013. Haettu osoitteesta https://ec.europa.eu/regional_policy/en/atlas/programmes/2007-2013/crossborder/baltic-sea-region-programme-2007-2013.

Conference of Foreign Ministers of the Baltic Sea States (1992). Copenhagen Declaration. 1st Ministerial Session March 5-6 1992 Council of the Baltic Sea States. Haettu 25.4.2020 osoitteesta <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/05/1992-CBSS-1st-Ministerial-Session-Communique.pdf>.

Council of Europe (2020). Transnational heritage and cultural policies in the Baltic Sea Region (EUSBSR). Routes4U|13. Strasbourg: Council of Europe. Haettu 22.11.2020 osoitteesta <https://edoc.coe.int/fr/patrimoine-culturel/8189-transnational-heritage-and-cultural-policies-in-the-baltic-sea-region-eusbsr-routes4u-13.html#>.

Euroopan neuvosto (2005). Euroopan neuvoston puiteyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä. Haettu 11.11.2020 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2018/20180050#idp447833200>.

HELCOM (6.12.2020), haettu osoitteesta <https://helcom.fi/about-us/>.

Henningsen, B. (2011). On identity – no identity. An essay on the constructions, possibilities and necessities for Understanding a European Macro Region: The Baltic Sea. Copenhagen: Baltic Development Forum. Haettu 22.4.2020 osoitteesta https://www.bdforum.org/wp-content/uploads/2012/08/BDF_SoRR_Identity_2011_08.pdf.

Henningsen, B. (ed.). (2013). Facets of Identity – the Baltic Sea region and beyond. Baltic Development Forum. Haettu 22.4.2020 osoitteesta http://www.bdforum.org/wp-content/uploads/2013/12/report_small_coverandback.pdf.

Kirshenblatt-Gimblett, B. (2004). From ethnology to heritage: The role of the museum. SIEF Keynote, Marseilles, April 28, 2004. Haettu 22.5.2020 osoitteesta http://aesthetischepraxis.de/Seminar/BKG_RoleoftheMuseum.pdf.

Koistinen, M. (2001). Edustustojen verkkodiplomatia - ikkuna Suomeen vai asemamaahan? Asemamaan kulttuurin huomioiminen Suomen ulkomaanedustustojen verkkosivuilla. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Pro gradu.

Lehtimäki, M. (2020). Study on transnational heritage and cultural policies in the Baltic Sea Region. Teoksessa *Transnational heritage and cultural policies in the Baltic Sea Region (EUSBSR). Routes4U Project.* (s. 27–88). Council of Europe. Haettu 22.11.2020 osoitteesta <https://edoc.coe.int/fr/patrimoine-culturel/8189-transnational-heritage-and-cultural-policies-in-the-baltic-sea-region-eusbsr-routes4u-13.html#>.

Mattila, M. & Edgren, H. (1998). Matkakertomus 14.-16.4.1998 Tukholma, working group on cultural heritage in the Baltic Sea States -kokous. Matkakertomuksen liite. Museovirasto. Kulttuuriympäristön tutkimusraportit.

Metzger, C. (2020). Cultural Routes of the Council of Europe and the EU Strategy for the Baltic Sea Region (EUSBSR). Teoksessa *Transnational heritage and cultural policies in the Baltic Sea Region (EUSBSR). Routes4U Project.* (s. 7-26). Council of Europe. Haettu 22.11.2020 osoitteesta <https://edoc.coe.int/fr/patrimoine-culturel/8189-transnational-heritage-and-cultural-policies-in-the-baltic-sea-region-eusbsr-routes4u-13.html#>.

SOU(2000). Betänkandet Att utveckla samarbetet med Central- och Östeuropa SOU 2000:122. Bilagor. Utvärdering av utvecklingssamarbetet. Haettu 22.11.2020 osoitteesta <https://www.regeringen.se/49c825/contentassets/f7ae2711504842d999c364ffb3af8a4f/bilagor---utvardering-av-utvecklingssamarbetet>.

SOU(2003):121 Slutbetänkande från Utredningen om internationell kulturverksamhet. SOU 2003:121. Del 1. Haettu 22.11. osoitteesta <https://www.regeringen.se/49bb99/contentassets/f056f9469b6a4630a47011e1acdfe0/del-1-internationella-kulturutredningen-2003-t.o.m.-kap.-10>.

Painetut lähteet:

Aarnipuu, P. (2008). *Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ang, I., Isar, Y. R. & Mar, P. (2015). Cultural diplomacy: beyond the national interest?. *International Journal of Cultural Policy* 21(4), 365–381. DOI:10.1080/10286632.2015.1042474.

Aronsson, P. (2017). The role of cultural heritage and the use of history in the 20th-century Baltic Sea region. Teoksessa P. Aronsson, D. Chipperfield & M. Kalm (eds.), *The 6th Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum: From postwar to postmodern* (s. 28–33). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Bergman, A. (2006). Adjacent Internationalism. The concept of solidarity and post-cold war Nordic–Baltic relations. *Cooperation and Conflict: Journal of the Nordic International Studies Association* 41(1). 73–97. DOI: 10.1177/0010836706060936.

BSS Heritage Co-operation (2011). Cultural Heritage Cooperation in the Baltic Sea States. Report 6. Activities of the Monitoring Group on cultural heritage in the Baltic Sea States 2009-2011. Vilnius: Department of Cultural Heritage under the Ministry of Culture.

Clarke, A. (2018). Heritage diplomacy. Teoksessa Y. Watanabe (ed.), *Handbook of cultural security* (s. 417–437). Cheltenham: Elgar Publishing.

Council of Europe (1998). Compendium of basic texts of the Council of Europe in the field of cultural heritage. CC-PAT (98) 65 Inf. Strasbourg: Council of Europe.

Euroopan neuvosto (1998). Syrjästä esiin. Puheenvuoro kulttuurista ja kehityksestä Euroopassa. Eurooppa-työryhmän raportti Euroopan neuvostolle. Suom. S. Heiskanen. Mikkeli: Taiteen keskustoimikunnan tutkimus- ja tiedotusyksikkö.

EVA (1990.) *Mare Balticum. Talouden ja kulttuurin meri*. Helsinki: Elinkeinoelämän Valtuuskunta.

Gebhard, C. (2009). *Unravelling the Baltic Sea conundrum. Regionalism and European integration revisited*. Wien: Nomos.

Gienow-Hecht, J. E. & Donfried, M. C. (2010). The model of cultural diplomacy: power, distance, and the promise of civil society. Teoksessa: J. E. Gienow-Hecht, J. E. & M. C. Donfried (ed.), *Searching for a cultural diplomacy* (s. 13–32). Oxford: Berghahn Books.

Graham, B. & Howard, P. (ed.). (2008). Introduction: Heritage and identity. Teoksessa B. Graham & P. Howard (ed.), *The Ashgate research companion to heritage and identity* (s. 1–15). Surrey: Ashgate.

Graham, B., Ashworth, G.J. & Tunbridge, J.E. (2000). *A geography of heritage: power, culture & economy*. London: Hodder Arnold.

Grzechnik, M. (2012). Making use of the past: the role of historians in Baltic Sea Region building, *Journal of Baltic Studies*, 43(3), 329–343.

Gänzle, S. (2017). The European Union's Strategy for the Baltic Sea Region (EUSBSR): improving multilevel governance in Baltic Sea cooperation?. *Journal of Baltic Studies*, 48(4), 407–420. DOI: 10.1080/01629778.2017.1305205.

Harvey, D.C. (2001). Heritage pasts and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4), 319–338. DOI: 10.1080/13581650120105534.

Harvey, D. C. (2015). Heritage and scale: settings, boundaries and relations. *International Journal of Heritage Studies* 21(6), 577–593. DOI: 10.1080/13527258.2014.955812.

Hirvi-Ijäs, M. & Kanerva, A. (toim.), (2015). *Kulttuuripoliitiikan kansainvälinen ulottuvuus. Cuporen verkkojulkaisuja 34*. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.

Isar, Y. R. (2015). Culture in EU external relations: an idea whose time has come?. *International Journal of Cultural Policy*, 21(4), 494–508. DOI: 10.1080/10286632.2015.1042472.

Jensen, O. B. & Richardson T. (2004). *Making European space. Mobility, power and territorial identity*. Oxon: Routledge.

Joenniemi, P. (ed.). (1991). *Co-operation in the Baltic Sea region: needs and prospects*. Tampere: TAPRI.

Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen, E. (2016). *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino.

Kangas, A. & Pirnes, E. (2015). Kulttuuripoliittinen päätöksenteko, lainsäädäntö, hallinto ja rahoitus. Teoksessa I. Heiskanen, A. Kangas & R. Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö* (s. 23–104). Helsinki: Tietosanoma. 2. painos.

Kasekamp, A. (2016). *Baltian historia* (suom. I. Kyllönen). Helsinki: Vastapaino. Alkuperäisjulkaisu 2010.

Kivilaakso, Aura (2017). *Suojelevat sanat. Puu-Käpylän kaavoituskiista esimerkkinä vaikuttavasta kulttuuriympäristön asiantuntijaviestinnästä*. Turun yliopisto. Turun yliopiston julkaisujasarja - ser. C osa - tom. 435. Väitöskirja.

Kukk, M., Jervell, S. & Joenniemi, P. (ed.). (1992). *The Baltic Sea area. A region in the making*. Oslo: Europa-programmet.

Lehti, M. (2002). Mapping the study of the Baltic Sea area: From nation-centric to multinational history. *Journal of Baltic Studies*, 33(4), 431–446. DOI: 10.1080/01629770200000211.

Lehti, M. (2003). Possessing a Baltic Europe: Retold national narratives in the European North. Teoksessa M. Lehti & D.J. Smith (toim.), *The Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences* (s. 11–48). London: Frank Cass.

Lehti, M. & Smith, D.J. (2003). Introduction: Other Europes. Teoksessa M. Lehti & D.J. Smith (eds.), *The Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences* (s.1–10). London: Frank Cass.

Lehti, M. & Smith, D. J. (ed.). (2003). *The Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences*. London: Frank Cass.

Lehtimäki, M. (ed.). (2005). *Urban Heritage – Collective privilege. Report on the 2nd Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum. Helsinki on 7-11 June 2005*. Helsinki: National Board of Antiquities of Finland.

Lehtimäki, M. (ed.). (2008). *Cultural heritage and tourism – Potential, impact, partnership and governance. A book on cultural heritage and tourism to inspire policy makers and practitioners at all levels*. Riga: Department of Cultural Heritage under Ministry of Culture Lithuania.

Litwin, J. (ed.) (2003). *Baltic Sea identity. Common sea – common culture? 1st Cultural heritage Forum Gdansk 3rd-6th April 2003*. Gdansk: Centralne Muzeum Morskie w Gdansku.

Lähdesmäki, T. (2015). Transnational heritage in the making. *Ethnologia Europaea Journal of European Ethnology* 44(1), 75–93.

Lähdesmäki, T. & Mäkinen, K. (2019). The 'European Significance' of heritage. Politics of scale in EU heritage policy discourse. Teoksessa T. Lähdesmäki, Y. Zhu & S. Thomas (ed.), *Politics of scale. New directions in critical heritage studies* (s. 36–49). Oxford: Berghahn.

Melissen, J. (2007). The new public diplomacy: Between theory and practice. Teoksessa J. Melissen (toim.), *The New Public Diplomacy. Soft power in international relations*. (s. 3–27). Hampshire: Palgrave Macmillan.

Meskel, L. (2018). *A future in ruins. Unesco, world heritage, and the dream of peace*. New York: Oxford University Press.

Mitchell, R. (2015). Euroopan unionin kulttuuripolitiikka liikkeessä. Teoksessa I. Heiskanen, A. Kangas & R. Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö* (s. 403–443). Helsinki: Tietosanoma.

Murray, S., Sharp, P., Wiseman, G., Crieckemans, D. and Melissen, J. (2011). The present and future of diplomacy and diplomatic studies. *International Studies Review* Vol. 13(4), 709–728.

Museovirasto (1993). *Museovirasto 1993*. Helsinki: Museovirasto.

Musial, K. (2015). Benevolent assistance and cognitive colonisation: Nordic involvement with the Baltic States since the 1990s. Teoksessa L. Clerc et al. (ed.), *Histories of Public Diplomacy and Nation Branding in the Nordic and Baltic Countries: Representing the Periphery* (s. 257–279). Leiden: Brill.

National Heritage Board of Poland (2011). Stop heritage crime. Good practices and recommendations. Warsaw: National Heritage Board of Poland.

Norden (2013). The International Nordic Region. The international co-operation of the Nordic Council of Ministers. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Paasi, A. (2009a). The resurgence of the 'Region' and 'Regional Identity: theoretical perspectives and empirical observations on regional dynamics in Europe. *Review of International Studies* (2009)35, 121–146. DOI:10.1017/S0260210509008456.

Paasi, A. (2009b). Regions and regional dynamics. Teoksessa C. Rumford (ed.), *The SAGE Handbook of European Studies* (s. 464–484). London: SAGE.

Perko, S. (ed.). (1996). *Nordic-Baltic region in transition. New actors, new issues, new perspectives*. Tampere: TAPRI.

Pirnes, E. (2008). *Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327. Väitöskirja.

Radcliffe, S. (2006). Culture in development. Teoksessa S. Radcliffe (ed.), *Culture and development in a globalizing world. Geographies, actors and paradigms* (s. 1–29). London: Routledge.

Riksantikvarieämbetet (2003). *Kulturmöten i Sverige och världen*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Salmi, H. (2001). Menneisyyskokemuksesta hyödykkeisiin – historiakulttuurin muodot. Teoksessa J. Kalela & I. Lindroos (toim.), *Jokapäiväinen historia* (s. 134–149). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Sassatelli, M. (2006). The logic of europeanizing cultural policy. Teoksessa U.H. Meinhof & A. Triandafyllidou (ed.), *Transcultural Europe. Cultural policy in a changing Europe* (s. 24–42). Hampshire: Palgrave Macmillan.

Sassatelli, M. (2009). *Becoming Europeans. Cultural Identity and Cultural Policies*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Siivonen, K. (2015). Maailma perintönä – kestävä kehitys. Teoksessa M. Hirvi-Ijäs & A. Kannerla (toim.), *Kulttuuriperintöpolitiikan kansainvälinen ulottuvuus. Cuporen verkkojulkaisu* 34. (s. 10–21). Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore.

Sivula, A. (2013). Puuvillatehtaasta muistin paikaksi. Teollisen kulttuuriperintöprosessin jäljillä. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* (s. 161–191). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.

Soini, K. & Birkeland, I. (2014). Exploring the scientific discourse on cultural sustainability. *Geoforum* 51(2014), 213–223.

State Inspection for heritage protection Latvia (2010). *Cultural heritage – contemporary challenge. The 4th Baltic Sea Region cultural heritage forum in Riga 9-11 September 2010 Conference Proceedings*. Riga: State Inspection for heritage protection Latvia.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tuomi-Nikula, O. (2013). Perintönä perinnön vaikeus. Keskusteluja kulttuuriperinnöstä saksankielisellä alueella. Teoksessa O. Tuomi-Nikula, R. Haanpää & A. Kivilaakso (toim.), *Mitä on kulttuuriperintö?* (s. 31–58). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuomi-Nikula, O., Haanpää, R. & Kivilaakso, A. (2013). *Mitä on kulttuuriperintö?*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vilkuna, J. (2015). Kulttuuriperintö ja yhteiskunnalliset muistifunktiot. Teoksessa I. Heiskanen, A. Kangas & R. Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö* (s. 328–353). Helsinki: Tietosanoma.

Waever, O. (1992). From Nordism to Baltism. Teoksessa M. Kukk, S. Jervell & P. Joenniemi (toim.), *The Baltic Sea Area – A region in the making* (s. 26–38). Oslo: Europa-programmet.

WCCD (1996). *Our creative diversity. Report of the World Commission on Culture and Development*. Paris: UNESCO. Second revised edition.

Winter, T. (2015). Heritage diplomacy. *International Journal of Heritage Studies*, 21(10), 997–1015. DOI: 10.1080/13527258.2015.1041412.

Winter, T. (2020). Silk road diplomacy: Geopolitics and histories of connectivity. *International Journal of Cultural Policy*. 1–15. DOI: 10.1080/10286632.2020.1765164

Yapp, Lauren (2016). Define Mutual: Heritage Diplomacy in the Postcolonial Netherlands. *Future Anterior: Journal of Historic Preservation, History, Theory, and Criticism*, 13(1), 67–81.

Åkerlund, A. (2016). Transition aid and creating economic growth: Academic exchange between Sweden and Eastern Europe through the Swedish Institute 1990–2010. *Place Branding and Public Diplomacy*, 12(2–3), 124–138. DOI:10.1057/s41254-016-0009-7.

